

Dr. sc. Zdravko Dizdar:

Fra Pavao Silov,

prominski župnik 1941.-1942.,

prva žrtva rata
Franjevačke Provincije
Presvetog Otkupitelja
(Povodom 75-godišnjice
mučeničke smrti)

Sadržaj

- Uvod 2
- Djelatnost fra Pavla Silova u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji do dolaska za župnika u Prominu 1941. godine 2
- Fra Pavao Silov, župnik Župe Lišane (Ostrovičke) 1921.-1925. godine 2
- Fra Pavao Silov, župnik Župe Šibenik-Varoš 1925.-1934. godine 3
- Fra Pavao Silov, gvardijan franjevačkog samostana u Karinu 1934.-1941. godine 7
- Prominska župa i općina uoči i od dolaska pa do ubojstva fra Pavla Silova, župnika Promine 1941.-1942. godine 8
- Kako je došlo do partizanskog napada na Prominu i ubojstva fra Pavla Silova 29. VI. 1942. godine..... 40
- Zaključak 60
- Ivan Vuletić: Recenzija članka 63

Dr. sc. Zdravko Dizdar:
Fra Pavao Silov, prominski župnik 1941.-1942.,
prva žrtva rata Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja
(Povodom 75-godišnjice mučeničke smrti)

Uvod

Fra Pavao Silov, najmlađi sin Josipa i Marte rođ. Barišić, rođen je 23. XII 1885. u Rupama, nedaleko od otočića Visovca, s franjevačkim samostanom. Nakon što je završio pet razreda gimnazije u Sinju, otišao je 1903. u novicijat na Visovcu. Studij filozofije završio je 1906. u Šibeniku, a bogosloviju 1908. u Makarskoj gdje je te godine zaređen za rimokatoličkog svećenika. Kao mladi svećenik odlazi u Ljubljanu, gdje je do 1910. završio tečaj zadrugarstva. Potom je vršio službu župnog pomoćnika –kapelana u Drnišu (1910), Ugljanima (1913.) i Zlopolju (1916). Zatim je bio župnik u župama: Hrvace (1917.-1919.), Brštanovo (1919.—1921.), Lišane Ostrovičke (1921.-1925.), Šibenik-Varoš (1925.-1934.), gvardijan u Karinu (1934.-1940), te na koncu imenovan je 28. XII 1940. župnikom u Promini, gdje je nastupio 3. I 1941. U Promini je ubijen od partizana u župnom dvoru u Čitluku 29. lipnja 1942., kao prva žrtva partizanskog rata dalmatinske Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja.¹

Djelatnost fra Pavla Silova u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji do dolaska za župnika u Prominu 1941. godine.

Fra Pavao Silov u župama gdje je bio na službi isticao se svojim vrijednim i evanđeoskim propovijedima prema kojima su ga mnogi pamtili kao **vrsnog katoličkog svećenika i hrvatskog domoljuba**, a koje su bile poticajne i za jedan broj mladih vjernika da se opredijele za katoličke svećenike.

Fra Pavao Silov, župnik Župe Lišane (Ostrovičke) 1921.-1925. godine

Nakon povlačenja Talijana u travnju 1921. s privremeno okupiranog područja Dalmacije (osim Zadra i Lastova), ono ulazi u sastav *Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevine SHS)* područja Dalmacije. Pa tako i župa Lišane Ostrovičke, općine Stankovci, kotara Benkovac gdje je sredinom 1921. za župnika imenovan fra Pavao Silov.² U općini Stankovci Hrvati su činili preko 90 % pučanstva, dok je na benkovačkom kotaru Srba bilo nešto više od 53 %, a Hrvata nešto više od 46,5 posto. Na tome benkovačkom kotaru od svibnja 1922. obnovljen je politički život i počela su snažna politička kretanja, koja su izazvala političku, a i nacionalnu polarizaciju. Iz nekoliko dokumenata proizlazi i aktivnost fra Pavla Silova. Kako je u to vrijeme *velikosrpska elita*, okupljena prvenstveno oko *Narodne radikalne stranke (NRS)* Nikole Pašića i *Jugoslavenske demokratske stranke (JDS)* Ljube Davidovića i Svetozara Pribičevića, oslanjajući se na dvor, srpsku vojsku i policiju uvela centralistički u osnovi velikosrpski poredak na čelu s kraljem, ozakonjen Ustavom od 28. VI. 1921. (na Vidovdan) donesenim nezakonito, bez predstavnika hrvatskoga naroda. Osim što su izgubili državnost, Hrvati su bili izvrgnuti odnarođivanju, te onemogućavani u političkom, gospodarskom i kulturnom razvitku. Zato će njihovi početni izrazi nezadovoljstva u Kraljevini SHS ubrzo prerasti u organizirani sve jedinstveniji politički otpor. U obrani svoje političke volje i cjelovitosti pa i samog opstanka

¹ Dr. fra Petar Bezina, *Franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, Zbornik Kačić, Split 1995., str. 29-30. /preuzeti navedeni podaci).

² **Župa Lišane Ostrovičke** obuhvaćala je mjesta Bulić, Lišane, Ostrovicu, Prović i Vukšić, u njoj je 1913. živjelo 245 obitelji, a 1.573 stanovnika Hrvata. Srbi su uglavnom živjeli u Ostrovici, a Hrvati u ostalim mjestima.

hrvatski se narod najviše okupljao oko Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) sa Stjepanom Radićem na čelu, najjače hrvatske političke stranke. Istodobno kroz cijelo to vrijeme katolička crkva i njezini svećenici te časne sestre bili su im glavni moralni, duhovni, nacionalni, karitativni pa dijelom i politički najčvršći oslonac. HRSS je svojim programskim zahtjevom za republikansko uređenje, teritorijalnu cjelovitost Hrvatske, konfederativnu zajednicu s drugim narodima u državi, građanske slobode i socijalno zakonodavstvo, ističući kao primarno nacionalno pitanje, postala privlačna za narodne mase te počela potkraj 1922. osnivati svoje organizacije i na ovom području sjevernodalmatinske Zagore. Program i njezine prvake na tome području pozdravili su i pojedini svećenici među njima i fra Pavao Silov, tada župnik u Lišanima Ostrovičkim te potaknuli ih na osnivanje povjereništava u selima među hrvatskim pučanstvom. U pismu Mati Goreti, seljaku iz Kadine Glavice kod Drniša, jednom od vodećih ljudi HRSS-a 11. VIII 1922. fra Pavao Silov piše: „Danas pročitah lijep članak 'Dodatak programa HRSS' u zagrebačkom listu 'Slobodni dom'. O hvala Svevišnjem! Napokon smo dobili stranku kakva odgovara i željama i interesima naših zagorskih težaka hrvatskog imena. Za to, dragi Mate, na posao! Na posao – jer treba zavrnuti rukave i stvarati povjereništva ove naše narodne stranke po svakom prominskom, drniškom i cetinskom selu“.³

No, na to područje sjevernodalmatinske Zagore svoje organizacije osniva i Hrvatska pučka stranka (HPS) tzv. „pučkaši“ koja je bila klerikalno i pučki usmjerena politička stanka, i već od 1919. djelovala na ostalom području Dalmacije u sastavu Kraljevstva/Kraljevine SHS, a koja je okupljala sitno građanstvo religiozne katoličke orijentacije i katolički kler. U svoj program unijela je kršćanska načela kao osnovu javnog života, naglašavala posebnost hrvatske nacije i hrvatsku nacionalnost i protivila se centralističkom uređenju. Prihvaćala je jugoslavensku zajednicu i nije se slagala s taktikom apstinencije HRSS-a te je sudjelovala u radu Ustavotvorne skupštine, gdje je imala tri zastupnika. Nakon izglasavanja Vidovdanskog ustava 1921. istupila je sa zahtjevom za reviziju ustava i zalagala se za autonomiju općina, kotareva i pokrajina. Na parlamentarnim izborima 1923. za Narodnu skupštinu Kraljevine SHS, HPS nije prošla izborni prag, a glavni konkurent joj je bila Radićeva HRSS te je na nju prebacila odgovornost za neuspjeh. U proljeće 1924. vodstvo HPS je poduzelo više organizacijskih mjera za revitalizaciju stranke. U te aktivnosti HPS uključio se i fra Pavao Silov, koji postaje jedan od „pučkaških“ vođa na šibenskom izbornom okrugu. On sudjeluje i govori na Kongresu pouzdanika HPS u Zagrebu 30. IV 1924.⁴ Aktivnost je bila usmjerena na glavnog konkurenta HRSS, poglavito nakon Radićeva pristupa u Moskvi Seljačkoj internacionali. No, parlamentarni izbori 8. II 1925. za Narodnu skupštinu opet su donijeli neuspjeh HPS, u Šibeniku je pobijedila HRSS.

Fra Pavao Silov, župnik Župe Šibenik-Varoš 1925.-1934. godine

Aktivnosti radi oživljavanja stranačke organizacije HPS u Šibeniku i okolici nastavljene su nakon parlamentarnih izbora. Fra Pavao Silov se od tada 1925. i kao župnik u župi Šibenik – Varoš, intenzivnije uključuje u rad HPS u Šibeniku.

---

³ Hrvatski državni arhiv (HDA), Arhiva NDH, Velika župa Bribir i Sidraga Knin. Dušan Plenča, *Kninska ratna vremena 1850-1946.*, Zagreb 1986., 109. U *Slobodnom domu*, br. 31., Zagreb 30. VII 1922. na kojega se poziva fra Pavao Silov o programskom zahtjevu HRSS piše, a Plenča prenosi: „priznanje hrvatske države na neprijepornom hrvatskom političkom teritoriju Hrvatske-Dalmacije-Slavonije, sada naravno s Međimurjem, s Kastavštinom (u Istri kraj Rijeke) i otokom Krkom, tako da ova suvremena Hrvatska može pridržavati svoju potpunu unutrašnju samostalnost i da svojoj konfederativnoj zajednici sa Srbijom ne treba ništa drugo, nego ono što slobodnom voljom svog hrvatskog predstavnništva u svom državnom parlamentu prizna kao zajedničke poslove“ (109).

⁴ Kongres pouzdanika HPS, *Narodna politika*, Zagreb, 7/1924, br. 15, 6; i Veliko vijećanje HPS, *Narodna politika*, 7/24, br. 19, 2-3. Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb 1998., 195-197.

Kako je nakon zabrane rada i uhićenja vodstva i brojnih članova HRSS, rukovodstvo sa S. Radićem, koji se i sam nalazio u zatvoru, da bi omogućilo daljnji opstanak i rad stanke, priznalo je Vidovdanski ustav i monarhiju, napustilo republikanski program, promijenilo naziv stranke u Hrvatska seljačka stanka (HSS) i ušlo u radikalsku vladu, što je izazvalo nezadovoljstvo članstva. Tako je HSS nastojao i u Šibeniku popraviti nezadovoljstvo mnogih svojih članova, ali i građana. Nakon sporazuma Radić-Pašić, kada je šibenska općina, u kojoj je HSS imao većinu, 20. XII. 1925. slavila je 1000 godišnjicu Hrvatskog Kraljevstva, na proslavu je došao i Stjepan Radić, tada ministar prosvjete, sa suprugom i narodnim zastupnikom HSS-a Rudolfom Bičanićem, ali je nezadovoljstvo još više poraslo. U znak protesta proslavi su odbili prisustvovati članovi šibenskih katoličkih društava, na zahtjev pojedinaca iz uprave tamošnjeg "Orla".⁵ Radić je tada na šibenskoj obali pred masom svijeta iz grada i okolice održao jedan od svojih poznatih govora.⁶

Aktivnosti HNS-a intenzivirane su početkom 1926. u svezi općinskih izbora u Dalmaciji koji će se održati u svibnju. Na šibenskom okrugu je tada i fra Pavao Silov aktivan kako jedan od „pučkaških“ vođa. Na godišnjem sastanku Kluba HPS-a u Šibeniku 7. III 1926. izabran je novi Upravni odbor Kluba, ponovo s predsjednikom Vladom Kulićem, u kojemu se među 10 članova UO nalazio i fra Pavao Silov (i don Ante Radić). Potom je 20. i 21. III u Šibeniku održan „seljački politički tečaj“, na kojemu je uz ostale „pučkaške“ vođe sudjelovao i fra Pavao Silov. Rezultati općinskih izbora u Dalmaciji 16. V 1926. za HPS su bili povoljni jer je gotovo svugdje stranka porasla u broju dobivenih glasova. Tako je u Šibeniku, gdje je djelovao i fra Pavao Silov, HPS porasla za 240 glasova od prijašnjih izbora, dobila 582 glasa i četiri vijećnika.⁷

Usljebile su aktivnosti oko priprema za oblasne izbore koji su održani 23. I 1927. Glavni slogan HPS dalmatinskim glasačima za izbore za Splitsku oblast bio je borba protiv centralizma „po kome je svekolika vlast usredotočena u Beogradu“. Angažirani su članovi šibenskog Upravnog odbora Kluba HPS, u kojem je i fra Pavao Silov, kojega je predsjednik Vlado Kulić bio nositelj liste. Na izborima je došlo do velike apstinencije birača, uglavnom iz redova HSS-a (koja je 1. II 1927. istupila iz koalicijske vlade s Radikalima i prešla opet u oporbu), te je podvostručen broj glasova za HPS u odnosu na izbore 1925. Tako je u gradu Šibeniku HPS dobila 304, a u šibenskom kotaru 338 glasova, i to je sve. No, u Splitskoj oblasti, jedino je u Sinju na samostalnoj listi HPS-a pobijedio don Bartul Ganza i izabran za zastupnika.⁸

U Zagrebu je 8. VI 1927. održana sjednica Glavnog vijeća HNS uz nazočnost 150 delegata, u vezi s najavljenim parlamentarnim izborima. Ne znamo da li je među njima bio i fra Pavao Silov, ali su bili predstavnici Kluba iz Šibenika. Izabrano je tada novo vodstvo, među kojima je bio fra Petar Grabić, rodom iz Miljevaca, dok je predsjednik je i dalje ostao dr. Stjepan Barić. Na parlamentarnim izborima 11. IX 1927., uslijed velike apstinencije glasača, najviše seljaštva članova HSS-a, porastao je broj glasova drugih hrvatskih stanaka. Stranke III. Hrvatskog bloka

⁵ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku* (dalje samo *Ljetopis samostana sv. Lovre*), Split, 1966., str. 20, str. 34.

⁶ Radić je tada govorio okupljenima o kralju Tomislavu i tisuću godina starom hrvatskom kraljevstvu. Za poznatu našu šibensku (i miljevačku te prominsku) crvenu kapu istaknuo je kako je ona znamen stare kulture i nastavio: „*Ta je crvenkapa znak ne krvi, ne boja, nego ljubavi, veselja i rada. Gledajte zoru, to je naša crvenkapa. Gledajte zapad sunca, to je naša crvenkapa. Gledajte crvene obraze i usnice naših djevojaka, to je naša crvenkapa. To nije krv. To je ljubav, veselje, život, to je duh koji daje gospodin Bog u zametku zore i večernjeg zapada*“. U posebnom govoru čelnicima šibenske općine Radić je naglasio: „*Vladati ne znači globiti, jer to zna svaki osel (magarac). Zatvarati zna svaki žandar, nego vladati znači gdje je pustoš – pošumiti, gdje je neukost – prosvjetliti, gdje je plašljivost – ohrabriti, da ovaj narod bude svoj na svome*“. Vidi: Hrvoje Matković, *Šibenska županija*, Zagreb, 1995., str. 39-40.

⁷ Sastanak kluba HPS u Šibeniku, i Iz HPS. Seljački politički tečaj u Šibeniku, *Jadran*, Split, 8/26., br. 10, 3; te Preporod HPS, *Narodna prosvjeta*, 9/1926., br. 21, 1; Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva ...*, n. dj. 212 i 215.

⁸ Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva ...*, n. dj. 218 -219. Ipak je na području Splitske oblasti od 49 zastupnika bilo izabrano 26 ili 53,1% zastupnika HSS-a., dok je NRS imala 7, SDS 6, i HPS 1 zastupnika.

dobile su dva zastupnička mandata (dr. Ante Trumbić i dr. Ante Pavelić), dok je HNS osvojila 31.746 glasova i dobila jedan zastupnički mandat – dr. Stjepan Barić, i tako postala parlamentarna stranka.⁹

Nakon ubojstva 20. VI 1928. u Narodnoj skupštini u Beogradu zastupnika HSS-a Pavla Radića i Đure Basaričekate ranjavanje trojice Ivana Pernara, Ivana Grande i Stjepana Radića, predsjednika HSS-a, koji je od posljedica 8. VIII preminuo, SDK je napustila Narodnu skupštinu, i svi hrvatski političari su iz prosvjeda napustili sve dužnosti u Beogradu. U nastaloj državnoj krizi kralj je mandat za vladu dao dr. Antunu Korošcu, u koju je kao jedini Hrvat ušao je dr. S. Barić, predsjednik HNS-a te imenovan za ministra socijalne politike. To je izazvalo opće političko negodovanje hrvatske javnosti protiv S. Barića i HNS-a. I dio članstva HNS-a u Dalmaciji nije se s time slagao. Kriza u državi se produbljivala te je nakon što 6. I 1929. kralj Aleksandar uveo diktaturu i HNS je 21. I 1929. raspuštena i nije se više obnovila.

Osnovana je Primorska banovina, sa sjedištem u Splitu, u kojoj Šibenik zauzima značajno mjesto, s obzirom da se Zadar, nalazio pod Italijom. Strogo je zabranjeno spominjanje narodnoga imena, isticanje zastava i drugog znakovlja, što se u praksi uglavnom odnosilo na Hrvate, ali ne i na Srbe¹⁰, kao i zabrana slobode govora, uvedena je cenzura, te pooštreni zakoni prema hrvatskim rodoljubima i domoljubima. Zavladao je vojno-policijsko nasilje, a mnogu su Hrvati utamničeni, osuđeni na smrt i ubijeni (sa i bez presuda). Uz brojne hrvatske ekonomske emigrante sve je više bilo i političkih, po čemu šibenski kraj zauzima vrlo visoko mjesto.

U to vrijeme bilo je više događaja na području župe Šibenik-Varoš, te u okolici u kojima je sudjelovalo tamošnje pučanstvo ili su imali snažnog odjeka kod njega. Župnik fra Pavao Silov je pored duhovne sve više brinuo i za svakodnevne životne potrebe šibenskog puka, kojega je, zbog gospodarske krize, sve više pogađala kriza, siromaštvo, i glad, te je većina preživljavala jedva izlazeći na kraj s potrebama. Župnik sa svojim vjernicima, te mnogim okolnim svećenima i vjernicima, sudjelovao je od 25. do 27. VII. 1931. na prvom Euharistijskom kongresu u Šibeniku, povodom 500-godišnjice katedrale.¹¹

Šestosječanski režim u Šibeniku okuplja svoje pristaše u okviru 1931. novoosnovane beogradske stranke *Jugoslavenske radikalne seljačke demokracije (JRSD)*, koje prema programu promiče jugoslavenski nacionalni unitarizam i centralizam. Zvali su je dvorskom strankom, jer su joj pripadali svi oni političari koji su i do tada pomagali kraljev režim, a u nju se upisuju činovnici i ostali ljudi ovisni od državnih vlasti. Od početka 1929. pa dalje imamo masovna uhićenja u Šibeniku komunista i onih osumnjičenih radi komunizma, a potom hrvatskih nacionalista, te mnogih drugih za koje se smatrali ili pretpostavljalo da su stvarni ili potencijalni protivnici režima. Svi su oni u zatvorima mučeni i zlostavljani tijekom istraga, te su neki tada uslijed zlostavljanja i smrtno stradali.

Parlamentarni izbori 8. XI. 1931. na kojima je bila samo vladina lista JRSD na čelu s predsjednikom vlade generalom Petrom Živkovićem, i nositeljem liste za šibenski kotar dr. Markom Kožuljem, advokatom i banskim vijećnikom iz Šibenika, koji je i izabran narodnog

⁹ Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva ...*, n. dj. 226. U šibenskom izbornom okrugu HNS je dobila 3046, a u splitskom 6672 glasa.

¹⁰ I dok su Hrvati kažnjavani pa i ubijani za isticanje bilo kakve hrvatske zastave, Srbi su u načelu mogli bez problema isticati svoju srpsku zastavu. Najčešće su to činili pravoslavni svećenici i političari, a zatim i drugi. Tako je primjerice na sv. Savu 27. I. 1933. vladika na svoju kuću u Šibeniku izvjesio “srpsku zastavu”, a nitko protiv toga ne smije proslavit “*inače posto bi komunista, protudržavan*”, a katoličkom biskupu ne samo da mu ne bi dopustili već bi mu se svašta moglo dogoditi. Kroničar žalosno pita: “*Jadni hrvatski narode šta dočeka? Turčin, Mlečić, Austrija svak ti je priznavao barem toliko prava, da se zoveš svojim imenom, da danas ne smiješ ni to, jer bi to bila buna, revolucija*”. . Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis samostana sv. Lovre...*, str. 67.

¹¹ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis samostana sv. Lovre...*, str. 52-55. Prije toga 12. VII 1931. bio je održan Euharistijski kongres u Omišu, na kojem je bilo oko 12.000 Hrvata i Hrvatica. Narod je pjevao hrvatske pobožne pjesme (međ njima Rajska djevo, kraljice Hrvata...) što je srpske oružnike jako razdražilo da su počeli iz pušaka pucati u narod, te su dvije osobe ubili, a mnoge ranili, što je imalo snažnog odjeka u Dalmaciji.

zastupnika.¹² Glasovanje je bio javno kako bi vlada mogla kontrolirati činovnike i druge ovisnike, koji su i izašli na izbore dok je narod masovno apstinirao od izbora. Kako nije bilo nikakve opozicijske kontrole to su se mogli a i jesu po volji krivotvorili izborni rezultati. No, poslije njih srpski četnici i oružnici na šibenskom izbornom okrugu, posebice na benkovačkom kotaru, počeli su progoniti hrvatske seljake koji nisu htjeli izaći na izbore. Pritom su ubili 5 seljaka, dok su mnogi bili zlostavljani i zatvoreni.¹³

Zemlju je u to vrijeme zahvatila i svjetska gospodarska kriza, koja je strahovito pogodila najšire pučanstvo, ali i gospodarstvo u cjelini, a propadanju hrvatskog gospodarstva pripomogla je i prema Hrvatskoj svjesno nepovoljna beogradska gospodarska politika. To stanje se osobito odrazilo na šibenskom i okolnom širem području sredinom tridesetih godina, o čemu postoji više članaka i dokumenata. U proljeće 1932. zavladao je glad u sjevernoj Dalmaciji, posebice na području kotara Benkovac. Kad se za to saznalo hrvatski rodoljubi iz sjevernih krajeva i Slavonije sabrali su mnogo hrane, naročito kukuruza i graha za braću u Dalmaciji. Beogradska vlada je htjela iskoristiti glad dalmatinskih Hrvata u političku korist te su kotarski i općinski načelnici tražili od Hrvata da se upišu u režimsku stranku – JRSD, ako hoće dobiti hranu. Tako je u ožujku 1932. u benkovačkom kotaru od gladi umrlo 3 ljudi, a u Lišanima 5 djece, dok su im žandari oca, ni kriva ni dužna, držali duže vrijeme u zatvoru. Na tome području sjeverne Dalmacije istodobno bjesni i teror državnih vlasti te je od oružnika bilo ubijeno 10-ak Hrvata.¹⁴ Šibenik je u ljeto 1932. stigao ilegalno dr. V. Maček, izmakavši policiji, gdje je bio oduševljeno dočekan. A čim je policija doznala za njegov boravak, morao je slijedećeg jutra napustiti Šibenik.¹⁵

Nakon ustaškog Velebitskog ustanka u jesen 1932. uslijedila su brojna uhićenja sumljivih, među kojima oko desetak župnika, gvardijana i svećenika na području sjeverne Dalmacije. Tako list KPJ *Proleter*, u prosincu 1942. u članku „Ustaški pokret u hrvatskim krajevima“ izvješćuje, pred Like ida su „ustaše ... digli u zrak četiri žandarske kasarne“ na području između Šibenika i Benkovca. Te u članku „Strahote bijelog terora u Lici i Dalmaciji“, također pored navođenja strahota u Lici, navodi da je u Dalmaciji bili uhićeno oko 3.000 osoba.¹⁶ Taj teror režima potvrđuje i ljetopisac Samostana sv. Lovre u Šibeniku početkom 1933. koji bilježi: “Ovdje u Šibeniku i po Sjevernoj Dalmaciji već više mjeseci bjesni teror najgadnije vrsti. Pod izlikom nekakva ustanka i revolvera (kao da je revolverom moguće dignut ustanak) ljudi se na stotine zatvaraju, muče tuku, ubijaju, kako nije ni za Turčina. Turčin bi ubio i svršila stvar, a ovdje se muči, samo da se muči i to samo katolike”, navodeći sedam svećenika. Pitajući se: “Zašto?”. Te zaključuje: “Narod je osvjedočen da je mučen i proganjan, jedino jer su katolici i zbilja tako jest”. Kako je represija potrajala u lipnju 1934. opet konstatira svoje zapažanje: “Silno smo ugroženi od političkog sistema u vjeri i narodnosti. Hrvati izdišu i nalaze se u agoniji. Samo ih katolička vjera preko svojih biskupa može spasiti”. No, i crkvene svečanosti

---

¹² *Statistika izbora narodnih poslanika za Prvu Jugoslovensku Narodnu Skupštinu održanih 8. Novembra 1931.*, Beograd 1935., 291.

¹³ Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Školska knjiga, Zagreb 1992., 505-507.

¹⁴ R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu...*, n. dj., 515-516., tu su navedena imena i prezimena ubijenih te mjesta iz kojih su.

¹⁵ B. Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Dom i svijet, Zagreb 2002., 277. Maček je došao u Šibenik da vidi svoju djecu koja su bila na ljetovanju u Podstrani kod Šibenika. Saznavši za nalog policije da odmah napusti grad i vrati se u Zagreb, u Šibeniku pred hotelom gdje je odsjelo okupilo se nekoliko tisuća seljaka iz okolnih sela, protestirajući protiv toga policijskog naloga. Ipak izbjegnuto je krvoproliće tako da će Maček slijedećeg jutra napustiti Šibenik, što je on i učinio, pa su se prosvjednici razišli.

¹⁶ *Proleter*, 1929.-1942., str. 162-163. I 223-224. Vidi: Bosiljaka Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj ...*, n. dj., 311-312. Treba reći da je KPJ tada podržala ustaški ustanak u Lici, jer je u svome programu imala rušenje Kraljevine Jugoslavije.

nisu mogle proći bez uhićenja šibenskih vjernika u srpnju 1934. nakon kojih fra Pavao Silov odlazi iz Šibenika.¹⁷

Fra Pavao Silov, gvardijan franjevačkog samostana u Karinu 1934.-1941. godine

Fra Pavao Silov je u drugoj polovici 1934., nakon Šibenika, vrlo kratko župni pomoćnik u Kijevu, a potom je imenovan za gvardijana samostana u Karinu, u općini Obrovac, kotar Benkovac, gdje ostaje do kraja 1940. godine. Prema popisu pučanstva iz 1931. na području općine Obrovac živjelo je 16.660 žitelja, od kojih je 8.916 ili 53,51% pravoslavnih Srba, a 7.741 ili 46,46% rimokatolika Hrvata. Najveći broj Hrvata živio je u Kruševu i Donjem Karinu. Dok je na području benkovačkog kotara tada živjelo 59.790 žitelja, od kojih je bilo 31.954 ili 53,44% pravoslavnih Srba, a 27.828 ili 46,54% rimokatolika Hrvata i 8 ostalih. Podatak da je više od 60% žitelja bilo nepismeno dovoljno govori za sebe. Od šest općina Hrvati su imali apsolutnu većinu u općinama Novigrad i Stankovci, a Srbi u općinama Kistanje i Ravni Kotari. Dok su u općini Benkovac, od 15.575 žitelja, Srba bilo 8.499 ili 54,56%, a Hrvata 7.075 ili 45,42% i 1 žitelj ostalih.¹⁸ Na vlasti su na tome području bile režimske stranke JNS, a potom od 1935. JRZ, kao i ostale državne strukture te vlasti, sastavljene uglavnom od Srba. Vlasti se oslanjaju i na pojedina društva osnovana od tih stranaka, među kojima se ističe Udruženje četnika. Pododbor Udruženja četnika u Benkovcu, je u osnovi kotarski, koji pokriva prostor Karina.¹⁹ Na kotaru je postojalo četničko udruženje i u Kistanjama. Oni koordinirano djeluju s četničkim udruženjima u Kninu, Drnišu i Šibeniku. Podstrek za njihovo osnivanje dao je vojvoda Vlado Novaković, predsjednik Udruženja četnika u Kninu i član Glavnog odbora Udruženja četnika u Beogradu.²⁰ U njima su uglavnom bili bivši članovi NRS i JNS, a potom JRZ, te prijašnje ORJUNE ili drugih jugoslavenskih i srpskih nacionalističkih organizacija i udruženja, koja su s diktaturom prestala s radom. Tako je na parlamentarnim izborima 5. V 1935. na kotaru Benkovac vladina lista je dobila 8.117, a Mačekova 5.807 glasova, te je za zastupnika izabran JNS-ovac dr. Vuk Vujasinović, liječnik iz Kistanja.²¹

Hrvati su uglavnom bili organizirani HSS-u, koji pored političkih postupno osniva i ostale svoje organizacije (npr. ogranke Seljačke sloge i Gospodarske sloge). Na tome području također je bjesnio žestoki državni teror, poglavito prema obiteljima 19 ustaša Hrvata rođenih u kotaru Benkovac koji su se bili nalazili u Italiji, kao i svim „sumnjivim“ Hrvatima. On je posebno pojačan neposredno nakon ubojstva kralja Aleksandra. Te zatim i zbog Zadra, pod talijanskom vlašću, jednog od ustaških punktova, preko kojega su ustaše održavale veze sa svojim članovima i suradnicima na tome benkovačkom području, pa i šire. Stanje se nije posebno popravio već dijelom i zaoštrilo nakon osnivanja Banovine Hrvatske. Suočen s

¹⁷ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis samostana sv. Lovre...*, str. 67-68, 73 i 74. Tako je bilo i sa skupinom do 650 vjernika Šibenčana koji su 1. VII. 1934. hodočastili u Split Gospi od Zdravlja, gdje su lijepo dočekani. No, na povratku u Trogiru režim im je preko žandara i policije lažno podmetnuo da su „vikali protudržavne poklike“ te je 4-5 „omladinaca nevinih policija osudila na zatvor“.

¹⁸ Vidi: *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939.-26. kolovoza –1940*, I., Zagreb, 1940., Tablica: Prisutno stanovništvo prema popisu od 31. III. 1931., 298-299.

¹⁹ *Jugoslovenska straža*, god. II., br. 4./1935, Beograd, 27. I. 1935., 4. Tu se izvješćuje kako je Pododbor Udruženja četnika za kralja i otadžbinu u Benkovcu osnovan na zauzimanje Mate Ivčića, člana Udruženja četnika u Šibeniku. Osnivanju su nazočili predsjednik Udruženja četnika u Šibeniku Bakić Milošević i kotarski načelnik M. Jojić. Za predsjednika je izabran Mihajlo Popović, pravoslavni svećenik, a za članove Uprave: Nikola Rajković, sudija, Stojan Modrinić, Milorad Vojvodić, Mate Ivčić, Stojan Kulišić, Boris Jurković, Vujo Dreča, Dušan Rnjak, Petar Kosula i Nikola Savić. Konstatira se veliki odziv te da se upisao „popriličan broj videnijih građana i oprobanih ratnika“.

²⁰ O četničkim navedenim udruženjima vidi: *Jugoslovenska straža*, zvanični organ Glavnog odbora Udruženja četnika za slobodu i čast otadžbine, br. 3. 4 i 5., (Drniš, Knin i Kistanje te Benkovac), Beograd, 20. i 27. I. te 3. II. 1935.; br. 26, Beograd 23. VI 1935. (izbor Vlade Novakovića u Glavni odbor Udruženja četnika u Beogradu); br. 121., Beograd, 16. V. 1937. (za Šibenik).

²¹ *Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1935. godine*, (Beograd, 1938), 53-54 i 258-261.

progonima i terorom hrvatskog puka, kojega je uz to pogadala gotovo kronična nestašica, bijeda i glad, Fra Pavao Silov, kao katolički svećenik i hrvatski domoljub, sve je to proživljavao s njima i bio im glavni duhovni oslonac. Pomagao je njihovo organiziranje na zadružnoj osnovi te nastojao pomoći pa je tako tražio hranu za pučanstvo na sve strane i uspijevao je i dobiti te pučanstvu razdijeliti. U rukopisnoj knjizi o karinskom samostanu u vezi fra Pavla Silova zapisano je slijedeće:

„Godine 1934. gvardijanom u Karinu postao je fra Pavao Silov. Na 17. svibnja 1935. svečano je proslavljena 500. obljetnica osnutka samostana u Klarinu. Isti gvardijan u samostanskom dvorištu izgradio je novu gusterinu (kišnicu).

Godine 1935. bila je neobično sušna, a 1936. vladala je epidemija malarije u sjevernoj Dalmaciji, pa su karinski franjevci povelili akciju za sakupljanje dobrovoljnih doprinosa za pomoć narodu u okolici. Karinski gvardijan fra Pavao je preko provincijala zamolio Ministarstvo za vagon žita. Gvardijan je to žito podijelio narodu.“²²

Fra Pavo Silov, kao karinski gvardijan, poziva pojedine svećenike u Karin radi pomoći u duhovnom radu među svojim vjernicima u okruženju. Tako je u veljači 1938. pozvao u Karin Prominca fra Vjenceslava Bilušića, koji je bio u Svetoj zemlji, te je s njime obavio korizmenu misiju u nekim kotarskim župama. Istodobno fra Pavao Silov sudjeluje sa svojim vjernicima na pojedinim svečanostima na području sjeverne Dalmacije. Tako je fra P. Silov s vjernicima sudjelovao 18. IX 1938. na svečanosti posveti spomen crkve „Naša Gospa“ u Biskupiji, kod Knina, kojoj je, uz tri biskupa (dr. Jerolim Mileta, šibenski, Miho Pušić, hvarski i Jozo Garić, banjalučki), nazočio i na njoj govorio nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac, s brojnim svećenicima iz Provincije i vjerničkim pukom.²³

Da je nezadovoljstvo režimom zahvaćalo i sve veći broj Srba pokazali su i rezultati parlamentarnih izbora 11. XII 1938. Na njima je Mačekova lista Udružene oporbe pobijedila na kotaru Benkovac, gdje se nalazio i Karin, s nositeljem SDS-ovcem Ilijom Zečevićem koja je dobila 7.487, vladina lista JRZ 4.277, a lista Zbora 909 glasova. Ilija Zečević je bio ispred SDS-a izabran za narodnog zastupnika.²⁴

Prominska župa i općina uoči i od dolaska pa do ubojstva fra Pavla Silova, župnika Promine 1941.-1942. godine

Župa Promina, sa sjedištem u Čitluku, obuhvaćala je područje općine Promina u sastavu kninskog kotara sa sjedištem u Oklaju,²⁵ gdje se, uz upravne općinske vlasti, oružničku postaju i trgovačke radnje, nalazila i župna crkva Sv. Mihovila. Bila je to prema površini i broju pučanstva jedna od najvećih u šibenskoj biskupiji. U njoj je prema popisu pučanstva iz 1931. na 140 km² živjelo 5.971 stanovnik, od kojih je bilo: 5.148 ili 86,21% rimokatolika Hrvata, 823 ili 13,78% pravoslavnih Srba. Srbi su u nešto većem broju živjeli u mjestima Razvođe i Matasi, gdje su predstavljali oko 1/3 pučanstva, a potom u mjestima Lukar, Bogatić i Mratovo, gdje su predstavljali oko 1/5 pučanstva tih sela. Od poljoprivrede i šumarstva živjelo je 5.803 ili 97,18% Prominaca, od industrije (rudarstva) i obrta 84, od trgovine 7, od prometa 7, od javnih

²² Don Anto Baković, *Hrvatski martilogij XX. stoljeća*, Martyrium Croatiae, Zagreb 2007., 583, o fra Pavlu Silovu, dano prema pismu fra Karla Krole, Šibenik, 7. XII 1992.

²³ Dr. fra Petar Bezina, *Ljetopis samostana Svetoga Ante u Kninu 1904.-1963.* (dalje *Ljetopis*), HIP i Dom i svijet, Zagreb 1998., 116-117. Tu u bilješkama su i kraći biografski podaci o nadbiskupu zagrebačkom dr. A. Stepincu te navedenim biskupima.

²⁴ *Politika*, Beograd, 14. decembar 1938. Rezultati izbora u Vrbaskoj, Savskoj i Primorskoj banovini, 3. Od 7.487 oporbenih glasova SDS je dobila 753 glasa, HSS 6.301 i JNS 433 glasa. Bio je to znatan početak opredjeljenja među Srbima za SDS, jer kao što rezultati glasovanja pokazuju za JRZ-u se još uvijek opredjeljivala velika većina Srba, ali da ih je i za Zbor dao dosta velik broj glasova.

²⁵ O osnivanju 1883. i radu prominske općine do 1983. Vidi Mirko Validžić Čelkanović, *Prominjske obljetnice*, Promina 1987., 32-66.

službi 48, i drugih i bez zanimanja 22. Dio Prominaca je radio uglavnom kao sezonska radna snaga u rudnicima (većinom u Promini, manji broj u industriji Šibenika i Splita), i na poljoprivrednim radovima (većinom u Slavoniji i Srijemu), a dio ih se nalazio na radu u inozemstvu (Belgija, Francuska, SAD). Promina se zbog svoga geografskog položaja, nacionalnog sastava stanovništva i prirodnih resursa nalazila u središtu pozornosti domaćih vladajućih državnih političkih elita i inozemnog kapitala. Zato će ona imati vrlo složena politička, gospodarska i kulturna kretanja. Kod toga treba istaknuti izuzetan značaj katoličke crkve i njezinih svećenika među prominskim hrvatskim pukom u cijelome tome razdoblju.

Potrebno je posebno istaknuti franjevački samostan Visovac, zasigurno jedno od najvećih katoličkih duhovnih središta u Dalmaciji s 10 do 20 svećenika, među kojima je uvijek bilo i Prominaca. Visovac je kroz cijelo razdoblje Kraljevine SHS/Jugoslavije, trajno zračio i čvrstim duhovnim nitima povezivao Promince, koji su tu na Veliku Gospu 15. kolovoza masovno hodočastili.

Općinska uprava je bila u funkciji birokratiziranog centralističko-etastičkog uređenja u funkciji zaštite hegemonističkih vladajućih interesa i struktura vlasti. Poljoprivreda, prvenstveno zbog prenaseljenosti, usitnjenosti seoskih gospodarstava, nije mogla pokriti osnovne potrebe stanovništva, te su prinosi žitarica i krumpira bili i po dva do tri puta ispod objektivnih mogućnosti. Jedino je vinarstvo uznapredovalo i postalo glavni tržišni proizvod i izvor najvećeg dijela novčanih prihoda Prominaca. Uz to stočarstvo je bilo prilično razvijeno, a kako domaći prostor nije bio dovoljan za prehranu stoke to se ona izgonila u bosanske planine na ispašu (od početka lipnja do početka rujna). Prominska općina je raspolagala prirodnim bogatstvima nalazištima boksita i ugljena, a na njezinom području se nalazila i hidrocentrala Manojlovac koji su bili u rukama inozemnoga kapitala. Postojeće pučke škole ni brojem ni kapacitetima nisu zadovoljavale potrebe pučanstva.

Organizacijska struktura i rad općinske uprave u Oklaju i kotarske u Kninu te ostalih organa vlasti (sudstva, oružništva/žandarmerije/ itd.) bili su obično oruđe centralističko-monarhističkog uređenja Kraljevine SHS i u funkciji isključive zaštite interesa vladajućeg jugoslavenskog (u biti uglavnom velikosrpskog) režima s kraljem na čelu. Pojedini Prominci u većem broju 1927.-1929. odlaze na rad u zemlji i u inozemstvo, većinom u Belgiju (zidari i rudari).²⁶

U župi Promina u Kraljevini SHS bili su slijedeći župnici: fra Lujo Plepel (1921.-1925.),²⁷ fra Ivan Bronić,²⁸ i fra Božo Jelinčić.²⁹ Dok je u razdoblju od 1931. do 1941. župnik u Promini

---

²⁶ U Belgiji se uključuju u Hrvatsku radničku organizaciju. Među njima su npr. bili Prominci Nikola Ikica, iz Oklaja i Ivan Gojčeta, iz Čitluka, koji će se 1934. prebaciti u Italiju i uključiti u Ustašu –hrvatsku revolucionarnu organizaciju (UHRO) s dr. Antom Pavelićem na čelu. Nikola Ikica, bio je potporučnik u jugoslavenskoj vojsci, uslijed nepravdi i zapostavljanja Hrvata u vojsci, pristupio je početkom 1932. Ustaškom pokretu, napustio vojsku i otišao u Belgiju na rad. Iz Belgije je s Ivanom Gojčetom u ožujku 1934. otišao u Italiju i priključio se tamošnjim ustašama. Ikica i Gojčeta, kao ustaški rojnici obučavali su tu druge ustaše vojničkim vještinama. Tu u Italiji im se u prosincu 1934. priključuje Ivanov brat Luka Gojčeta, a u ožujku 1935. i Ivan Škarpa, iz Ljubotića.

²⁷ *Fra Lujo Plepel*, rođen 21. V 1881. u Kaštel Sućurcu, gdje je pohađao pučku školu, a gimnaziju u Splitu i Zadru, gdje je studirao Bogosloviju. Djelovao je kao župnik u više župa u Dalmaciji, te je bio i župnik u Promini (1921.- 1926.). Bio je poznati sakupljač narodnog blaga, pučki pripovjedač i pisac. Objavljivao je u raznim novinama. Napisao je i tri knjige: *Dalmatinke – pripovijetke dalmatinskog sela* (Zagreb, 1925.), *Dalmatinske narodne pobožne pjesme i legende* (Šibenik, 1930) i *Zagorke – pripovijesti iz života zagorske Dalmacije* (Šibenik, 1931.) u kojima se nalaze i neke pripovjetke, pjesme i legende koje se odnose na Prominu. Umro je 24. X 1948. u Šibeniku.

²⁸ *Fra Ivan (Vjekoslav) Bronić*, rođen je u Oklaju 11. XI. 1891. U franjevački red stupio na Visovcu i obukao se 25. IX. 1910., a zavjetovao se godinu dana kasnije. Studirao je na Franjevačkoj bogosloviji u Makarskoj (1913.- 1917.). Bio je župnik i u Promini 1926.-1929. Umro je 31. XII. 1971. u Zagrebu.

²⁹ *Fra Božo Jelinčić*, rođen je 1899. u Glavici, kraj Sinja. Čitav život je proveo u dušobrižništvu. Nakon župnika u Promini bio je župnik u Imotskom, Plinu, i u drugim mjestima. Obolio je i umro u Zagrebu 1973. *Fra Luidi*

bio fra Vice Rosandić³⁰ kada imamo niz događaja koji u velikoj mjeri utječu na život prominskih ljudi. To su gospodarska kriza koja je pogodila seljake i radnike Promine (koji ostavši bez posla se vraćaju doma) te propadaju prominske zadruge, koje su im dijelom pomagale, a potom su bile i sušne godine što je sve mnoge Promince dovelo na rub gladi te im je trebalo pomoći, a župnik pomaže koliko može. Prominci ne mogu iskazivati svoje Hrvatsvo zbog režima diktature i njegovih eksponenata na terenu, jer se to strogo kažnjava. Režim osniva općinske odbore svojih političkih stranaka JNS i JRZ, dok su hrvatske političke stranke zabranjene, a kad im se i pomalo dopušta djelovanje od 1935., strogo su nadzirane. Sve to izaziva revolte i politička previranja među pučanstvom Promine, koja državna vlast diktature strogo nadzire. Crkva im je jedno od rijetkih mjesta gdje se mogu sastajati na misama te crkvenim blagdanima, razgovarati i naći utočište. Fra Vice se posebno angažirao oko Crkve Gospe Čatrnjske u Lukaru, te je 1934.-1937. obavio temeljit zahvat njezine obnove, kada je i podignut zvonik sa istočne strane crkve. Od tada mu, kraće vrijeme, u radu pomaže i njegov župni pomoćnik fra Bernardin Librenjak.³¹

Prirodna bogatstva Promine iskorištavao je inozemni kapital i to francuski (poduzeća: „La Dalmatienè“, vlasnik hidrocentrale Manojlovac na rijeci Krki, i „Monte Promina“, vlasnici rudnika ugljena i boksita) i njemački („Adriabauxit d.d.“, proizvodnja boksita), u kojima je radilo što stalno što sezonski nekoliko stotina radnika iz Promine. Sva ova tri poduzeća koristila su jeftinu radnu snagu uz minimalne plaće i troškove te tako ostvarivala ekstra-profite.³² Uz to uprave tih društava su bile veoma aktivne na političkoj polarizaciji prominskih sela, zapošljavajući najčešće one sa pojedinim stranačkim preporukama te nositelja vlasti u kotaru i općini, ne osvrćući se na radničku komoru i berze rada te prava radnika.

U Kraljevini SHS/Jugoslaviji predstavnici vladajućih režimskih stranaka NRS (do 1929.), JNS (1931.-1935.) i JRZ (1935.-1940.), organiziraju svoje općinske odbore i uz pomoć kotarskih vlasti obnašaju vlast u Promini.³³ Tako su npr. parlamentarnim izborima 5. V 1935. u

---

(Vjekoslav) Mrđen rođen 1901. U Siveriću. Nakon završenih škola, župni je pomoćnik i tajnik Provincije. Umro je 1946. u Zagrebu.

³⁰ Fra Vice Rosandić, rođen je u Podgori 25. IV 1899., zaređen za svećenika 1922. u Makarskoj, a zatim bio pomoćnik učitelja klerika i nastavnik u Zaostrugu, župni pomoćnik i župnik u Tučepima i gvardijan u Omišu. Uprava Provincije ga poslala na studij klasične filozofije u Louvain (Belgija), ali se teško bolestan morao vratiti u Provinciju. Kad se oporavio bio je župnik do kraja rata i to u Promini, Ogorju i Zlopolju, gvardijan u Sinju i Šibeniku, definator Provincije. Nakon rata Vojni sud u Splitu osudio ga je na godinu dana strogog zatvora s prisilnim radom zbog osnivanja hrvatske milicije u Ogorju. Kaznu je izdržavao u Staroj Gradiški. Umro je u Omišu 24. II 1984.

³¹ Fra Bernardin Librenjak, rođen je u Karakašici 19. VI 1912., zaređen je za svećenika u Makarskoj 1937. Obnašao je službe župnika: u Gali, Turjacima i Prgometu, a župnog vikara u Lovreću, Sinju, Promini (1938) i Šibenik Varošu. Obolio je te je posljednje godine proveo u Omišu gdje je 10. VII 1998. umro.

³² Vidi: Mira Kolar-Dimitrijević, *Sjevernodalmatinski boksit i Njemačka od Prvoga svjetskog rata do 1944. godine*, Zbornik IHRPD, 4, Split, 1978., str. 948. Boksit je uglavnom izvožen u Njemačku. *Adriabauxit d.d.* imala je u Promini rudna polja: „Džapo“ i „Bilandžija“ u Oklaju te „Mamutovac“ i „Škarica“ u Bogatiću; *pogone*: „Zrinski“ i „Tomislav“ u Oklaju te „Strahinja“ u Lukaru. Dok je *Ugljena udružba „Dalmatia“* raspolagala s rudničkim kopom: „Dragutin“ u Oklaju, „Bogumir“ u Razvođu, „Dalmatia“ u Mratovu i „Felix“ u Lukaru. *Službeni glasnik*, organ Splitske i Dubrovačke oblasne uprave, br. 7, Split 22. I 1929.

³³ HDA, Fond: br. 1574. Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke republike Hrvatske Služba državne sigurnosti (dalje RSUP SRH SDS), Serija (Šifra) - 01. red. br. 43. Elaborat: Bivše građanske stranke na kotaru Šibenik – elaborat. Kotarski odbor JNS – kasniji JRZ Knin i Općinski odbor JNS, kasnije JRZ Oklaj, str. 40, i 78-79. U općinskom rukovodstvu tih režimskih stranaka su uglavnom isti ljudi uz nekolicinu službenika i ratara ovisnih od vlasti. Uz pomoć vlasti oni pobjedom na općinskim izborima 1933. u potpunosti preuzimaju vlast. U *Općinskom odboru JNS Prominada 1935.* navode se: Krste Čorić, pok. Šimuna, rođen 8. II 1896. u Oklaju, veleposjednik; Marko Škovrlj, pok. Petra, rođ. 1885. u Razvođu, prije pripadao HRSS, a pod utjecajem Krste Čorića pristupio JNS, jedno vrijeme bio i načelnik općine Promina; Jakov Čavlina pok. Nikole, rođ. 22. X 1882. u Oklaju, bio službenik - vojni referent u prominskoj općini; Pešo Kabić, pok. Ante, rođ. 1885. u Razvođu, službenik – tajnik prominske općine; Ante Dujić, pok. Ivana, rođ. 1900. u Razvođu, ratar; Ante Dizdar, pok. Josipa, rođ. 1893., u Oklaju, lugar; Luka Gojčeta, pok. Luke, rođ. 6. VI 1890. u Čitluku, ratar; Ante Tarabarić, pok. Ivana, rođ. 8. X 1900. u Matasima, ratar i Frane Grgurević, pok. Ivana, rođ. 10. X 1892. u Matasima, ratar.

Promini, prema dogovoru, glasali su najprije članovi JNS, a potom manji broj članova HSS-a te je izazvan incident i tučnjava uz upotrebu oružja, pa je kotarski predstojnik prekinuo izbore i proglasio listu JNS-a pobjedničkom.³⁴ Vlastima pomažu Pododbori Udruženja četnika za kralja i otadžbinu, koji se od kraja 1934. osnivaju i djeluju u prominskom okruženju na kninskom kotaru u Strmici, Kninu, Kistanjama i Drnišu, te u Benkovcu i Šibeniku, o čemu izvješćuje i tisak, a čije se djelovanje i pritisak osjeća i u Promini.³⁵

U to vrijeme do sredine 1930-tih nekolicina ljudi iz Promine se uključuje u ustaški pokret. Tako su se u Italiji iz Promine nalazili ustaše: Nikola Ikica (ustaša od 1932. prvi iz Promine), Ivan i Luka Gojčeta te Ivan Škarpa, koji su tu stigli iz Belgije, gdje su bili na radu, dok tamo u Belgiji stupaju u ustaše Ivan Čavka i Marko Ikica. U Promini tada ilegalno djeluje ustaša Josip Duvančić, iz Razvođa i okuplja pojedine svoje istomišljenike.

HSS će, zbog nadzora vlasti i pritiska, na području općine Promina početkom 1935. uspjeti obnoviti dio svojih organizacija i osnovati Općinski odbor HSS-a Promina koji je brojio 16 članova, od kojih su dvojica istodobno bili i članovi Kotarskog odbora HSS-a Knin-Drniš, ali zbog manipulacije neće pobijediti na tim izborima.³⁶ Ali će zato pobijediti JRZ na općinskim izborima u studenom 1936. te konstituirati općinsku vlast s predsjednikom općine HSS-ovcem Nikolom /Ninom/ Čorićem. Bio je to vrlo veliki uspjeh te će HSS zadržati vlast u općini do 1941. godine. U to vrijeme imamo jaču i raznovrsnu aktivnost HSS-a na prominskom području uz obnovu i osnivanje stranačkih organizacija, novih društava (npr. podružnice HKD „Napredak“ u Oklaju) te sudjelovanje u vjerskim manifestacijama u koje su uključeni i mnogi Prominci.³⁷

Tako Prominci sudjeluju na manifestaciji Euharistijskog kongresa u Drnišu 4. X. 1936. na kojem je sudjelovao biskup dr. Jeronim Mileta. Posebno su se masovno okupljali na pojedine župske blagdane kao na blagdan Male Gospe, kod Gospe Čatrnjske u Lukaru te na Veliku Gospu na Visovcu, a sudjelovali su i na pojedinim hodočašćima, uz zabranu upotreba hrvatskih

---

Taj odbor će 1935 postati *Općinski odbor JRZ Promina*. Krste Čorić i Marko Škovrlj bili su i članovi kotarskih rukovodstava tih stanaka u Kninu. U kasnijim obrazloženjima za svoju jugoslavensku političku orijentaciju navodili su da su jedino tkao mogli pomoći prominskom puku, iako su osobni interesi vjerojatno bili izraženiji.

³⁴ Vidi: Petar (Peko) Cota, *Svjedočenja*, biblioteka „Svjedoci povijesti“, Zagreb 1994.

³⁵ *Jugoslovenska straža*, zvanični organ Glavnog odbora Udruženja četnika za slobodu i čast otadžbine, br. 3. 4 i 5., (Drniš, Knin i Kistanje te Benkovac), Beograd, 20. i 27. I. te 3. II. 1935.; br. 121., Beograd, 16. V. 1937. (za Šibenik). Za četnički pododbor u Strmici osnovan 9. I 1935. na Sv. Stevana, na čelu s popom Momčilom Đujićem, uz nazočnost žandarmerijskog generala Ljube Novakovića, zamjenika vojvode Koste Pećanca, koji je stigao iz Beograda – vidi: Jovo Popović, Marko Lolić, Branko Latas, *Pop izdaje četnički vojvoda Momčilo Đujić*, Zagreb, 1988., 11.

³⁶ HDA, Fond: br. 1574. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 01. red. br. 43. Elaborat: Bivše građanske stranke na kotaru Šibenik – elaborat, Općinski odbor HSS-a Oklaj, str. 34, 52-54. Kao članovi *Općinskog odbora HSS-a Promina* u Oklaju navode se: 1. Krste Radas + Mićo, r. 29. III 1894. u Mratovu, ratar, predsjednik Općinskog odbora HSS-a Promina i član Kotarskog odbora HSS-a Knin-Drniš; 2. Marko Duvančić + Ivana zv. „Stanić“, r. 7. V 1906. u Razvođu, radnik, kao aktivni mlađi član; /pod/predsjednik Općinskog odbora HSS-a Promina i član Kotarskog odbora HSS-a Knin-Drniš; 3. Paško Bibić, + Paške, r. 1907. u Puljanima, ratar; 4. Petar Šojić zv. „Mile“, + Marka, r. 18. III 1896. u Suknovcima, ratar, predsjednik Mjesnog odbora /dalje MO/ HSS-a Suknovci; 5. Stjepan Dizdar + Mile, r. 2. IX 1905., ratar, predsjednik MO HSS-a Oklaj; 6. Marko Đujić zv. „Čiro“, + Marka, r. 17. II 1889. u Razvođu, ratar; 7. Ivica Čorić + Ante, r. 25. I 1896. u Oklaju, veleposjednik i trgovac, bio jedno vrijeme načelnik općine; 8. Josip Džapo, + Stipana, r. 1870. u Oklaju, ratar; 9. Nikola Čorić, + Ante, r. 1900. u Oklaju, veleposjednik i trgovac, bio jedno vrijeme načelnik općine; 10. Ante Čorić zv. „Toni“, + Ante i Kate r. Migalo, r. 1897. u Oklaju, posjednik /poslije živio u Drnišu/; 11. Šime Ikica, + Ante, r. 2. II 1911. u Oklaju, činovnik; 12. Jere Čorić, + Ante, r. 9. XII 1901. posjednik i trgovac /ranije pripadao JNS te prešao u HSS/; 13. Petar Cota, + Petra, r. 1900. u Suknovcima, ratar; 14. Petar Cota zv. „Pecilo“, + Stjepana, r. 1899. u Suknovcima, ratar; 15. Ante Pižić, + Paška, r. 4. IV 1896. u Ljubotiću, ratar, predsjednik MO HSS-a Ljubotić; i 16. Jure Zelić, + Paška, r. 1886. u Matasima, predsjednik MO HSS-a Matasi.

³⁷ Tako je Dr. V. Maček je na godišnjoj skupštini Gospodarske sloge 1936. izjavio kako borba hrvatskoga naroda ima dvostruku karakter. «... izvojevati hrvatskom narodu političke slobode» i izvojevati «sebi i svojoj djeci socijalnu pravicu» na bazi potpune jednakopravnosti Srba i Hrvata, pozvavši sve pristaše na dalji organizirani zajednički rad za postizanje toga cilja.

zastava na crkvenim barjaticima. Tada 1937., prema crkvenim podacima, prominska župa je imala 5.912 vjernika. Prominski župnik i njegov pomoćnik nastoje i uz pomoć pojedinih Prominaca svećenika duhovno utjecati na vjernike i ojačati im vjeru. Tako fra Vjenceslav Bilušić³⁸, koji je bio u Svetoj zemlji, u veljači 1938. dolazi u Prominu gdje propovijeda puku o Svetoj zemlji. Istodobno ga je pozvao i fra Pavao Silov, karinski gvardijan da bi s njime obavio korizmenu misiju u nekim kotarskim župama, što je i učinio. Posebno je za hrvatski puk značajna svečanost bila 18. IX 1938. na posveti spomen crkve „Naša Gospa“ u Biskupiji, podignute prema nacrtu Ivana Meštrovića.³⁹ Nazočio joj je nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac, biskupi dr. Jerolim Mileta, šibenski, Miho Pušić, hvarski i Jozo Garić, banjalučki, te 77 franjevac i 28 klerika iz Makarske Provincije. Prisustvovali su svečanosti među ostalima: prominski župnik fra Vice Rosandić i njegov pomoćnik fra Bernardin Librenjak, fra Pavao Silov, karinski gvardijan, fra Lujo Jurenović (Prominac), župnik miljevački, i fra Božo Jelinčić, župnik Imotskog (prije prominski župnik) kao 7-8.000 vjernika, među kojima i mnogi iz Promine. Sve ih je dojmio krasan govor nadbiskupa dr. A. Stepinca na svršetku mise, kojega su se dugo sjećali vjernici iz Promine. Sve je prošlo skladno i mirno da pred večer kada je iz okolih sela nastanjenih Srbima, došlo 90 četnika „da izazivaju“ to mnoštvo, ipak „sve je prošlo bez kakvih većih incidenata“.⁴⁰

U to vrijeme uočljiva je homogenizacija Hrvata oko HSS i daljnje jačanje hrvatskoga narodnoga pokreta. HSS reorganizira svoje odbore tako da sredinom 1938. u Promini postoje i djeluju Općinski odbor HSS-a Promina te seoski Mjesni odbori HSS-a Oklaj, Suknovci, Ljubotić, Matase i Razvođe. Radi zaštite zborova i sastanaka članova stranke od nacionalističkih jugoslavenskih i srpskih članova i skupina osnivaju se Općinska organizacija Hrvatske seljačke zaštite (HSZ) Promina te mjesne organizacije HSZ. Tako su bile osnovane organizacije HSZ u Oklaju, Suknovcima, Ljubotiću, Čitluku, Razvođu. Matasima i Mratovu, koje se postupno nešto kasnije dijelom i naoružavaju.⁴¹ Tada se povezuju i okupljaju pojedini hrvatski nacionalisti poglavito s povratkom iz Italije 5. X 1938. ustaša Nikole i Marka Ikice, Ivana i Luke Gojčete te Ivana Škarpe, a iz Belgije Ivana Čavke u Hrvatsku. Oni uglavnom

---

³⁸ Fra Vjenceslav Bilušić, rođen je u Ljubotiću u Promini 25. VII 1872. Bio je nastavnik na gimnazij i predavao latinski i talijanski. Kraće vrijeme bio je učitelj novaka na Visovcu, imenovan župnikom u Drnišu, ali se odrekao župnikovanja i 1921. postavljen za gvardijana Samostana sv. Lovre u Šibeniku. Bio je u Sv. zemlji te napisao u rukopisu: „Moj pohod Svetoj zemlji“, 1937., gdje svjedoči kao pobožni franjevac o osobnim susretima sa svetim mjestima i franjevcima u Svetoj zemlji. Radio je vrlo mnogo na dušobrižničkom području, te se odlikovao kreposnim životom. Umro je 21. V 1939. u Sinju. Dr. sc. fra Miroslav Modrić, objavio je knjigu: *Fra Vjenceslav Bilušić i Kustodija Svete Zemlje*, Sinj, Franjevačka Provincija Presvetog Otkupitelja – Zbornik „Kačić“, 2017., na 400 stranica. U prvom dijelu je objavljen fra Vjenceslavov rukopis, a u ostalim djelovima o Kustodiji i franjevcima Provincije u Svetoj zemlji, o čemu je fra Vjenceslav pisao. Knjigu je fra Modrić posvetio „svima koji prihvaćaju svoj život živeći ga radosno, sa svime što nailazi na njegovu putu, od začeca do vječnosti – u Bogu. I onima kojima to ne uspeva, unatoč želji i traženju“.

³⁹ Na pročelju Crkve je Meštrovićev lik Krista kako Pantokratora (tj. kako sjedi u nebu na prijestolju kao vladar svijeta blagoslivljajući desnom rukom, a u lijevoj držeći evanđelje). Pročelje ne završeno sa zvonikom s tri luka (tri zvona) u širini crkve. Na trijumfalnom je luku Jozo Kljaković, uz pomoć Franje Šimunovića, naslikao pozdrav hrvatskih seljaka Mariji, a iznad vrata Zvonimirovo saborovanje. Na oltaru je smješten kip Marije s djetetom od Meštrovića.

⁴⁰ Podaci o toj svečanosti dani su prema knjizi dr. fra Petra Bezine, *Ljetopis samostana Svetoga Ante u Kninu*, Zagreb, 1998., str. 116-122. Tu su i kraći biografski podaci o glavnim sudionicima svečanosti.

⁴¹ HDA, Fond: br. 1574. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 01. red. br. 43. Elaborat: Bivše građanske stranke na kotaru Šibenik – Zapovjednici „Seljačke zaštite“ Općina Oklaj. Kao glavni organizator i njezin zapovjednik za općinu Promina navodi se Stjepan Dizdar, koji je bio i predsjednik MO HSS-a Oklaj, zatim se navode kao rukovodioci HSZ u mjestima: Petar Cota zv. „Pecilo“ u Suknovcima, Ante Pižić u Ljubotiću, Ante Gojčeta u Čitluku, Ante Jakovljević u Razvođu, a zatim Josip Duvančić /zv. Rudić/ u Razvođu i Marko Dujić, u zaseoku Razvođa Dujići, Stipe Tarabarić u Matasima i Ivan Radas u Mratovu. Tu su i nešto opširniji podaci o njima. Vidi o HSZ i *Dalmatinska zagora*, god. I., br. 3., Split, 29. srpnja 1938.

ostaju u Zagrebu, gdje su Nikola Ikica i Ivan Gojčeta, osobni pratioci dr. Mile Budaka⁴², ali navraćaju u Prominu, gdje djeluje ustaša Josip/Joso Duvančić s nekoliko drugih, te se tako stvara jezgro ilegalne ustaške organizacije. S povratkom skupine ustaša iz inozemstva 1938. i u okolnim mjestima uspostavljaju se, pored Promine, ustaška uporišta u Kninu, Drnišu i Šibeniku.

Tada u drugoj polovici 30-tih godina KPH, kao dio KPJ, je imala na području Knina, Drniša, i Šibenika svoje ilegalne organizacije, dok je u Promini imala u nekim mjestima simpatizere.

Jedan od posebno značajnih događaja bili su izbori za Narodnu skupštinu od 11. XII. 1938. godine. Uoči njih imamo snažno sučeljavanje i na ovome području putem tiska, skupova i zborova, s jedne strane svih onih jugonacionalističkih i velikosrpskih snaga koje pozivaju na jedinstven zajednički front protiv Udružene oporbe (okružni u Šibeniku) pod zajedničkim sloganom: "jedan Kralj, jedna nacija, jedna država i jedno autoritativno narodno i državno vodstvo", te uz pomoć vlasti i djeluju. A s druge strane imamo aktivnosti Udružene oporbe, posebice SDK (HSS i SDS), a uz druge predizborne zborove, značajan je onaj HSS-a u Oklaju 27. XI 1938. na kojem je nazočilo mnogo prominskog svijeta kao i onoga iz Knina i Drniša.⁴³ Izbori su donijeli su izvanredan uspjeh HSS-a (800.000 glasova) i Udružene oporbe u cjelini, koja je i pored svih pritisaka i malverzacija dobila 45 % glasova na državnoj razini, a još veći uspjeh su zabilježili na ovome području. Tako je na UO pobijedila režimsku JRZ na kninskom kotaru, a Prominci su glasovali u Oklaju, uglavnom za HSS čija je lista pobijedila.⁴⁴

Nakon izbora 1938., koji su bili i svojevrsni hrvatski plebiscit te se, zbog unutarnjih i vanjskih prilika, neodgodivo moralo riješiti „hrvatsko pitanje“, te je dr. M. Stojadinović morao odstupiti. No, velikosrpski politički krugovi na razne načine nastoje rješavanje „hrvatskog pitanja“ onemogućiti. Tako je odmah Glavni četnički odbor iz Beograda, u kojem se nalazio Vlado Novaković, predsjednik kninskih četnika, pozvao svoje članstvo i nacionaliste u borbu „za Kralja, narod i Jugoslaviju“.⁴⁵ Sukladno tome će djelovati postojeće i osnivati se nove četničke organizacije u prominskom okruženju, nastojeći da JRZ povrati izgubljene pozicije. Istodobno jača djelatnost protivničkih političkih snaga koja sve više uzima otvoreno velikosrpsko obilježje. Takovo raspoloženje uočljivo je na lokalnoj razini u Kninu kao npr. kod srpskog Božića 7. I 1939. gdje su uz pucnjavu i pjevanje bili povici Srba: „Dolje papa, dolje Maček, dolje fratri“.⁴⁶ Ali i na široj državnoj razini. Tako je jedna od tih djelatnosti bila osnivanje srpskog društva „Krajina“ 10. II. 1939. s privremenim sjedištem u Zagrebu.⁴⁷ Društvo je trebalo svojim radom obuhvatiti samo Srbe u Savskoj banovini (južno od rijeke Save

⁴² Osobni pratioci Doglavnika dra Mile Budaka, *Hrvatski narod*, Zagreb 6. V 1941. Ivan je odmah 1938. bio pozvan u vojsku koju je služio u Valjevu, a po osluženju vojnog roka, odmah se stavio u službu dr. M. Budaka. Navraćao je par puta u rodnu Prominu.

⁴³ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis sv. Lovre...*, n. dj. 125. Na nekim skupovima kao onome u Primoštenu održanom kao i u Oklaju 27. XI 1938. došlo je do krvavog sukoba između oružnika i hrvatskih rodoljuba, gdje su oružnici pucajući ubili četvero, a ranili mnoge ljude, što je izazvalo snažno antirežimsko ogorčenje na tome šibenskom i okolnom području.

⁴⁴ T. Jančiković, n. dj., str. 43. Tada je na kninskom kotaru lista V. Mačeka dobila 7.855 glasova (od kojih HSS 7.014, ZS (Veljko Pokrajac) 674, i JNS (Mihajlo Popović) 175 glasova), a lista M. Stojadinovića (tj. JRZ – dr. Niko Novaković) 5.882 glasa, dok je lista D. Ljotića (Dušan Đakić) dobila 176 glasova. Za narodnog zastupnika izabran je HSS-ovac Mate Goret. Istodobno na području Dalmacije od 195.199 upisanih birača za HSS je glasovalo 116.305 glasača, a Mačekovu listu Bloka narodnog sporazuma 123.751 glasača. Vladina lista M. Stojadinovića dobila je 30.101 glas. Ipak je zahvaljujući izbornom sustavu vladina lista dobila tri, a Mačekova lista dva zastupnika. No, bez obzira na to bio je to ipak kraj dominacije JRZ i njezinog unitarističkog koncepta Kraljevine Jugoslavije, te će se morati prići rješavanju hrvatskog pitanja.

⁴⁵ *Jugoslovenska straža*, god. V, br. 166/1938., Beograd, 28. XII. 1938., 1. Pozivaju se četnici i nacionalisti na neophodnost stvaranja jakog nacionalističkog fronta pod sloganom: «Nacionaliste na okup» i poruku «Sve za Kralja, narod i Jugoslaviju, samo preko nas mrtvih može se rušiti Jugoslavija...Nema kompromisa, nema diobe, Jugoslaveni na okup! S nacionalnim pozdravom 'Čuvaćemo Jugoslaviju!».

⁴⁶ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis ...*, n. dj., 127.

⁴⁷ HDA, Grupa VI, dok. inv. br. 2970. Zapisnik s osnivačke skupštine udruženja «Krajina», održane u Zagrebu 10. II. 1939. godine.

i Kupe), zatim u zapadnom dijelu Primorske banovine (sjeverna Dalmacija, među kojima je i kotar Knin to znači i područje prominske općine i župe) i zapadnom dijelu Vrbaske banovine, ili u ukupno 25 kotareva, dalje se planiralo proširiti preko Save na područje Slavonije.⁴⁸ Brzo se na tome području traži stvaranje nove političke jedinice Srpske krajine, kojoj bi sjedište bilo u Bihaću, ali potom se u tisku navodilo da sjedište bude u Kninu. Time se htjelo onemogućiti moguće promjene i tadašnje zahtjeve HSS-a za rješavanjem hrvatskog pitanja u okviru Kraljevine Jugoslavije, koje je velikosrpski monarhistički režim, zbog zaoštavanja međunarodnih prilika u Europi i opasnosti raspada zemlje, ipak morao uzeti u obzir i dijelom uvažiti.

Tako je, nakon pregovora, sporazumom Dragiše Cvetkovića, novog predsjednika Vlade i dr. Vladka Mačeka, predsjednika HSS-a, 26. VIII. 1939. nastala zasebna upravna cjelina *Banovina Hrvatska*, od dotadašnje Savske i Primorske banovine, te područja Dubrovnika iz Zetske banovine, i još nekih manjih dijelova, a u sastavu Kraljevine Jugoslavije, s vlastitom banskom upravom, te zakonodavnom, upravnom i sudskom autonomijom, koja se dopunjuje 1941. tako da se bez pristanka Hrvatske nije mogla oduzeti ni smanjiti.⁴⁹ Time su postavljeni temelji složene ili federalne države, nasuprot dotadašnjem državnom velikosrpskom centralizmu.

Područje prominske župe, kao i područje Dalmacije, ušli su u sastav Banovine Hrvatske. S obzirom na početak rata u Europi, mobilizaciju u zemlji, nastupa kriza, mnogi ostaju bez posla, porasta cijena i troškova života, a postojeća inozemna poduzeća „La Dalmatienne“ i „Adria-Bauxit“ ne ispunjavaju preuzete obveze te jača i revolt prominskog stanovništva koji krajem 1939. i javno iskazuju.⁵⁰ Sva politička kretanja i promjene nisu značajnije pomogla težak život stanovništva prominske župe. U tisku se tijekom 1939. ističe stari problem stanovništva Promine i okolice (gdje su prilike bile najteže) oko pribavljanja hrane i vode, te zaduženosti seljaštva.⁵¹ Ljudi su da bi podmirili obveze (porez, dug, hranu, odjeću, i sl.) iz nužde morali prodavati stoku i hranu u jesen ubrzo nakon žetve ili branja grožđa. No, trgovci su se dogovorili oko cijene tako da je cijena žitarica, grožđa i mošta te drugih seljakovih proizvoda kod kupnje uvijek bila niža, a kada ih je seljak kasnije morao kupiti za prehranu onda im je cijena bila znatno skuplja. HSS je preko podružnice Gospodarske sloge u Oklaju, nabavom hrane i drugih potrebnih artikala, nastojao pomoći prominskim seljacima i osnivanjem nabavlačko-potrošačkih zadruga, prvenstveno u Oklaju (1939. Stočarsko-mljekarske i Vinarske zadruge), a kasnije je planirano njihovo osnivanje i u pojedinim selima, gdje bi seljak uvijek mogao kupiti hranu po povoljnijim cijenama.⁵² Položaj malog broja radnika koji su prvenstveno radili u

⁴⁸ *Krajina. Srbi u našim sjeverozapadnim pokrajinama*, (Zagreb, 1939.). Uz ciljeve i program rada u brošuri je tablica i karta područja s brojem i postotkom Srba u navedenom području «*Krajine*». U njezin sastav su ulazili i kotarevi Knin i Benkovac. No, to je očito prva faza dezintegracije pošto se primjerice u tablici među «srpskim naseljima» nalaze i ona sjeverno od Save pa i Zagreb, što samo za sebe dovoljno govori o namjerama pokretača ove akcije. Pobunjeni kninski Srbi su se 1991. pozivali na ovaj projekat nazivajući svoju tadašnju akciju njezinim nastavkom preuzevši i njezino ime.

⁴⁹ Opširnije o tome vidi: Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd, 1965.

⁵⁰ *Hrvatski glasnik*, god. II, br. 215, Split 14. IX 1939.; HDA, Grupa V, inv. br. 518. i 521. Izvješće Kotarskog načelstva u Kninu pov. Br. 3060 od 30. XII 1939. Ispostavi banske vlasti u Splitu, koja je to izvješće prosljedila Banskoj vlasti Banovine Hrvatske u Zagreb. Tako su mještani Puljana 13. IX 1939. bili blokirali pristup električnoj centrali Manojlovac, jer im njen vlasnik, francusko društvo „La Dalmatienne“, nije isplatilo odštetu za iskorištavanje zemljište, uz zahtijev da prednost u zapošljavanju u rudniku „Puljani“ i na elektrani Manojlovac morali imati ovdašnji mještani“. I mještani Oklaja su 28. i 29. XII 1939. blokirali novoootvoreni rudnik „Marići“ vlasništva „Adria-Bauxit“ zahtijevajući da se u njemu zaposle samo mještani Oklaja, prvenstveno oni koji su ostali bez posla izvan Promine. U oba slučaja uz posredovanje vlasti im je bilo udovoljeno, ali su kolovođe u Oklaju (Stjepan, Marko i Josip Dizdar te Božo Džapo) novčano kažnjeni.

⁵¹ *Kalendar Gospodarske Sloge za 1940.*, Zagreb, 1939., str. 125-127. Članak: „*Narodu u nerodnim krajevima treba osigurati kruh*“. Dalji navedeni podaci su iz toga izvora.

⁵² *Kalendar Gospodarske Sloge za 1941.*, Zagreb, 1940., str. 146. Tablica: Pregled broja povjereništava i članova Gosp. Sloge (1940). U Promini su mnogu bili članovi Gospodarske sloge, a svako mjesto je imalo svoga povjerenika. Tako je primjerice krajem 1940. Gospodarska sloga na području kninskog kotara, gdje se nalazila i

rudnicima u Promini i na HE Manojlovac, manji broj i u okolnim mjestima izvan Promine (Drniš, Šibenik, Split), nije bio puno bolji. To stanje nisu uspjeli bitnije promijeniti jer su vlasti raznim mjerama nastojale onemogućiti njihove akcije.⁵³

U župi Promina odvijale su se tijekom 1939. uobičajene duhovne aktivnosti. Župnik je tako 24. III 1939. sudjelovao na sprovodu Iviše Gabrića na Miljevcima, oca povincijalova. Istodobno Prominci sudjeluju u tradicionalnim svečanostima 13. VI 1939. na Sv. Antu u Kninu, bilo ih je mnogo, zatim 26. VII 1939. kod blagdana Svete Ane na Kosovu, s fra Franom Petričevićem,⁵⁴ novim pomoćnikom župnika Promine, te 15. VIII na Visovcu na blagdan Velike Gospe, s župnikom fra V. Rosandićem, u velikom broju. Župnik je sudjelovao 17. IX na misi u Biskupiji povodom godišnjice posvete crkve „Naše Gospe“. U Prominu na prolazu svraćaju fra Vjenceslav Bilušić i fra Filip /Pile/ Bilušić⁵⁵, rođeni u Ljubotiću u Promini, župnici u drugim župama, prateći ono što se događa u župi Promina. Puk je uznemiren jer se od sredine rujna 1939. provodi u državi pa i ovdje „djelomična mobilizacija, pozivaju se vojnici, konji i ostala prevozna sredstva. Vojnicima se daju puške bez municije“.⁵⁶

Uspostavi Banovine Hrvatske odlučno su se odmah suprotstavile sve srpske stranke⁵⁷ nacionalističke i velikosrpske organizacije i udruženja, među kojima i ona četnička, vojska te Srpska pravoslavna crkva. Svi oni držali su Banovinu Hrvatsku opasnošću za srpstvo i opstanak države Kraljevine Jugoslavije u kojoj su oni od početka imali sve konce vlasti. Ta se pojava nazirala u pokretanju „srpskog pitanja“ u Jugoslaviji i u Banovini Hrvatskoj kroz novopokrenute listove i časopise kao pr. «Srpsko ognjište», «Srpski glas», «Srbijanstvo», koji pod sloganom „Srbi u opasnosti“ šireći mržnju i neistine protiv svega što je hrvatsko i katoličko, pozivaju Srbe na okup, radi ujedinjenja svih «srpskih zemalja» i stvaranja «velike Srbije». Tako se, na najširoj osnovi stvara novi velikosrpski separatistički i šovinistički pokret „*Srbi na okup*“, s nizom aktivnosti preko skupova, osnivanja odbora, komisija pa i četničkih postrojbi s ciljem „obrane i zaštite“ srpskog stanovništva i na ovome području.⁵⁸ Osnovni mu je cilj bio da se ostalih šest banovina (Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Vardarska i Zetska) spoje u jednu upravnu cjelinu pod imenom „Srpske zemlje“. U njihov sastav bi iz Banovine Hrvatske ušlo onih 13 kotareva s područja BiH, kao i svi oni dijelovi u Hrvatskoj u kojima srpsko pučanstvo ima većinu, ali i ona područja za koja su Srbi mislili da im iz geostrateških i političkih razloga trebaju pripasti. To znači, na ovim prostorima, ne samo kninsko područje, s općinom Promina, već i cijela Dalmacija.⁵⁹ Uz četničke organizacije glavni nosioci aktivnosti

---

Promina, među hrvatskim pučanstvom imala 69 povjerenika i 2.049 članova, od 10.529 domaćinstava, što znači tek 19,5 %.

⁵³ Vidi: Ivan Leko, *Sjećanje na Drniš 1941., Almanah revolucije 1941.-1961.*, Zagreb, 1961., str. 163.

⁵⁴ Fra Frane Petričević, rođen 30. III 1911. u Lovreću, svećenik od 1936., bio župnik u Lovreću i Grabu, župni pomoćnik u Promini, župni vikar u Sinju, župni pomoćnik 4 godine i 3 godine župnik u Drnišu, kapelan u Šibeniku i Unešiću, te na drugim dužnostima i službama u Provinciji Umro je 25. XI 1999. u franjevačkom samostanu u Omišu.

⁵⁵ Fra Filip /zv. Pile/ Bilušić, rođen 5. III 1894. u Ljubotiću u Promini, zaređen 1919. te je bio župnik po raznim župama Provincije, tada župnik župe u Stankovcima. Umro je na Visovcu 14. XII 1962.

⁵⁶ Navedeni podaci su iz knjige dr. P. Bezina, *Ljetopis sv. Lovre...*, n. dj., 135-136, 142, 144-145.

⁵⁷ Iznimka je bila Samostalna demokratska stranka (SDS), koja je uveliko participirala u novoj strukturi vlasti Banovine Hrvatske, dio Zemljoradničke stranke, te manji dio vladajuće Cvetkovićeve JRZ. Iz JRZ se u veljači 1940. izdvojila Stojadinovićeva grupa od koje je osnovana posebna Srpska radikalna stranka. Ona je Sporazum Cvetković-Maček držala državnim udarom, ne priznajući stvaranje Banovine Hrvatske, jer ona „lišava Srbiju morske obale, dijeli srpsku Bosnu i Hercegovinu, ometa nesmetani razvitak srpskog naroda i slabi jezgro jugoslavenstva“. Zato odlučno traži „ujedinjenje svih Srba“, da bi se zaštitili Sporazumom ugroženi interesi srpskog naroda (HDA, Program Srpske radikalne stranke iz 1940., Franjo Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.*, knjiga druga, Zagreb 1993., 276).

⁵⁸ Vidi: Ivan Jelić, „*O nekim odjecima sporazuma Cvetković-Maček među Srbima u Banovini Hrvatskoj*“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 3, Slavonski Brod, 1965.

⁵⁹ O nacrtu *Uredbe o reorganizaciji Kraljevine Jugoslavije* iz sredine 1940., kojom je vlada imala izvršiti organizaciju „Srpske zemlje“ vidi u knjizi: Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, knj. II., Zagreb, 1961.,

pokreta “Srbi na okup” bili su članovi Srpskog kulturnog kluba (SKK), sa svojim eksponentima iz struktura bivše vlasti i četničkih organizacija na terenu. Četnici i drugi srpski nacionalisti su tim “srpskim zemljama” dali jedinstven naziv “Velika Srbija”. Taj pokret nije mimoišao ni kninsko područje, kao ni okolna područja Dalmacije, već je tu razvio znatnu aktivnost.⁶⁰ Promicala su ga glasila pokreta.⁶¹ Na području kninskoga kotara, u čiji sastav je ulazila i prominska općina (sa župom Promina) glavni nositelji pokreta “*Srbi na okup*” bili su uglavnom velikosrpski političari iz redova JRZ te pripadnici četničkih udruženja na poticaje i potporu takvih krugova iz drugih krajeva države, posebice onih iz Beograda. Tako se, prema pisanju “*Srpskoga glasa*” tijekom studenoga i prosinca 1939. u akciji “Srbi na okup” među Srbima kninskog kotara i bivše Primorske banovine razvio vrlo jak pokret “za otcjepljenjem i za izdvajanjem iz Banovine Hrvatske, a za pripojenje Banovini Vrbaskoj, odnosno Srbiji”, a što potvrđuje i do tada s tom svrhom prikupljeni potpisi oko 5.000 Srba (glava obitelji) s područja kninske općine i kotara po mjestima (uključujući i pojedine Srbe iz par sela prominske općine, i nastanjene u Kninu) u ime članova svojih obitelji za otcjepljenje. Ističući pritom: „Srbi ovdje žive u kompaktnoj masi i preko zapadne Bosne u neprekidnoj vezi sa srpskim Piemontom, sa Šumadijom“.⁶² Svi ti popisi i zahtjevi bili su upućeni raznim instancama u Beogradu. Vlasti Banovine Hrvatske pratile su ta politička kretanja i nastojale ih neutralizirati i nelegalizirane skupove i razne protubanovinske letke zabraniti.⁶³ Te aktivnosti su pojačane posebice uoči i tijekom općinskih izbora u Banovini Hrvatskoj održanih 19. svibnja 1940. Tako je npr. 7. IV 1940. Vlado Novaković, član beogradskog Glavnog odbora četnika i predsjednik Četničkog odbora u Kninu, u Strmici, bez odobrenja vlasti održao sastanak na kojem je nazočnima govorio „kako trebaju da pristupe 'Srpskom Klubu', kojemu je cilj odcepljenje ovih krajeva od banovine Hrvatske“.⁶⁴ Kninskim Srbima se izbornim letkom obratio i dr. Niko Novaković, a dr. Petar Zec, senator, Srbima Banovine Hrvatske u ime jugoslavenskih nacionalista.⁶⁵ No, izbori su

---

str. 168-170. Opširnije o aktivnosti srpskih građanskih stranaka vidi: Dana Begić, *Sporazum Cvetković-Maček u Pregledu istorije SKJ, Prilozi*, br. 1., Sarajevo, 1961., str. 370-376.

⁶⁰ HDA, Grupa XXI, dok. inv. br. 6129. Izvješće: Predmet: *Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup”* od 13. IV. 1940. i zaprimni žig Banske vlasti Banovine Hrvatske – Odjeljak za drž. zaštitu, Zagreb, br. 21.422 od 26. IV. 1940. Tu su izvješća upravnih vlasti s područja Banovine Hrvatske, uključujući

⁶¹ Tako se beogradski “*Srpski glas*”, organ SKK, čiji je slogan bio “*Jako Srpstvo – Jaka Jugoslavija*”, a kojega je glavni urednik bio Dragiša Vasić, jedan od ideologa četničkog pokreta tijekom Drugoga svjetskog rata, 7. XII. 1939. posebnim člankom obraća Srbima sjeverne Dalmacije. Tjedan dana potom (14. XII.) u listu se otvoreno iznosi navedeni velikosrpski program u članku: “*Gde god je Srba – tu je Srbija*”, tj od Sušaka do Đevdelijske i od Subotice do Šibenika, «bez obzira na plemensko administrativne podele već izvršene ili koje će se izvršiti», odnosno «srpske su zemlje i Kordun i Lika i delovi Dalmacije i delovi Slavonije, koji su danas u sastavu banovine Hrvatske», kao što su srpske i Vojvodina i Bosna.

⁶² *Srpski glas*, Beograd 1. II 1940.

⁶³ HDA, Grupa XXI, inv. br. 5735 i 6.066; i Grupa VII, inv. br. 888. Tu su izvješća Kotarskog (Sreskog) načelstva u Kninu 1939. i 1940. o tim aktivnostima.

⁶⁴ HDA, Grupa XXI, dok. inv. br. 6129. Izvješće: Predmet: *Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup”*. Izvješće Kotarskog načelstva u Kninu od 27. IV 1940. Banskoj vlasti Banovine Hrvatske, br. 22050/29. IV 1940.

⁶⁵ HDA, Zbirka XVIII – letci – 33/1505 i 1515. Izborni letak dr. Nike Novakovića Kninskim Srbima s područja kotara tj. i prominske općine je zanimljiv za razumijevanje tadašnje atmosfere. On glasi: «BRAĆO SRBI! Srbi kninske krajine hoće da budu slobodan narod u svojoj slobodnoj državi. Za Srbe Kninske Krajine uvijek je bila, jeste i biće mjerodavna nacionalna politika Srpstva i Srbije. Srbi Birači! Glasajte za Srpsku narodnu listu, kojoj je na čelu Dr. NIKO NOVAKOVIĆ. Kad glasate za Srpsku narodnu listu dokaza ćete svima i svakome da Srbi Kninske Krajine ne žele i neće da odvoje svoju sudbinu od ostalih Srba i Srbije. BIRAČU! Kad glasaš za Srpsku narodnu listu glasaš proti nametnute Opštinske uprave. GLASAŠ PROTI MAČEKOVA KOMESARA, GLASAŠ PROTI MAČEKOVE DIKTATURE, GLASAŠ PROTI RASPARČAVANJA JUGOSLAVIJE. SRBINE BIRAČU! GLASAJ ZA LISTU, JER GLASAJUĆI ZA SRPSKU LISTU, GLASAŠ ZA PRAVU NARODNU SAMOUPRAVU, GLASAŠ ZA JEDINSTVO SVIH SRBA, GLASAŠ ZA JEDINSTVO SVIH JUGOSLOVENA, GLASAŠ ZA JEDINSTVENU I NEDJELJIVU JUGOSLAVIJU. Kninski Srbi.» (33/1505). Tada je u ime “jugoslavenskih nacionalista iz svih krajeva Banovine Hrvatske” posebnim letkom “Srbima Banovine Hrvatske” obratio 5. svibnja 1940. i senator iz Gospića dr. Petar Zec, jedan od istaknutih aktivista

samo potvrdili i učvrstili pobjedu HSS-a, pa tako i na području općine Promina, ali su ukazali i na znatnu apstinenciju birača i određeno raslojavanje. Kandidati HSS-a općine Promina su bili Krste Radas i Ivica Ćorić. Lista HSS-a u Promini je odnijela apsolutnu pobjedu te je od 25 dobila 24 vijećnika. Nakon sporenja između starog HSS-ovog općinskog odbora iz 1936. i novoizabranih članova, uz posredovanje banskih vlasti napravljen je kompromis te su uz stare ranije članove općinskog vijeća izabrani i novi, te je za novog općinskog načelnika Promine bio izabran Krste Radas, predsjednik Općinskog odbora HSS-a i član Kotarskog odbora HSS-a Knin-Drniš. Bio je to konačni kraj dominacije vladajućih struktura JRZ u Promini, ali i u Kninskoj krajini.⁶⁶

I tijekom 1940. teku uobičajene vjerske aktivnosti na području župe Promina. Uz to značajno je da je 14. travnja 1940. u Promini održao svoju mladu misu fra Ivan Bilušić⁶⁷, pred masom prominskih vjernika, kojemu su uz prominskog župnika i pomoćnika, nazočili fra Pile Bilušić, tada župnik u Stankovcima, i drugi. Došli su mu čestitati provincijal dr. fra Petar Grabić te više od 20 ostalih osoba iz Knina. Dok je 1. XI 1940. na dan Svih Svetih u Promini blagoslovljeno stajalište križnoga puta, a uz župnika bio je nazočan i kninski gvardijan fra Bernardin Topić. Prominski župnik fra V. Rosnadić bio je uključen u niz aktivnosti i u okolnim župama. Tako je 12. I 1940. bio u Kninu i narednih dana radi korizmenog ispovijedanja; 6. V na Visovcu gdje je, s fra Pilom Bilušićem i fra Luidijem Jurenovićem, svećenicima iz Promine i drugima, prisustvovao dijamantnoj misi umirovljenog profesora fra Joze Malića, rodom Livna; 15. IX je na Sveto Ime Marijino u Biskupiji je na misi i crkvenoj svečanosti povodom godišnjice posvete crkve „Naša Gospa“, kojima je nazočio do 600 osoba, među kojima i skupina iz Promine; a zatim je 16 IX u kninskom samostanu, gdje sa fra Pilom Bilušićem i drugi župnicima sudjeluje na duhovnim vježbama, dok je 1. XI u Kninu na dan Svih Svetih na sv. misi asistirao fra Frano Bilokapić, novi prominski župni pomoćnik.⁶⁸ Fra Pavao Silov, gvardijan karinski i Brenardin Topić, gvardijan kninski 10. XII 1940. iz Knina putuju u Šibenik na izbor novoga provincijalnoga starješinstva, gdje je nakon izbora starješinstva fra Pavlo Silov imenovan za župnika Župe Promina.

No, protubanovinske i osnovi velikosrpske aktivnosti su pojačane i tijekom 1940. godine održavanjem javnih zborova u prominskom okruženju kao npr. u Kninu, Kosovu i Kistanjama, na kojima je bilo i Srba s područja Promine, ali i u Benkovcu i drugim mjestima, te je bila osnovana i posebna „Komisija spasa Srba sjeverne Dalmacije“. Ta komisija nastavlja prikupljati potpise srpskog pučanstva na tome području za otcjepljenje i priključenje Srbiji te s istom svrhom slati izaslanstva i peticije u Beograd.⁶⁹ Vrhunac te aktivnosti bilo je u jesen 1940. osnivanje u Kninu uz pomoć vojske četničkog tzv. „Petog komitskog odreda“, pod zapovjedništvom četničkog vojvode Vlade Novakovića. Iako su vlasti Banovine Hrvatske

---

pokreta „Srbi na okup“. Inače liste s potpisima glava obitelji po mjestima kninskoga kotara sa navedenim zahtjevima nalaze se u bivšem Arhivu Jugoslavije u Beogradu, a kopije nekih od njih kod autora.

⁶⁶ *Novo Doba*, XXIII., br. 115. i br. 119., Split, 17. i 22. V. 1940. Tada je u općini Knin „vanstranačka srpska grupa“ dobila 27, a SDK 9 vijećnika, a u općini Drniš HSS je dobio 33, a „srpska vanstranačka grupa“ 3 vijećnika. Vlasti SDK Banovine Hrvatske nisu prihvatile poraz u kninskoj općini „vanstranačke srpske grupe“ te su odlukom Ispostave banske uprave u Splitu raspustile Općinsko vijeće u Kninu, i za načelnika općinske uprave imenovale Vicu Musića, tajnika HSS. HDA, Grupa XXI. Izvještaj Sreskog načelstva Knin od 22. XII 1940. D. Plenča, *Kninska ratna vremena* ..., n. dj. 135.

⁶⁷ *Fra Ivan Bilušić*, rođen u Ljubotiću 20. I 1914. Filozofsko-teološki studij završio u Makarskoj. Za svećenika zaređen 1940. Te je svoju mladu misu održao 14. IV 1940. u rodnoj Promini. Obnašao je službe župnog vikara i župnika u Sinju, Gali, Prološcu, Šibenik-Varošu, Drnišu, bio gvardijan u Sinju i Šibeniku te definator Provincije. Umro je 12. XII 1997. u Splitu.

⁶⁸ *Fra Frano Bilokapić*, rođen je u Udovičićima 15. I 1911. Bio je župnik po raznim mjestima Provincije, zatim gvardijan u Kninu. Od Kotarskog suda u Kninu 1951. je osuđen na dvije godine zatvora s prisilnim radom što je upotrijebio oltar u obranu seljaka i što je prekršio zakon o agrarnoj reformi. Kaznu je izdržavao u Staroj Gradiški. Umro je u Omišu 28. I 1982. Svi naprijed navedeni podaci dani su prema knjizi dr. fra P. Bezine, *Ljetopis*..., n. dj., 154, 158, 160-161, 169 i 174.

⁶⁹ HDA, Grupa XXI. Izvješće Primorskog žandarmerijskog puka, pov. br. k. 201, od 6. XII 1940.

zvanično 11. XI 1940. ovaj četnički odred zabranile on kao policijska poluvojnička organizacija nastavlja, uz pomoć sokolskih starosta, djelovati do početka rata nastojeći osnovati vodove izvan Knina na kninskom kotaru u Kosovu, Tepljuhu i Strmici, ana benkovačkom kotaru u Kistanjama i Đevrskama, od kojih su oni u Kosovu, Tepljuhu i Kistanjama na granici Promine.⁷⁰

Ova strujanja i aktivnosti, posebice velikosrpskih nacionalista, inicirali su okupljanje i aktivnosti pojedinih članova i pristaša ustaškog pokreta na području Promine i izvan njega gdje su se nalazili u to vrijeme. Nakon osnivanja Banovine Hrvatske oni su se izjasnili (posebice putem letaka) protiv nje. Naime, smatrali su da je Sporazum dao Hrvatskoj "sićušnu administrativnu autonomiju bez ikakvog jamstva", te da su Maček i HSS, doprinoseći na takav način unutarnjem sređivanju i jačanju Kraljevine Jugoslavije, izdali ideju o stvaranju Hrvatske kao samostalne i neovisne države, za što se oni zauzimaju i zbog čega su protiv toga Sporazuma i takove Banovine Hrvatske. Zato su neki završili u zatvorima ili u novosnovanom logoru u Lepoglavi te logoru u Kruščici, kod Viteza nedaleko od Travnika. Tako je npr. Nikola Ikica, osobni pratioc dr. Mile Budaka, bio 1. II 1941. uhićen „radi politike“.⁷¹ U zatvoru zagrebačkog redarstva je optužen da je kao instruktor ustaša i konstruktor paklenih strojeva sam iste nosio preko državne granice i u zemlji postavljao. Ne priznavši ništa bio je iz zatvora 1. III 1941. otpremljen u logor Kruščicu, s njime su tada upućeni tamo i Ivan Škarpa i Luka Gojčeta, te ih se, s njima, našlo 47 interniranih ustaša većinom dotadašnjih zatvorenika Lepoglave, odakle su dopraćeni u Kruščicu. Ikica se iz Kruščice pismeno javio dopisnicom svojim, uz potpise Škarpe i Gojčete i još par drugih, što je policija evidentirala (tako je i sačuvana), tako da ne znamo da li je stigla do rodbine u Promini. Tu u Kruščici svi ostaju do 10. IV 1941. tj. proglašenja NDH.⁷²

Članovi ilegalne KPH na području kninskog kotara Knina, također se okupljaju i aktivno djeluju (posebice među radništvom). Sukladno svome programu, pozdravili su stvaranje Banovine Hrvatske, kao početak stvaranja federativne države, ali ne i ulazak u njezin sastav dijelova povijesne Bosne i Hercegovine, koja po njima treba biti zasebna federalna jedinica buduće federativne Jugoslavije koju su komunisti zamišljali kao onu u SSSR-u. Istodobno su bili protiv režima Cvetković-Maček iz političkih i klasnih razloga. Nekolicina i njih je zbog svojih aktivnosti završila u zatvorima ili u logoru u Lepoglavi (kao npr. Josip Horvat, član KPH i radnički aktivista na Unskoj pruzi, uhićen u Kninu).⁷³ Istodobno vlasti u Kninu nad pojedinim sumnjivima za komunizam vode nadzor, među kojima ima i poneki Prominac kao npr. Nikola/Nikica Čavlina, rodom iz Matasa, student Beogradskog univerziteta. A žandarmerija 1. IX 1940. bilježi u Vrbniku (glavno mjesto iz Knina za Prominu) napise „Dolje rat i fašizam“ i „Dolje vlada skupoće“, što ukazuje na aktivnost komunista.⁷⁴

Pritisak na Kraljevinu Jugoslaviju se, nakon početka Drugoga svjetskoga rata (1. rujna 1939.), uspjesima sila Osovine u Europi tijekom 1940., snažno pojačavao da se mora izjasniti. U međuvremenu jugoslavenske vlasti vrše tijekom proljeća i jeseni 1940. svojevrsne pripreme za slučaj da se i Jugoslavija nađe na udaru. Tako se primjerice "zove u rezervu sve s reda" u

⁷⁰ Arhiv Jugoslavije, Republika Srbija, Beograd, Fond MUP-a KJ. Izvješće Ispostave banske vlasti u Splitu, br. 729 od 18. IX 1940.; HDA, Grupa VI-C. Izvješće Kotarskog načelstva u Kninu od 20. XI 1940. D. Plenča, ..., n. dj., 136.

⁷¹ HDA, Policijski karton br. 1830 /Ikica Nikola. U izjavi nakon proglašenja NDH N. Ikica navodi kako je nakon povratka u zemlju 1938. odmah uzet u službu Doglavnika dr. Mile Budaka, što nije bilo ni malo lagano, jer su stalno bili pod sumnjom i nadzorom policije, te su dobivali mnoga prijeteća pisma. Zatim je bio uhićen i potom interniran u logor Kruščicu.

⁷² Osobni pratioci doglavnika dra Mile Budaka, *Hrvatski narod*, Zagreb, 6. V 1941. To su bili Nikola Ikica iz Oklaja i Ivan Gojčeta, iz Čitluka, a tu je i razgovor novinara s njima.

⁷³ Mirko Peršen, *Lepoglava*, Zagreb, 1963., str. 114.

⁷⁴ D. Plenča, ..., n. dj., 172-173. Već na općinskim izborima u svibnju 1940. bila je u Kninu postavljena lista Saveza radnika i seljaka s Petrom Kneževićem, kao nositeljem. Ona je od građana ocijenjena ljevičarskom, te su vlasti onemogućavale ljudima da glasuju za nju.

vojsku pa tako i sve rezerviste s područja prominske župe u Knin i Šibenik i raspoređuju uglavnom u postrojbe Jadranske divizije Vojske Kraljevine Jugoslavije (dalje VKJ).⁷⁵ I u Oklaju te Podima /i dijelu Miljevaca/ razmjestila se 12. Pješadijska pukovnija Jadranske divizije VKJ na čelu s pukovnikom Kobašem i Stožerom u Oklaju gdje su raspoređena i 4 velika topa.

Između dva rata od 1918. do 1941. tj. do dolaska fra Pavla Silova za župnika u Prominu dušobrižnička slika župe Promina, koja je uoči rata brojila više od 6.500 vjernika Hrvata, bila je poprilično ujednačena. Prema fra Mirku Validžiću, župskom vikaru i potom župniku u Promini od Božića 1944. do 16. II 1946. kada je kamenovan⁷⁶ izgledala je slijedeće:

„Sav njezin živalj je bio kršten. Redovito su pristupali na sakramente ispovjedi i pričesti. Krizma je dijeljena u duljim, pa i u neredovitim razmacima. Tako su se obavljale i misije. Posjet crkvi nije bio ni bolji ni gori negoli u ostalim susjednim mjestima. Nevjenčanih gotovo i nije bilo, osim iznimnih slučajeva. Katehizacija djece vršila se po školama. Redovito su za pastorizaciju bila dva svećenika, nekad i tri. Njihov život i rad bili su na doličnoj visini.

Vjera Prominjaca nosila je uglavnom tradicionalno obilježje, sa stanovitim 'izazovom' što ga dijaspora sama po sebi stvara. Korov psovke bio je kao i svugdje. Čudoredni nivo zadovoljavajući. Nevjera u braku ili djevojačka pogaženost rijetko su dosizali javnost. Mješoviti brakovi ili prelaženje na starokatolicizam (zbog druge ženidbe) ili pravoslavlje (zbog mješovitog braka, ženska strana) bili su jedva vidljivi. Javni sablazan: ubistvo ili samoubistvo sasvim izuzetni. Alkoholizam nije imao širu razgranatost. Tako isto i sujevjerje.

Prominjci su se bavili isključivo proljprivredom i vinogradarstvom. Rijetki su radili u domaćim rudnicima boksita i na elektrani Manojlovac. Kod ovih posljednjih osjetio se upliv radničkih strujanja neposredno prije drugog svjetskog rata.

U razdoblju oko 1930. odlaze prvi prominjski iseljenici u gornju Hrvatsku, posebno Zagreb, neki u splitski bazen, a stanovit broj otpućuje se u Francusku i Belgiju. (Odlazak na rad u Ameriku bio je pred prvi rat). Ova Ekonomska migracija, kao i učlanjenje malog broja mladih ljudi u radničke redove nisu imali nikakvih negativnih utjecaja na vjernički život Promine.

Ratne prilike unijele su metež i garišta svake vrste, kao i svugdje“.⁷⁷

U ratnim okolnostima u Europi s odražajem na Kraljevinu Jugoslaviji te složenom i zaoštrenom političkom situacijom u zemlji te Promini početkom 1941. za prominskog župnika dolazi fra Pavao Silov. *Fra Pavao Silov* imenovan je 28. XII 1940. župnikom u Promini, i došao te preuzeo župu 3. I 1941. Župni pomoćnik mu je najprije bio fra Frano Bilokapić, a onda od 1. lipnja 1941. fra Petar Bačić, rodom iz Lisičića, do fra Pavlova ubojstva. Oni kao ljudi čvrste vjere u Božju providnost rade savjesno i marljivo svoju pastirsku dužnost. Fra Pavao, po prirodi razuman i razborit, duboko uvjeren da će rat zahvatiti i naše krajeve, koji donosi mnogo žrtava, te upozorava vjernike na nevolje koje ih mogu snaći. Upozorava ih pritom da budu vjerni Bogu u vršenju Božjih i crkvenih zapovjedi, te da budu spremni braniti sebe i svoj narod. Događaji će se brzo odvijati i potvrditi fra Pavlovo uvjerenje o ratu u našim krajevima.

Jugoslavija je 25. III. 1941. pristupila Trojnom paktu, ali je dio političkih i vojnih krugova u Beogradu, prozapadno, ali i protuhrvatski (za rušenje Banovine Hrvatske) usmjerenih i pomaganih od britanske diplomacije i tajne službe, izveo noću 26/27. III. 1941. državni udar. Srušeni su vlada i Namjesništvo, malodobni kralj Petar II. Karađorđević proglašen je punoljetnim, a general Dušan Simović imenovan mandatorom nove vlade. U zemlji se širio val demonstracija, pa i u nekim mjestima sjeverozapadne Dalmacije. Istodobno je počela opća

⁷⁵Dr. fra P. Bezina, *Ljetopissv. Lovre...*, n. dj., str. 89.

⁷⁶ O njemu opširnije vidi: Zdravko Dizdar i suradnici, *Životni miljokazi Mirka Validžića Čelkanovića prominjskog književnika i kamenovanog župnika*, Pazin 1996.

⁷⁷ Mirko Validžić, *Glavna sociološka promjena u župi Promini i njen odraz na vjerski život*, Zagreb, 30. 5. 1978. Rukopis u posjedu autora.

mobilizacija i na tome području. Nijemci su odmah odlučili, sa saveznicima, napasti, zauzeti i raskomadati Jugoslaviju. Prije toga ponudili su Mačeku da bude na čelu izdvojene i osamostaljene Hrvatske, što je on odbio i 4. IV. 1941. oputovao u Beograd, stupivši u Simovićevu vladu, kao njezin potpredsjednik, smatrajući da se još može izbjeći rat. Nijemci su se tada okrenuli istaknutim pripadnicima ustaškog pokreta pripremajući s njima čin proglašenja Hrvatske kao samostalne države. Istodobno se hrvatskom narodu i hrvatskim vojnicima u jugoslavenskoj vojsci s proglasima putem radija 5. IV. 1941. iz Italije obraća poglavnik ustaškog pokreta dr. Ante Pavelić, najavljujući oslobođenje Hrvatske kao gotovu stvar. Rat protiv Kraljevine Jugoslavije Njemačka je s Italijom i Mađarskom započela 6. travnja 1941. i nakon 12 dana, bez ikakvog jačeg otpora jugoslavenska vojska je kapitulirala, a zemlja okupirana i raskomadana.

U Zagrebu je 10. travnja 1941., nakon ulaska prethodnica njemačke vojske, proglašena *Nezavisna Država Hrvatska* (NDH). Odmah je započelo i ustrojstvo njezine vlasti tako što su privremeno ostavljeni postojeći upravni organi vlasti bivše Banovine Hrvatske uz ustaške povjerenike po kotarevima i općinama. Tako je u općini i na području župe Promina za ustaškog povjerenika imenovan Josip Duvančić, trgovac, ustaša od 1932., kako je sam navodio. S dolaskom dr. A. Pavelića 15. IV. 1941. u Zagreb, on preuzima svu vrhovnu vlast u NDH, imenujući prvu hrvatsku državnu vladu, u kojoj je on bio predsjednik i ministar vanjskih poslova, a imala je još potpredsjednika i 10 ministara. Istoga dana NDH su priznali Treći Reich i Italija, koje su 21. travnja 1941. dogovorile opseg njezinog teritorija i odredile demarkacijsku crtu svojih područja u njoj. Granica između NDH i Italije odredit će se Rimskim ugovorima 18. V. 1941. koje su potpisali B. Mussolini i dr. A. Pavelić.⁷⁸

---

⁷⁸ Za razumijevanje daljih zbivanja i na području prominske župe tijekom rata smatram da potrebno ovdje najkraće reći o NDH slijedeće. Dr. Ante Pavelić je 17. IV. 1941. potpisao i prvi zakonski akt *Zakonsku odredbu za obranu naroda i države*, jedan od temeljnih akata na kojemu će se zasnivati represivna vlast njegova režima sve do propasti 1945. godine. Svim političkim strankama zabranjen je u lipnju 1941. rad, osim "Ustaši – hrvatskom oslobodilačkom pokretu". Ustroj civilnih vlasti proveden je tijekom lipnja i srpnja 1941. ustrojem velikih župa na čelu s velikim županima koje je imenovao Pavelić, te dalje kotarevima i kotarskim ispostavama te gradovima i općinama. Istodobno usporedno ustrojena je i vlast ustaškog pokreta, a po uzoru na modele organizacije vlasti i političke prakse u Njemačkoj i Italiji. Tako je 10. V. 1941. bio osnovan Glavni ustaški stan (GUS), kao vrhovna vlast u NDH, na čelu s dr. A. Pavelićem, kao poglavnikom, koji je imenovao njegove članove i bio naredbodavac i organizator politike koja se provodila u NDH. Na terenu su ustrojene po teritorijalnom načelu ustaške organizacije na čelu s ustaškim dužnosnicima i to za područje općine tabornik, kotara logornik i velike župe stožernik, kojega opet imenuje poglavnik. Pored redovite vojske domobranstva, ustrojena je i posebna Ustaška vojnica, a uz redovitu policiju i oružništvo, ustrojena je i Ustaška nadzorna služba. Istodobno su doneseni mnogi zakonski akti o ustrojstvu i radu državnih vlasti i institucija, ali i o nacionalnoj i rasnoj isključivosti te o mjerama represije, pod koje se, pored Srba, Židova i Roma, moglo uključiti i sve protivnike ustaškog režima, posebice one iz redova Hrvata (prvenstveno članove KPJ/KPH i rukovodstava HSS-a), čija primjena u praksi ubrzo započinje, kako putem redovitih tako i novoosnovanih izvanrednih i pokretnih prijevremenih sudova sa širokim ovlaštenjima, pogađajući tako mnoge građane NDH. Kako su presude navedenih sudova uz smrtne najčešće bile i osude na višegodišnji boravak u zatvoru i u logoru to su osnovani mnogi zatvori i logori širom NDH. Glavni i najveći logor bio je u Jasenovcu, osnovan u ljeto 1941. i postojao do travnja 1945., kao sabirni, radni i koncentracijski logor, koji se zbog režima u njemu i mnogih likvidacija zatočenika bio i logor smrti (konačni broj stradalih u njemu još nije utvrđen i kreće se od nekoliko desetaka tisuća poimenično stradalih), postao i ostao do danas svojevrsni simbol režima, za koji je i dr. A. Stepinac kazao poč. 1943. da je «sramotna ljaga čitavi Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku». Naime, svi Hrvati, osim nekoliko izuzetaka, željeli su svoju samostalnu i neovisnu hrvatsku državu. No, mnogi se nisu mogli pomiriti s praksom totalitarnog ustaškog režima, kao ni njezinim položajem, poglavito gubitkom znatnih dijelova hrvatskog prostora koje je anektirala Italija i njezinom reokupacijom II. i III. zone u NDH, iako su bili spremni i do kraja braniti hrvatsku državu i njezinu opstojnost. Tako od početka imamo otpor dijela stanovništva protiv ustaškog režima, te talijanskih okupatora i njihove politike talijanizacije, koji sve više jača. Uz to NDH se od samog osnivanja našla u izuzetno složenoj općoj i političkoj, međunarodnoj i unutarnjoj situaciji koja je kontinuirano dovodila u pitanje sam njezin opstanak kao države. NDH je od travnja 1941. bila podijeljena na Njemačku i Talijanske zone te su se pojavila dva osnovna problema. S jedne strane je bio problem reokupacije NDH od njezinih "saveznika", fašističke Italije (1941.-1943.) i potom nacističkog Trećega Reicha (1943.-1945.) s uspostavom njihove okupacijske vlasti. Dok je s druge strane bio problem pobune i ustanaka Srba i komunista te borbe i rata protiv njezine opstojnosti od

Navedeno stanje kao i oni događaji u neposrednoj okolici, prvenstveno u Drnišu, Šibeniku, Bukovici i Kninu, imali su snažnog odraza i na području prominske župe. Vrlo je važno da su preko ovoga područja prolazile neke od vrlo značajnih prometnica prvenstveno prometnica Knin-Drniš-Šibenik, ali i one prema Bukovici preko rijeke Krke u Nečmenu i za Roški slap, preko Miljevaca, zbog čega su se uoči početka rata na ovom prostoru nalazile razmještene postrojbe Jadranske divizije VKJ. Početkom travnja 1941. zapovjedno mjesto Jadranske divizije nalazilo se u Đevrskama, Stožer 12. Pješadijske pukovnije nalazio se u Drnišu, a vojska na području drniške i prominske općine, dok raspored 54. Pukovnije bio je od Očestova do Benkovca, u koji stiže 8. travnja 1941. godine.

Vojska je i u Šibeniku povodom državnog udara manifestirala novom kralju, dok su se talijanski i njemački podanici s ovoga područja morali "seliti jer Srbi prijete da će ih sve poklati ako nastupi rat".⁷⁹ Od 8. do 12. travnja 1941. imamo svakodnevno talijansko bombardiranje pojedinih objekata i brodova u Šibeniku i okolici. Kako je 10. IV 1941. bila proglašena NDH to je došlo do aktivnosti postojećih ustaških skupina u Drnišu i Šibeniku.⁸⁰ Rasulo je sve više zahvaćalo jugoslavensku vojsku kako su stizale vijesti o njemačkim prodorima, te što su i talijanske postrojbe iz Zadra ujutro 11. IV. prešle u protunapad prema Benkovcu, a tamošnje postrojbe Jadranske divizije VKJ dobile zapovijed za povlačenje preko Roškog slapa i Drniša u Muć, kod Sinja. No, povlačenje se pretvorilo u kaos te je došlo do osipanja i rasula. Ustaški odbor Drnišu preuzeo je civilnu vlast i uspio da im se 11. IV u jutro nakon razgovora preda 12. Pješadijska pukovnja s pukovnikom Kobašom, koji mu se stavio na raspolaganje. On je časnike nehrvate i vojnike razriješio dužnosti, dok su časnici Hrvati sa svojim vojnicima zadržani i poslije podne položili zakletvu „poglavniku i NDH“. Neposredno nakon predaje 12. pj. pukovnije tijekom 11. IV 1941. drniške ustaše su nastojali onemogućiti povlačenje dijelova Jadranske divizije preko Drniša i pregovarati o njezinoj predaju. Pošto pregovori na Roškom slapu između predstavnika ustaškog odbora iz Drniša (dr. fra P. Berković) i Jadranske divizije (general Vukasović) za predaju glavnine Divizije u povlačenju nisu dali rezultate jer je njezin zapovjednik general Jovo Kukavičić odbio predaju te 11. IV zapovjedio, umjesto prema Muću njezino povlačenje prema Kninu, gdje je on sa stožerom žurno otišao.⁸¹

Ovi događaji imali su se snažnog odraza i na području župe Promina. Proglašenje NDH 10. IV 1941. Hrvati Promine s dočekali s radošću. No, tu se nalazila raspoređena vojska Kraljevine Jugoslavijenisu to tada smjeli još javno iskazati. Na veliki petak 11. IV u crkvi Sv. Mihovila u

---

komunističkog partizanskog pokreta predvođenog KPJ/KPH (multietičkog sastava, a za programsku obnovu federativne Jugoslavije kao zajednice ravnopravnih naroda i socijalne pravde /kako su to komunisti isticali/ te uspostavu svoje vlasti revolucionarnim putem po uzoru na SSSR) i velikosrpskog četničkog pokreta (sastavljenog uglavnom od Srba, koji vodi rat i za uništenje hrvatskog naroda sa područja njegove zamišljene velike Srbije (samostalne ili u okviru velike Jugoslavije s kraljem na čelu i četničkom diktaturom) koja ostavlja Hrvatskoj tek uzak pojas oko Zagreba, Krapine i Varaždina) podržanog od Saveznika do pred kraj rata, a sve to sa strašnim posljedicama po stanovništvo. Opširnije o NDH vidi: Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Drugo dopunjeno izdanje, Naklada P.I.P Pavičić, Zagreb, 2002.

⁷⁹ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis samostana sv. Lovre*..., n. dj., str. 91.

⁸⁰ U Šibeniku je situacija bila vrlo napeta jer je tijekom bombardiranja dio vojske počeo osipati i odlaziti kućama, posebice vojnici Hrvati među kojima je bilo i Prominaca te posebice mnogo onih s područja Drniša, pa su ostajali uglavnom Srbi, a istodobno je ustaška skupina, pozivajući se na proglašenje NDH i besmislenost daljnega rata, nastojala putem policije o gradskog Poglavarstva preuzeti upravu u gradu. Komanda Šibenika jugoslavenske vojske nastojala je to spriječiti prijeteći 11. I 12. IV proglasima stanovništvu vojnim sudom i strijeljanjem te pozivima vojnicima da se vrate. Prema podacima Ustaške nadzorne službe (UNS), Nino Ćorić, koji je imao autobusnu liniju Oklaj-Knin-Drniš-Šibenik, brojne letke Komande Šibenika JV od 11. IV 1941. iz Šibenika donio je i „rasparčavao je spomenuti na cijeloj pruži od Šibenika do Drniša“. U njima „se tvrdilo, a da Jugoslavija još uvijek nije kapitulirala, te da se svi vojnici, ukoliko su napustili svoje dužnosti, imaju ponovo vratiti na svoje mjesto, jer da o uspostavi N.D.H. nema ni govora“. To je ostalo bez učinka jer su 12. IV 1941. ustaše preuzele vlast u Šibeniku, kojega je napustio i zapovjednik general Živojin Pavlović, koji istoga dana zarobljen od ustaša u Oklaju. Nino Ćorić je „neposredno nakon uspostave Hrvatske državne vlasti bio i uhićen, ali je iz nepoznatih razloga uskoro bio opet pušten na slobodu“. (HDA, A NDH, UNS br. III-117/1325.)

⁸¹ D. Plenča, n. dj., 185-186.

Oklaju bilo je mnogo svijeta koji su došli gledati Gospodinov grob i slušati Gospin plač. Fra Pavao Silov je vjernicima govorio da će „imati svoju hrvatsku državu“.⁸² Dakle bio je riječju i djelom za uspostavu NDH, kao uostalom, uz male iznimke, svi Hrvati, što nije bilo nepoznato zapovjedniku 54. Pukovnije VKJ koji se pojavljuje na ovome području. Naime, tada se od jutra 12. IV od Roškog slapa, preko Promine do Knina povlačio dio Jadranske divizije koji se nije htio predati, uglavnom 54. Pukovnija (puk) u kojoj je bilo pravih četnika, na čelu sa zapovjednikom pukovnikom Petrom Veljkovićem – Brkom (inače članom četničke organizacije u Gračacu od 1937.). Veljković nije htio ni čuti za hrvatsku državu te počinje s terorom. Zato je pri prolazu kroz Oklaj traži i fra Pavla Silova, koji je zbog njega pobjegao na Visovac, jedva izvlačeći živu glavu, kako je zabilježeno u visovačkom samostanu. Pri povlačenju te tzv. „Brkine vojske“ preko Miljevaca i Promine bilo je pucanja na civile te uhićenja 10-ak prominskih Hrvata, koji su izašli da gledaju to povlačenje, a nekolicina i radi nabavke oružja. Uhićene su povelile sobom u Knin i jedva su se živi spasili.⁸³ Tada su otišli i jugoslavenski vojnici stacionirani u Oklaju i okolici, ostavivši topove, a i žandari su se razbježali, ostavivši postaju praznu i oružje u njoj. Kako tada 12. IV 1941. u Šibeniku ustaše preuzimaju vlast iz njega se zapovjednik grada general Živojin Pavlović, s dijelom stožera i osiguranjem te preostalim dijelom vojske povlači toga dana poslije podne za Knin preko Promine. Prema kasnijim iskazima šestorica naoružanih drniških mladića ustaša, među kojima su bili Ivica Vukorepa, Roko Živković i Krešo Širinić, u Oklaju je predusrela generala Pavlovića, zarobila ga zajedno s njegovim stožerom i razoružala njegovu vojsku, te su ih doveli u Drniš, gdje su bili zatvoreni. Za njih i druge tada zarobljene časnike i vojnike na tome području stvoren je u Drnišu privremeni zarobljenički logor, iz kojega je „70 zarobljenih srpskih časnika, na čelu s generalom Pavlovićem, bilo je poslano u Split“. Generala Pavlovića je kasnije u Splitu zarobila talijanska vojska.⁸⁴ Prema izvornom dokumentu general Ž. Pavlović je 12. IV 1941. u Oklaju razoružan sa vozačem i još dvije osobe u autu, te njegovim stožerom i 35 vojnika koji su ih kao osiguranje pratili, koji su sprovedeni u Drniš. Nakon toga ustaše i oružnici su u Oklaju večerali, s njima je bio dr. fra Petar Berković, župnik iz Drniša i zatim su bili kod fra Pavla Silova, koji se očito povratio s Visovca, i potom su se odvezli u Miljevece, te u Drniš.⁸⁵ Na drniškom području istodobno se povlače ostaci jugoslavenske vojske u rasulu prema Kninu, među kojima je bilo četnika, koji su usput pucali, te je bilo ranjenih i ubijenih civila Hrvata. Tako je 12. IV 1941. oko 60-ak naoružanih vojnika-četnika Srba napalo Siverić ubijajući bez ikakvog povoda Maricu Tomić, djevojku 27 godina staru, Mariju Bukaricu, dijete od 8 godina i Boju Šikić, 44 godina staru ženu na seoskom putu u Siveriću, te su se povukli prema Kninu.⁸⁶

Tada 13. IV 1941. na Uskrs u Drniš stiže i skupina od 35 ustaša interniranih od vlasti Banovine Hrvatske u logor u Kruščici, kod Travnika, koja se nakon proglašenja NDH 10. IV 1941. našla na slobodi i uputila se za Zagreb. U Drnišu su se sastali s tamošnjim ustašama te sa župnikom dr. fra Petrom Berkovićem. Oni se pod vodstvom ustaškog stožernika Juce Rukavine uključuju s drniškim ustašama na uspostavu vlasti NDH te reda na terenu i zarobljavanje još zaostalih vojnika jugoslavenske vojske dok su se povlačili u Knin. Kako su među ustašama

⁸² Paško Bikić, *Prominski vidici i sudbine*, ..., n. dj., 69.

⁸³ O povlačenju vidi D. Plenča, ..., n. dj. str.184, a o pukovniku Mirku Zgagi str. 195. Prema iskazu sudionika, posebice Petra Dizdara, autoru, tada su bili uhićeni: Ivan Bikić i Petar Dizdar, iz Oklaja, Marko Duvančić zv. Vaso iz Razvođa, Pešo Cota, Antica Dujić, Ivan Pandža i Stipan Sredoja iz Suknovaca i još neki. Iako su se tom prigodom nalazili skupa Hrvati i Srbi Prominci uhićeni su bili samo Hrvati. U susjednom Vrbniku većina je istučena i isprebijana i tek na intervenciju pukovnika JV Mirka Zgaga, Hrvata, načelnika vojnog okruga, pušteni su. (Zgaga je prema nekim podacima radio za ustaški pokret za vrijeme Kraljevine Jugoslavije). Ipak na Brkinu zapovijed par ih je zadržano i odvedeno u Knin, gdje su također tučeni, a spasili su se bijegom ispred pušanih kuršuma, kao npr. M. Duvančić. Od posljedica tih zlostavljanja ubrzo ih je par njih umrlo.

⁸⁴ Ante Čavka, *Grada za suvremenu povijest Drniške krajine 1941.-1994.*, Split 1995., 15.

⁸⁵ HDA, Ustaša – HOP, kut 3. br. 449. Izvješće od 9. VIII 1941. Luke Šarića iz Županje, od 2. IV 1941. vodnika Oružničke postaje u Drnišu, sudionika u zarobljavanju generala Ž. Pavlovića, dijela njegovog stožera i vojnog osiguranja.

⁸⁶ A. Čavka, *Grada* ..., n. dj., 23—25.

internircima bila i trojica Prominica koji su htjeli poći svojim kod kuća te rodbini, prijateljima i mještanima. Tako su svi oni, među njima i Juco Rukavina, otišli u Oklaj kod Nikole Ikice. Zatim su s Lukom Gojčetom iz Čitluka, gdje su živjele ostale Gojčete /Ante Gojčeta Milin i Ante Gojčeta Paškin, te Lukin brat Ivan Gojčeta, predratne ustaše i njihovi suborci/, neki od njih tada i kod kuće, to su otišli k njima u Čitluk. Ivan Škarpa je tada otišao kod svojih u Ljubotić, te se potom povratio. Kako su Gojčetine kuće nedaleko od župnog stana i s obzirom da je fra Pavao Silov bio dobro znan i kao župnik i domoljub te s obzirom na Uskrsno slavlje to su otišli i kod njega, gdje su zadržali izvjesno vrijeme i potom se vratili u Drniš. Zatim su 14. IV vlakom produžili za Zagreb, s tim da ih je 10 ostalo u Gospiću, a ostali su stigli u ponoć 16 na 17. IV 1941. u Zagreb.⁸⁷ Vjerojatno je 13. IV 1941. Juco Rukavina u Promini za ustaškog povjerenika postavio Josipa Duvančića. Tada se po prominskim selima pojavljuju javno grupice ustaša sa zastavama i pjesmama. Istodobno svi Prominci Hrvati, uz male iznimke, tada su, kao i fra Pavao Silov, njihov župnik, pozdravili osnivanje NDH, smatrajući da se time ostvaruje njihova vjekovna težnja za svojom hrvatskom državom u kojoj će moći iskazivati svoje hrvatstvo i svoja hrvatska znamenja.⁸⁸ Te su sa veseljem manifestirali proglašenje NDH, s nošenjem hrvatskih barjaka, pjesmom i zadovoljstvom što su ostvarili svoju hrvatsku državu. Ali je to početno raspoloženje potrajalo kratko i nestalo je uslijed talijanske okupacije Promine nekoliko dana potom, te je uslijedilo razočarenje iskazano pasivizacijom.

Naime, Talijani 12. IV 1941. zauzimaju Benkovac, a 13. IV Kistanje i dolaze do Očestova, gdje su u borbi sa skupinom jugoslavenskih vojnika zaustavljeni te se povukli prema Kistanjama. To je omogućilo nesmetano povlačenje ostataka Jadranske divizije preko Knina prema Bosni. General Kukavičić je tada 13. IV. na večer u Kninu pustio sve časnike koji nisu željeli ići u Bosnu. Dio časnika i vojnika, većinom Hrvata, među kojima i nekolicina Prominaca, to je iskoristio i pošao svojim kućama, dok su se ostali povukli s divizijom iz Dalmacije i krenuli ka Bos. Grahovu i Drvaru. S njima su se povukli mnogi dobrovoljci i četnici na čelu s vojvodom Vladom Novakovićem, i popom Momčilom Đujićem nadajući se uspješnom nastavku borbi u Bosni. Ostaci Jadranske divizije u povlačenju se osipaju u B. Grahovu. Tu se dio postrojbi 15. IV raspušta kao npr. većina 54. pukovnije, a od skupine njezinih vojnika, na poticaj V. Novakovića i M. Đujića, bila je osnovana Četnička četa. Preostali dio Divizije povlači se u Drvar i okolice te se na čelu s generalom J. Kukavičićem 21. IV 1941. predaju Nijemcima. Talijani 14. IV 1941. oko 18 sati ulaze u Knin i 16. IV su uspostavili Zapovjedništvo garnizona Knin, dok su 16. IV 1941. ušli u Šibenik i tu uspostavili svoje okupacijsko Vojno zapovjedništvo Šibenik. Do 21. IV. 1941. su u Šibeniku preuzeli cjelokupnu političku i vojnu vlast, o čemu su oglasom izvijestili stanovništvo, uveli nadzor nad kretanjem i prehranom stanovništva, a 25. IV. razoružali su i razjurili ustaše, te postavili svoju vlast.

U Prominu i Drniš su Talijani iz pravca Šibenika došli 17. travnja 1941. U Knin dolazi 12. Pješađijska divizija „Sassari“ VI talijanskog armijskog korpusa s postrojbama u Kninu (postrojbe pri Stožeru Divizije i dva bataljuna), Drnišu (1 bataljun) i Kistanjama (1 bataljun). U Drnišu se smješta i 1 bataljun divizije „Zara“. Okruživši tako jakim garnizonima prominsku općinu, prišli su uspostavljanju civilne vlasti. Tako su odmah za kotarskog povjerenika u Kninu imenovali Karla Hoeberta, za načelnika Knina postavili su dr. Niku Novakovića, kod HE Manojlovac postavljen je talijanski komesar inženjer Sallarili,⁸⁹ dok su u Promini za civilnog komesara postavili dotadašnjeg načelnika prominske općine. Tako su na području tadašnjeg

⁸⁷ *Hrvatski narod*, Zagreb, 18. travanj 1941. Ta skupina od 35 ustaša interniranih od vlasti Banovine Hrvatske 5. III 1941. u logor u Krušćicu, kod Travnika, nakon proglašenja NDH 10. IV 1941. našla na slobodi i uputila se za Zagreb. Pritom je, na čelu s Jucom Rukavinom, pomogla organizirati vlast NDH u Travniku i Bugojnu uputila se potom u Livno, gdje je nakon cjelodnevnih borbi uspostavljena ustaška vlast. Tu su nakon dobivene obavijesti od dr. Luetića iz Splita, odmah otputovali u Split, i odatle vlakom u Drniš, zbog opasnosti od srpske vojske. Iz Drniša 14. IV 1941. su se uputili u Zagreb.

⁸⁸ Milan Štrbac, *Promina u NOB-i*, „Poruka borca“, Split, 1. V i 4. VII 1983.

⁸⁹ *San Marco*, Split 29. IV 1941. Talijani su Hidrocentralu „Manojlovac“ stavili pod sekvistar kao imovinu „ratnih protivnika“ (Francuske i Kraljevine Italije) iako se ona nije nalazila na anektiranom području.

kninskog kotara (općine Knin, Drniš i Promina) uspostavili svoju vojnu okupacijsku vlast, dopuštajući pod svojim nadzorom minimalno egzistiranje na tome području i vlasti NDH, pa tako i na području Promine. Usput su opljačkali dućane i sve što im se prohtjelo uzimajući to za vojsku i šaljući u Italiju. Tako je u Promini nestalo potrebnih namirnica i ostalih artikala te se sve više osjećala glad među narodom, ali i nezadovoljstvo. Fra Pavao Silov je pokušao u Šibeniku pribaviti nešto hrane za svoje potrebe i za narod, ali bez vidnijeg uspjeha jer su Talijanu i tu uglavnom „sve počistili“. Početkom svibnja Talijani su na okupiranom području Dalmacije zabranili građanima hrvatske novine, osim novopokrenutog lista u Splitu „*San Marco*“, na talijanskom i hrvatskom jeziku, koji je 9. svibnja 1941. donio predstavku bivših srpskih političara koji traže u ime 100.000 pravoslavnih Srba iz sjeverne Dalmacije „da Italija anektira Dalmaciju“. Kako je Treći Reich bio posebno zainteresiran za ovo drniško-prominsko područje zbog eksploatacije njemu neophodne boksitne rude i rudnika ugljena to je to područje Drniša i Promine ušlo u sastav NDH. To je i službeno regulirano Rimskim ugovorima 18. svibnja 1941.⁹⁰

Rimskim ugovorima službeno je određena državna granica između Kraljevine Italije i NDH. Tako prominska općinska i župna granica na rijeci Krki, kao i drniška na rijeci Krki i Čikoli službeno postaju državne granice između NDH i Kraljevine Italije, odnosno od Talijana anektiranog dijela Dalmacije (ovdje preko Krke u Bukovici te preko Čikole do mora sa Skradinom i Šibenikom) koji je tako postao dio Italije, u dokumentima nazvanim *I. talijanska zona*. To je razlog što Talijani u manastiru Krka i Roškom slapu uspostavljaju nove jake vojne posade, ali također i u Hidrocentrali Manojlovac, na prominskoj strani, mimo ugovora s NDH te su pokazali ne samo svoj stav već i svoje buduće namjere. Područje prominske župe i općine, kao i drniške općine postali dio NDH i tzv. *II. talijanske zone u NDH*. Anektirani dio Dalmacije ulazio je sastav novoosnovanog talijanskog *Guvernatorata za Dalmaciju* i njegove *Prefektore u Zadru*. Tako su se oni Prominci koji su radili na području I. zone, u Šibeniku, Splitu ili drugim mjestima, neki tamo i živjeli, od tada bili u sastavu Italije koja je sve do njezine kapitulacije u rujnu 1943. odlučivala o njihovoj daljnjoj sudbini.⁹¹ Svrha aneksije ovih hrvatskih prostora nije bila samo u njihovom pripojenju Italiji već i potpuna talijanizacija domaćeg pučanstva u što kraćem roku ili njegov progon s toga područja, kako je to istaknuo Mussolini u svom govoru u Rimu 10. VI. 1941. nazivajući ga „inorodnim“ i „neprijateljskim“. Tom cilju imalo je da posluži niz propisa i uredbi od ovdje novouspostavljenih okupacijskih civilnih i vojnih vlasti izdanih od druge polovice 1941. godine. Neki Prominci s toga područja, tada „dijelom Kraljevine Italije“, zbog toga su se povratili u NDH rodbini u Prominu. Sve ovo je na području te I. talijanske zone i okonim područjima, izazivalo opće ogorčenje i svekoliki otpor stanovništva, koji će pod vodstvom komunista prerasti i u oružani otpor i partizanski rat. Zato će od druge polovice 1941. talijanskim fašističkim okupatorima, uz nazočnost brojnih oružanih postrojbi i aparata civilnih vlasti, masovni teror, zločini i koncentracijski logori postati glavna sredstva talijanizacije ovih hrvatskih područja. Za to su ustrojili i zasebno sudstvo, zatvore i logore.⁹² Sve to se pratilo u s druge strane granice u NDH te je imalo snažnog odjeka i na prominskom području, koje će Talijani ubrzo reokupirati i ostati će pod talijanskom okupacijom sve do kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine.

I nakon Rimskih ugovora talijanske snage i dalje ostaju na području kninskog kotara, ali sada kao „posadne“, iako će se one i dalje ponašati i tu kao okupacijske snage. Potkraj svibnja 1941. tu započinje ustroj vlasti NDH. Iz Šibenika je uz pomoć Talijana 29. V 1941. prebačena u

⁹⁰Opširnije o njima vidi: Neva Scotti-Žurić, *Odnosi između Italije i NDH 1941. – Nastanak i posljedice Rimskih ugovora*, Zbornik IHRPD, br. 2., Split., 1972., str. 85.-132.

⁹¹HDA, Fond: NDH – „S“, kut. 520., dok. inv. br. 1283 /(1943.). Veleobrtnanovo prisajedinjenim primorskim krajevima Hrvatske.

⁹²Opširnije o tome vidi: Zdravko Dizdar, *Talijanska politika prema hrvatskim prostorima i njezine posljedice tijekom drugoga svjetskog rata*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa: Talijanska upravana hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918.-1943.), Zagreb, 2001., str. 639.-691.

Knin grupa od 37 ustaša iz Šibenika pod zapovjedništvom Marka Roše. Istoga dana u Knin je stigao i Juco Rukavina sa skupinom ličkih ustaša, preko Obrovca, a uz znanje i pomoć talijanskih vlasti, sa zadatkom da na širem području Knina i Drniša osnuje ustaške tabore i logore. S njime je u Knin stigao i Nikola Ikica, kao ispomoć i poznavatelj toga područja. Potom se prišlo ustroju ustaške organizacije. Tako su 5. lipnja 1941. imenovani ustaški dužnosnici: petpobočnika *Ustaškog stožera Velike župe Bribir*, zatim članovi: *Ustaškog logora Knin*; *Ustaškog tabora Knin*, *Ustaškog tabora Drniš* i *Ustaškog tabora Promina*, s tabornikom ustašom Josipom (Josom) Duvančićem, iz Razvođa, koji su potom počeli s djelovanjem.⁹³ Ustaški tabor Knin imao je 48 ustaša naoružanih puškama i 4 strojnice, dok je Ustaški tabor Promina u srpnju 1941. imao 40 naoružanih ustaša. Nikola Ikica je od ustaša ustrojio odred koji je pod njegovim zapovjedništvom operirao na terenu kninskog kotara i provodio mnoge zločine terora i ubojstava Srba, uključujući i one u Mratovskoj jami.

Krajem svibnja 1941. u *Oklaju* je uspostavljena *Oružnička postaja* s Božom Čavkom na čelu s oko 20 oružnika za područje prominske općine, a 26. lipnja osnovana je i *Kotarska oblast Drniš*, u čiji sastav je pored drniške ulazila i prominska općina. Za načelnika općine Promina imenovan je tada Josip Duvančić, istodobno i prominski ustaški tabornik, dok je za njegovog zamjenika imenovan Ivan Ikica, iz Oklaja, istodobno i pobočnik ustaškog tabora. *Općina Promina* je 20. kolovoza 1941. bila odvojena od drniškog kotara i priključena *Kotarskoj oblasti Knin*,⁹⁴ koja je ulazila u sastav *Velike župe Bribir-Sidraga*, osnovane 10. lipnja 1941., s početkom rada 27. lipnja, sa sjedištem u Kninu. Na čelu joj se nalazio veliki župan dr. Ante Nikolić, iz Šibenika, kao pouzdanik Vlade NDH, a kojega je imenovao poglavnik NDH dr. Ante Pavelić. Istodobno se tada u lipnju 1941. prišlo ustroju ustaške organizacije za njezino područje te je bio ustrojen *Ustaški stožer Velike župe Bribir-Sidraga*, sa stožernikom Markom Rošom, iz Šibenika, imenovan od poglavnika dr. A. Pavelića. MUP NDH osnovao je 20. lipnja 1941. u Kninu i *Župsku redarstvenu oblast* na čelu s ustaškim pukovnikom Jucom Rukavinom, koja je raspolagala sa svega 10 „policijskih pripravnika“, a 16 dana potom su u njezinoj nadležnosti bila su osnovana *Općinska redarstvena povjereništva* u Kninu, Drnišu i Oklaju, s po nekoliko redara, koja su se trebala brinuti o redarstvenoj službi na područjima svojih općina.

Nakon ustroja ustaških organizacija na području Knina i Drniša ustaše započinju s uhićenjima pojedinih Srba prvenstveno pripadnika velikosrpskih i režimskih stranaka te četničkih udruženja, njihovo upućivanje u logore, terorom i ubojstvima. U Kninu i okolici bila već 29. V 1941. uhićena veća skupina Srba i zatvorena u kninski sudski zatvor.

U Promini je 3. VI 1941. bio organiziran veliki zbor naroda nakon uspostave NDH na kojem je govorio ustaški pukovnik Juco Rukavina o vlastitom progonu i trpljenju te nepokornosti nepravdi koju je hrvatski narod podnosio kroz 23 godine od srpskih vlastodržaca. O potrebi hrvatskog jedinstva oko učvršćenja NDH. Navodno je govorio i o iseljavanju Srba te naglasio: „Kada Srbe istjeramo, bogato Kosovo Polje treba naseliti Hrvatima“.⁹⁵ Zbor je trebao potaknuti ljude da se uključe u ustaški pokret, ali ih je dio govora upozorio i na neprihvatljivu ustašku politiku prema Srbima. Pogotovo što će to ubrzo vidjeti njezino provođenje u praksi i ovdje u Promini kroz zločine nad Srbima. To će imati suprotan učinak među Prominskim Hrvatima od ustaških očekivanja.

⁹³ Ustaški dužnosnici za Veliku župu Bribir, *Narodne novine*, službeni list NDH, Zagreb 5. VI 1941. Poglavnik dr. Ante Pavelić je tada imenovao pet pobočnika *Ustaškog stožera Velike župe Bribir*, (Vinka Lepeja, činovnika, Antu Marića, trgovca, Zvonimira Mirkovića, činovnika, Ivu Bačića, činovnika i Davida Sinčića, podžupana); zatim članove: *Ustaškog logora Knin* (logornik Milan Pavličević, akademičar i pobočnici: Ivo Matković, činovnik, Branko Slipčević, činovnik, Nikola Baranović, činovnik i Tihomir Grizelj); *Ustaškog tabora Knin*, (tabornik Janko Žanetić i pobočnici: Miro Bura, učitelj, Vjenceslav Pedišić, učitelj i Jere Maričić, trgovački pomoćnik), *Ustaškog tabora Drniš* (tabornik Jure Marojević, akademičar i pobočnici: Ivo Vukorepa, privatni namještenik, Stipe Škrilin, privatni namještenik i Paško Bačić, seljak) i *Ustaški tabor Promina*, tabornik Joso Duvančić, trgovac.

⁹⁴ *Narodne novine*, službeni list NDH, br. 108, Zagreb 22. VIII 1941.

⁹⁵ Markiša Pokrovac, *Moja sjećanja na NOB-u u Promini*, Knin 1977, 7.

Tako je noću 5. na 6. VI 1941. bilo iz kninskog zatvora 37 Srba dovedeno u Prominu i iz strojnica pobijeno te bačeno u Mratovsku jamu zvanu „Golubinka“, od kojih je 5 bilo samo ranjeno i uspjelo se iz jame izvući. I dok su tražili mogućnost prebacivanje preko Krke u Bukovicu, trojici je uz pomoć Prominaca to uspjelo, dok su dvojica bila uhićena i zatvorena u Oklaju. I njima se nastojalo pomoći te su pušteni iz zatvora, ali su ih ustaše uhitile i ubile.⁹⁶ Te zločine Hrvati Promine su osudili te su se mnogi potom pasivizirali i distancirali od ustaša.

Oklajski zbor bio je priprema za proslavu blagdana Svetog Ante u Kninu koji su Prominci tradicionalno sa svojim župnikom svake godine slavili. Ovaj puta je posebno svečano bilo toga 13. VI 1941. jer se tada proslavljao i imendan poglavnika dr. Ante Pavelića. Kninski samostanski ljetopis bilježi toga dana iz „Promine je došlo preko 60 karova, a toliki stigoše na konjima i pješke“, sa zastavama i pjesmom radujući se uspostavi NDH na čelu s poglavnikom. Fra Pavao Silov svakako je bio s kninskim župnikom i fratrima iz samostana, gdje je bilo riječi i o ustaškim zločinima u Kninu i ubijenima kninskim Srbima u Promini i njihovoj osudi. Tako je u ljetopisu zabilježeno u svezi zločina sedmorice ustaša nad 24-tvero uhićenih i ubijenih Srba iz Knina i okolice, na što „su se hrv. građani zgrozili“ Istodobno „župnik o. Leonardo Buljan najenergičnije je protestirao lično kod istih ustaša, a oni su mu se zaprijetili“.⁹⁷ No, već se tada osjećalo da će se, s obzirom na događanja na ovome području te talijanske aspiracije i politiku prema Srbima i NDH stvari bitno promijeniti, kao i s obzirom na daljnje širenje rata u Europi i stanje koje će uslijediti na bojištima.

Talijani su se na kninskom području i dalje ponašali kao okupatori ne poštujući NDH. Tako su primjerice kupovali i iznosili i s ovoga i ostalog područja NDH na područje svoje I. zone i obratno gotovo sve što su htjeli, povremeno plaćajući uglavnom bezvrijednim novcem zaplijenjenim tijekom rata (dinarima Kraljevine Jugoslavije sada stavljenim u promet na područje NDH, koja je bila primorana otkupiti ih), a da nisu plaćali ni carine ni trošarine i bilo koje druge propisane dadžbine NDH. Takvo stanje je utjecalo da je samo u prva tri mjeseca (do kraja srpnja 1941.) promet robom te proizvodnja boksita na dmiško-prominskom području opali više od pedeset posto. To je i razlog da se s područja Velike župe Bribir-Sidraga od početka lipnja do 23. srpnja 1941. dobrovoljno prijavilo na rad u Njemačku 1.617 radnika, od kojih 364 rudara, većinom s dmiško-prominskog područja, od kojih većina tamo i odlazi. Iz Promine je otišlo više od 200 radnika i rudara na rad u Njemačku, jer su ostali bez posla i tako bez egzistencije. U Kninu se u lipnju 1941. prišlo novačenju, osnivanju i ustroju domobranskih postrojbi NDH, uz niz poteškoća od strane Talijana. Tako su Talijani već tijekom travnja i svibnja 1941. oduzeli i zaplijenili gotovo sve oružje, streljivo te imovinu i pričuvu bivše jugoslavenske vojske na tome području (blizu 3.500 vagona materijala). Zatim su i na druge načine nastojali onemogućiti ustroj redovitih postrojbi NDH, a jedan od načina bio je i onemogućavanje pozvanih da se odazovu pozivu u domobranstvo. Tako se na više od 1.700 poslanih poziva novcima za vojsku na području Velike župe Bribir –Sidraga (i prominske općine, kao njezinim dijelom) *Kninskog popunidbenog zapovjedništva* zbog navedenih i drugih

---

⁹⁶ Markiša Pokrovac u svojim sjećanjima navodi kao je on sa suprugom nakon što su se s rada u vinogradu bili uputili kući naišli su na trojicu ljudi koji su pobjegli iz jame i uputili se prema Krki te su pošli na most Brljan gdje je bila ustaška straža i da su tamo stigli to bi značilo sigurnu smrt. Zato su ih povelili na Bilušića buk gdje ih je prihvatio Mile Pokrovac i čamcem prebacio na bukovičku stanu te su se tako spasili. Iz dokumenata znamo da su to bili Mile (Marka) Marić, ratar iz Golubića te Tode (Đure) Novaković, željezničar i Tode (I.) Novaković, ratar, oba iz Kninskog polja. Ostalu dvojicu su ustaše uhitile i zatvorile u Oklaju. I dok su ustaše tragale za ostalima koji su pobjegli iz jame iz zatvora u Oklaju pusto ih je Ivan Bronić zv. Milošević, uz pomoć Jose Mlinara zv. Bićo, koji je imao kovačku radionicu i uz pomoć alata prekinuo katanac i otvorio vrata zatvora, riskirajući tako da i sami stradaju od ustaša. Pušteni su se uputili prema Krki ali su bili sliječeg dana, prema nekim izjavama prokazani od jednog Srbina, uhićeni od ustaša i ubijeni. Iz dokumenata se zna da su to bili Luka Cerovac, trgovac iz Strmice i Jovan Branković, poštar iz Knina. Vidi: Markiša Pokrovac, *Moja sjećanja na NOB-u u Promini*, Knin 1977, 6-7.

⁹⁷ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis ...*, n. dj., 179-180. Dalje se u ljetopisu bilježi: „Starac o fra Pavao Perišić govorio je da se mi fratri nismo digli za tolike Srbe zauzimati, možda bi ih još četrdesetak bilo uhapšeno i tko zna kako bi svršili. Oslobodi nas, Bože, od krvi pravednika!“ (str. 180)

raznih razloga nije odazvala niti trećina pozvanih.⁹⁸ Među odazvanima u domobranstvo NDH bila je i skupina Prominaca.

Na ovome veoma složenom području život se odvijao s nizom poteškoća. Napad nacističke Njemačke i njezinih saveznika 22. VI. 1941. na SSSR snažno je odjeknuo među stanovništvom ovoga područja, kako među komunistima tako i među Srbima. Dodatni poticaj za radikalizaciju međunacionalnih odnosa na tome području pa i osvetu daje ustaški pukovnik Juco Rukavina svojim javnim nastupima, uz navedeni u Oklaju, onima u Drnišu 12. VI u Siveriću 28. VI 1941. Kao i s pokretanjem istrage u svezi četničkih predratnih i ratnih zločina, posebice onoga u Siveriću, te uhićenjima u lipnju 1941. jedne skupine tzv. "nepoćudnih" Srba na drniškom području koji će stradati uglavnom u logoru Jadovno, gdje je stradao i dio kninskih Srba. Bili su to pretežito pripadnici predratnih velikosrpskih i režimskih stranaka te četničkog udruženja (od ustaša uglavnom označenih skupnim pojmom «četnici»), od kojih je većina izgubila život (dio dovedenih s kninskog područja i ubijenih u Promini), a što će kasnije imati tragične posljedice za stradanje Hrvata. Uhićeno je bilo i na kninskom i na drniškom području i nekoliko Hrvata uglavnom komunista uz nekoliko tzv. „režimlja“. Ovakove postupke i zločine osudili su prominski Hrvati. Rezultat takvoga stava je činjenica koju konstatiraju i srpski pisci koji pišu o Promini tijekom rata 1941.-1945, a na osnovu izjava prominskih Srba, „...da prominske ustaše nisu fizički uništavali Srbe Promince, a što se može zahvaliti utjecaju uglednih, naprednih i miroljubivih Hrvata Promine“.⁹⁹ To se pokazuje i na primjeru kada je u Promini u to vrijeme bilo par uhićenja Srba, oni su intervencijom Hrvata Promine pušteni i tijekom rata bili zaštićeni od susjeda Hrvata. Tako primjerice za jednog uhićenog Srbina 1941. iz Mratova i odvedenog u kninski zatvor „Prominci su u velikom broju karovima išli u Knin i prosvjedovali dok ga nisu oslobodili“.¹⁰⁰ Kada su u lipnju 1941. pravoslavci iz Promine došli fra Pavlu Silovu, da zbog bojazni za sebe i obitelji u tadašnjim prilikama, a ne zbog uvjerenja, žele da ih „prekrsti“ tj. prijeći na katoličku vjeru. On im je rekao da to nije potrebno rekavši im: „Idite svojim kućama, i ništa vam se ne će desiti“. I tako je bilo. Zahvaljujući njegovom ugledu i utjecaju među svojim vjernicima, te mnogim prijašnjim vezama između Hrvata i Srba, tako da se ni jednom Srbinu nije ništa desilo sa strane prominskih Hrvata. A jednako ni jednom Hrvat u sa strane prominskih Srba.¹⁰¹ U Prominu su dolazili četnici izvana i ustaše, bilo je ubijanja i Hrvata i Srba te pljačke.

⁹⁸HDA, Fond. Velika župa Bribir- Sidraga 1941., fasc. 9/12.

⁹⁹ O čemu svjedoče i sami Srbi iz Promine, kao npr. Nine Popović 1959., tada član Općinskog komiteta KPH Oklaj, koji ističe kako su ih tada 1941. u vrijeme uhićenja i stradanja Srba „štitili isključivo naši susjedi“, te da je „radi ljubavi i prijateljstva između srpskog i hrvatskog naroda, koje je naročito u tom momentu došao do izražaja na području Promine nijednom Srbinu nije pala ni dlaka s glave iako su ustaše imale namjeru da to čine kao i u drugim krajevima“. Na kraju ističe „mi Srbi u Promini prošli smo što nitko u Hrvatskoj“. Vidi: HDA, MG br. 20/I-13. Pismeni prilog Mariše Pokrovca, Oklaj 14. II 1959. CK SKH..., n. dj., str. 5.

¹⁰⁰ Paško Mlinar, *Sažetak iz prošlosti Promine*, Zagreb 20. VI 1994., str. 5-6. Strojopis u posjedu autora. Paško Mlinar, učitelj, je iz istog sela Mratova. Riječ je o Simi Đomliji, iz Mratova, čiju poslijeratnu izjavu su potvrdili mnogi Prominci, koji su je čuli. Kad je bio uhićen u lipnju i s ostalim Srbima zatvoren u Kninu, uz navedene intervencije Prominaca Hrvata iz zatvora ga je, kao Prominca, pustio ustaša Nikola Ikica, iz Oklaja. Vjerojatno je razlog uhićenja bio uhićenje u Zagrebu njegovog imenjaka Sime (Jakoba) Đomlije, iz Mratova, koji je uhićen „10. V 1941. kao četnik jer je psovao poglavnika“ te je bio „21. V 41. otpremljen u logor Drnje“, tj. logor Danicu kod Koprivnice i istrage u vezi toga. HDA, Policijski karton br. 1104. Đomlija Simo.

¹⁰¹ Mirko Validžić, *Ubijeni fra Pavao Silov*, rukopis, dodatak str. 1. Osobno sam pomagao prikupljajući podatke iz dokumenata i literature za navedeni prilog 1993. Isti je napravljen kao nadopuna priloga dr. fra Petra Bezine spremljenog za tisako ubojstvu fra Pavla Silova, kojemu je don Mirko već prije dostavio određene podatke i dokumente, koje sam u istraživanju pronašao, a dostavljen mu je i moj prilog o četničkim zločinima u Promini tijekom rata, kao i ovaj rukopis. Dio toga je je fra Petar unio u tekst. No, u njegovom tekstu se potkralo nekoliko pogrešaka i netočnosti. U međuvremenu sam prikupio još nekoliko novih dokumenata i izjava sudionika te podataka iz literature koji su unijeti u ovaj moj prilog o fra Pavlu Silovu do dolaska u Prominu za župnika, o župi Promini do 1941., te o dolasku fra Pavla Silova za župnika u Prominu, njegovom radu i ubojstvu u Promini. Inače objavljeni uvjeti u *Katoličkom listu* 11. VI 1941. da netko može biti primljen u Katoličku Crkvu su bili da je onaj koji se prima: poučen u svim glavnim istinama katoličkog vjerovanja; da imade iskrenu namjeru pristupiti K. Crkvi; da može da živi po načelima K. Crkve i da dobije dopuštenje Ordinirijata: (Jure Krišto, *Katolička crkva i NDH 1941.-1945. Dokumenti*, Zagreb 1998, dok38., str. 57). Fra Pavlu Silovu je to bilo poznato, ali je znao da s

Ubojstva nekoliko prominskih Srba od ustaša kasnije nisu izvršena nad njima zato što su Srbi već već kao aktivisti i članovi NOP-a i partizanskog pokreta, a tako je ubijeno i više prominskih Hrvata članova NOP-a i partizanskog pokreta. Treba reći da su se tada pojedini Srbi i Židovi iz Knina sklonili kod Hrvata u Promini na sigurno „dok je trajala opasnost“.¹⁰² Neki Hrvati koji su radili u Općini Promina, i bili predratni članovi režimskih JNS i JRZ, otpušteni su, kao npr. Jakov Čavlina, koji je bio predratni vojni referent u prominskoj općini. Za uhićene u Drnišu intervenirao je tamošnji župnik dr. fra Petar Berković, te su neki pušteni, kao primjerice Pavao Čenić, trgovac u Drnišu, jedan od predratnih funkcionera Radikalne stranke, zatim JNS i JRZ te četničkog udruženja koji se isticao «kao velikosrbin ispoljavajući veliku mržnju prema Hrvatima».¹⁰³ Dio Srba iz Knina i okolice te Drniša, uslijed svega toga iz straha, a dio iz političkih razloga napušta NDH i odlazi na susjedni talijanski anektirani dio Dalmacije. Među njima su mnogi predratni političari zagovornici ideje Velike Srbije, u koju po njima spada i Kninska Krajina. Oni nisu mogli prihvatiti ni stvaranje Banovine Hrvatske u sastavu Kraljevine Jugoslavije, a kamoli bilo kakve hrvatske države. Zato oni opet zahtijevaju od Talijana u ime Srba sjeverne Dalmacije da anektiraju cijelu Dalmaciju. Talijani to maksimalno koriste za ostvarivanje svojih političkih ciljeva protiv NDH radi njezinog slabljenja i okupacije što više njezinog teritorija (a razmišljalo se 1942. i okupaciji i cijele NDH), te protiv Hrvata. Zato Talijani potiču mnoge Srbe na izbjeglištvo na njihovo anektirano područje pred ustašama prebacujući ih i pomažući im oko smještaja, ali i političkog organiziranja protiv NDH, sa svrhom da „čitava Dalmacija pripadne Italiji“. Dio prebacuju i preko Promine te Miljevaca do Roškog slapa gdje su imali karabinjersku postaju i kontrolnu ispostavu u okviru kistanjske karabinjerske čete. Tako se broj izbjeglica stalno povećava, a povećava se i aktivnost Talijana kao i velikosrpskih političara. Istodobno se poduzimaju i određene aktivnosti oko organiziranja pobune srpskog pučanstva na neanektiranom području Dalmacije u NDH, kako bi potom Talijani mogli intervenirati. Uz to aktivni su i komunisti kojima talijanska politika talijanizacije i terora uglavnom prema hrvatskom pučanstvu i organiziranje velikosrpskih skupina na anektiranom području Dalmacije, te postupci terora ustaških vlasti prema Srbima s druge strane granice na području NDH, stvara povoljnju klimu za organiziranje otpora te rade na pripremama za pobunu i ustanak srpskog i hrvatskog življa pod njihovim vodstvom.

Ova kretanja uočavali su i pratili vlasti NDH u Promini. Tako je Oružnička postaja Oklaj 23. VI. 1941. izvjestila Vodno oružničko zapovjedništvo u Kninu da „... u srpskom pravoslavnom manastiru Arandjelovac, ... nalazi se oko 50 Srba koji su iz okoline Knina i Drniša ...“, a u Kistanjama “bivši ministar dr. Niko Novaković-Longo i Pave Čenić, trgovac iz Drniša, koji rade na organizaciji srpskih četnika”. U izvješću iste postaje tjedan dana potom navodi se da je broj izbjeglica u manastiru Arandjelovac povećan na 300 dok se i broj talijanskih vojnika povećao. Dana 22. VII. 1941. prešlo je preko Krke na prominsku stranu na područje NDH 30 talijanskih vojnika i zauzelo Hidrocentralu Manojlovac, a sutradan im se priključilo još 60 talijanskih vojnika, od kojih se 30 nalazilo na mostu Brljan na Krki, gdje na oba mjesta zajedno s oružnicima iz Oklaja (kojih je tu bilo 6) čuvaju te objekte. U Mratovu se nalazi još 10

---

obzirom na okolnosti prominski pravoslavni Srbi prijelaz traže iz straha za svoje živote i živote obitelji zato ih je i bez prijelaza na katoličku vjeru svojim autoritetom koji je imao kod pučanstva u Promini uspio zaštititi.

¹⁰² Paško Bikić, *Prominski vidici i sudbine*, Zagreb 2002., 77-78. Paško Bikić navodi kako su se kod njegove obitelji sklonili „teta Slavka – pravoslavka, žena nekog njegovog (tatinog) prijatelja iz Knina“ te „Duda s mamom“. Dudina mama je bila „žena nekog poljskog generala – Židovka“. Duda se pravim imenom zvala Elizabeta Dobznanska, što je pisalo na njezinom knjigama koje je kad je odlazila ostavila Paški, a sobom je ponijela samo album s fotografijama glumica i glumaca. Kad je prošla opasnost otišli su dalje. P. Bikić navodi poimenično 275 stradalih Prominaca Hrvata i Srba tijekom rata 1941.-1945. s kraćim podacima o njima (str. 96-140.).

¹⁰³ HDA, Fond: br. 1574. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 01. red. br. 43. Elaborat: Bivše građanske stranke na kotaru Šibenik - Općinski odbor JNS, odnosno JRZ Drniš – Čenić Pavao, str. 83. Tu je dalje navedeno kako se on za vrijeme rata odmah opredijelio za četnički pokret kojega moralno i materijalno pomaže do studenog 1944. kada je bio uhićen od NOV i kao suradnik četnika po kratkom postupku likvidiran.

talijanskih vojnika, radi čuvanja električnih stupova, te 4 finaca, uslijed graničnog prometa.¹⁰⁴ I narednih dana broj srpskih izbjeglica se povećava ali i aktivnost Talijana i velikosrpskih političara, te pritisaka i terora te pojedinih napada i ubojstava tamošnjih Hrvata. Tako je 20. VI 1941. „20 Hrvata moralo napustiti Kistanje, radi terora četnika“ uglavnom preko Promine za Knin. Dok je skupina od pet četnika upala noću 27./28. VI. 1941. u selo Rupe te zaklala Šimu Mandušića, ustašu povratnika iz Italije i oca mu Antu Mandušića, starca od 73 godine. To je odjeknulo među okolnim hrvatskim pučanstvom na području NDH, posebice Promincima, jer je fra Pavao Silov, rođen u Rupama, i bio obaviješten te je dva dana potom o tome izvijestio Veliku župu Bribir i Sidraga u Kninu.¹⁰⁵ Talijani su javno iznosili svoje namjere prema Promini i dijelu Dalmacije u sastavu NDH. Tako je fra Pavlu Silovu u Čitluku 17. VII 1941. izjavio jedan talijanski časnik „da će sva Dalmacija biti talijanska“, a slične vijesti su se širile i u drugim krajevima Dalmacije.¹⁰⁶ Možemo pretpostaviti kako se dojmila ta vijest fra Pavla te ju je najvjerojatnije on odmah proslijedio višim ustaškim vlastima. Vjerovao je da do toga neće doći. No, daljnji postupci Talijana pokazati će da nije bio u pravu. Kako je prijetila opasnost da talijanski vojnici zaposjednu i otok Visovac, iako je on pripadao NDH, zbog toga su vlasti NDH, odnosno Juco Rukavina, na njega 24. VII. 1941. uputio 20 vojnika kao posadu i spriječio njegovo zaposjedanje od Talijana.¹⁰⁷ Prema obavještajnim podacima vlasti NDH od 25. srpnja 1941. organiziranje četnika je bilo i u Šibeniku, gdje je evidentirana i organizirana aktivnost komunista, zatim u Zadru, Obrovcu i još nekim mjestima na anektiranom području, uz zaključak kako se „može svaki čas očekivati napad na naš teritorij“, a to znači i na Prominu.¹⁰⁸

---

¹⁰⁴HDA, NDH, Glavno zapovjedništvo oružništva 1941.-1944. (dalje GZO), fasc.: Oružništvo Knin 1941.-1944. kut. 2. Iz postojećih izvješća mogu se dalje pratiti akcije pobunjenika i talijanskih snaga te vlasti NDH na tome području. Navedeni podaci su iz izvješća Oružničke postaje Oklaj VOZ Knin od 23. i 25. VI. 1941. O četničkim zločinima u Promini vidi: Zdravko Dizdar, *Zločini četnika u Promini tijekom drugoga svjetskog rata, Prominski glasnik*, časopis za povijest, kulturu i gospodarska pitanja prominskoga kraja, br. 2., Zagreb, svibanj 1994., str. 15-28. Tu je i poimenični popis četničkih žrtava.

¹⁰⁵Vojni arhiv Vojnistorijskog instituta, (dalje VA VII), Beograd, Republika Srbija, Arhiva NDH, kut. 85, dok. br. 9/1. Fra Pavao Silov je o tome obavijestio Veliku župu Bribir-Sidraga 30. lipnja 1941. slijedeće: „U noći 27/28. lipnja 1941., tj. uoči srpskog Vidovdana pet četnika iz Bukovice provalili su u kuću sada pok. Ante Mandušića i zaklali njegovog sina Šimu (ustašu), koji je bio u emigraciji s Poglavnikom... Isto tako i njegova oca starca od 73 godine, zaklali su ...“.

¹⁰⁶HDA, Arhiva NDH, Prilike u anektiranoj /talijanskoj/ Dalmaciji i na granicama ove. (od 1. V do kraja rujna 1941.). U opširnijem izvješću na 31 stranici navedeni su mnogi događaji na tome području prema saznanjima vlasti NDH. Tu su i navedeni gornji podaci na str. 2 (o ubojstvu u Rupama), 5 (o napuštanju 20 Hrvata Kistanja i 15 (izjava talijanskog časnika 17. VII u Čitluku).

¹⁰⁷VA VII, Beograd, Republika Srbija, Arhiva NDH, kut. 134., dok. br. 7/4-1. Izvješće Zapovjedništva Jadranskog divizijskog područja od 24. VII. 1941. Zapovjedništvu kopnene vojske NDH.

¹⁰⁸HDA, Fond: MUPNDH, Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost, kut. 1. Izvješće o organiziranju i djelovanju četnika na području Dalmacije, Zagreb, 25. srpnja 1941. Iz izvješća se vidi da je većina izbjeglih Srba s područja Knina i Drniša bila smještena u Šibeniku i okolici te u Kistanjama. U dijelu izvješća od 12. VII. uz ostalo stoji: „Ovo skupljanje Srba u drugom dijelu Dalmacije izgleda da ima sličnu svrhu i da je saobrazno događajima u Hercegovini ...Nekog dana poznati četnik pop Kojo Krstanović držao je u crkvi u Šibeniku propovijed u kojoj se najžešće oborio na Hrvate i Ustaše nazivajući ih ubojicama, koje će stići zaslužena kazna. Na sve to talijanske vlasti ništa ne poduzimaju...“ Uz dio izvješća od 14. VII. stoji: „Općenito se govori da na tom drugom djelu Dalmacije da je N.D.H. dužna hraniti čitavu Dalmaciju, te ako to ne bude da će talijanska vojska čitavu Dalmaciju okupirati, čime se daje povoda Srbima da još slobodnije postupaju protiv Hrvata. Isto tako komunisti su poduzeli veliku akciju među narodom i talijanskom vojskom navješćujući skori ustanak komunista u čitavom svijetu, pa i u ovom dijelu Dalmacije. U predjelu oko Vodica i Zatona i otoka Prvića sakupljaju se po noći komunisti iz tih mjesta i vježbaju oružjem, šireći među narodom propagandu da će jedino pobjedom Rusije ovaj dio pripasti velikoj Slaviji. Kako iz svega ovoga proizlazi vidi se da u ovom dijelu Dalmacije najmanju vlast imaju talijanske vlasti, a da vladaju Srbi i komunisti očekujući da putem revolucije preuzmu vlast. Talijanske civilne vlasti veoma dobro susreću one osobe koje sa ovog područja dovoze njihova vojna lica – većinom su to članovi obitelji četnika, koji su pobjegli i danas žive na tom dijelu Dalmacije. Srbi i četnici neprestano su u društvu sa predstavnicima fašističke organizacije građanskih i vojnih vlasti kao u Šibeniku tako i u Splitu. Napose treba upozoriti na izjavu njegove Exselencije Maršala De Bona dane popu Koji Krstanoviću prigodom dolaska u Šibenik. Tom prilikom je isti izjavio da će svi Srbi koji su izselili iz područja N.D.H. biti primljeni kao talijanski građani i kao takvi vraćeni svojim kućama u N.D.H., a da to odgovara istini

Prominci su još sudjelovali 26. VII. 1941. na tradicionalnoj proslavi Sv. Ane na Kosovu. Nema podataka da li je tome nazočio fra Pavao ili njegov pomoćnik. Tada se već osjećalo da se na tome području nešto važno sprema. To će se pokazati već po povratku kući tijekom noći slijedećeg dana 27. VII. 1941. s izbijanjem pobune i ustanka Srba.

Da su Talijani znali za pobunu Srba, putem koje su nastojali izvršiti reokupaciju svog područja u NDH, potvrđuje dolazak njihove vojske 26. srpnja 1941., iz Konjevrata, tj. s anektiranog talijanskog područja, u Drniš te upozorenja talijanskih časnika istoga dana pojedinim Hrvatima da se s toga područja uklone kad još pobune nije bilo. Pobuna Srba «protiv terora, zločina» i «postupaka ustaša», kako su sami isticali, koja je 27. VII. 1941. izbila u Drvaru, i na čijem su čelu stajali komunisti, nakon nekoliko dana proširila se i na područje Knina, Bukovice i Drniša zahvativši gotovo sva sela nastanjena Srbima, poprimivši zbog vrlo malog broja komunista na tome području velikosrpski četnički karakter.

S izbijanjem pobune i ustanka Srba 27. VII 1941. ustaše su iz kninskog zatvora noću 27. na 28. VII odvele 12 Srba i pobile te bacile u Mratovsku jamu, od kojih je jedan bio ranjen te se uspio spasiti. Tako je prema podacima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske s utvrđivanjem zločina Juce Rukavine utvrdila poimenično ukupno 44 ubijenih Srba u lipnju i tada u srpnju 1941. u Mratovskoj jami i četvoricu koji su se spasili.¹⁰⁹ To je dodatno izazvalo osudu tih ustaških zločina od Hrvata Promine, ali s pričama o zločinima četnika i strah u prominskim selima. Mnogi Hrvati koji su do tada i simpatizirali ustaški pokret potom su se pasivizirali i distancirali od ustaša te odbili pristupiti ustaškom pokretu, da bi se zatim od kraja 1942. sve više u znatnom broju priklonili NOR-u i potom 1943.-1944. stupili u partizansku vojsku, većinom u Prominski partizanski odred.

Pobunjenici su u svega nekoliko dana krajem srpnja i početkom kolovoza 1941. uništili malobrojne oružane snage i civilne vlasti NDH na tim i okolnim područjima, ali su istodobno počinjeni strašni zločini nad Hrvatima. Samo u tih nekoliko dana od oko 5.000 Hrvata koji su živjeli na tome području stradalo njih oko dvije tisuće, a ostali su, osim nekolicine većinom u Drvaru, morali izbjeći u okolna mjesta pod nadzorom vlasti NDH, prvenstveno u Knin, kako ne bi bili ubijeni.¹¹⁰ Tada je 28. VII.-1.VIII. 1941. stradalo i šest prominskih Hrvata koji su se zatekli na području pobune i ustanka, što je imalo snažnog odjeka u Promini.¹¹¹ Tako se u

---

moglo se vidjeti iz uvjerenja koje talijanske vlasti već izdavaju takvim osobama. Neprestano se šire glasovi da će u najskorije vrijeme talijanske vlasti u zajednici sa Srbima četnicima izvršiti napadaj na naše područje i to na predjelu od Šibenika sve do Roškog Slapa. U tu svrhu Talijani iz ovih krajeva odvlače Srbe i Jugoslavena na svoje područje, te ih naoružavaju u svrhu zajedničke borbe koja bi imala skoro uslijediti protiv ovih krajeva”.

¹⁰⁹ HDA, ZKZZ Zh, br. 38503, kut. 487. Juraj zv. Juco Rukavina (Perušić, 4. II 1898.-Zagreb, lipanj 1945.), oružnički kapetan i ustaški pukovnik, presuđen je od Vojnog suda II Armije JA u Zagrebu 6. VI 1945. na smrt vješanjem, te je presuda izvršena. O njemu vidi: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1997. Rukavina Juco (Juraj), Mate Rupiće, 351. S brojem ubijenih Srba u Mratovskoj jami „Golubinki“ se često manipuliralo, u literaturi i publicistici navodili su se različiti brojevi ubijenih (uključujući i ubijene na terenu i u Kninu da su ubijeni u toj jami, a bez navođenja imena ubijenih), često su višestruko uvećavani, uglavnom u političke svrhe. Treba kazati da su krajem 1944. i početkom 1945. tu ubijeni od postojbi Jugoslavenske armije i komunističkih vlasti i u nju bačeni mnogi pripadnici oružanih snaga NDH i Nijemci, ali i civili među kojima je bilo nekoliko katoličkih svećenika i časnih sestara, što će trebati još istražiti.

¹¹⁰ Opširnije vidi: Zdravko Dizdar, *Četnički zločini nad Hrvatima jugozapadne Bosne tijekom rata 1941.-1945.*, *Hrvati Dinare: život, opstojnost, stradanje, nauk i pouka*, Zbornik radova, Bosansko Grahovo-Zagreb, 2000., str. 121-287.

¹¹¹ Bili su to: 1. Mate (Josipa) Budanko, domobran, stradao 28. VII 1941. kraj Golubića; 2. Josip (Joze) Bikić, oružnik, ubijen od četnika 1. VIII. kraj dalmatinske Krupe; 3. Josip (Marka) Bračić, civil, ubijen vj. 1. VIII od četnika u Srbu; 4. Marko (Jure) Kulić, predratni ustaša, poginuo u borbi s ustanicima 28. VII u Očestovu; 5. Ante (Stipana) Šešo, ustaša, ubijen od četnika tada u Lici; 6. Nikola (Paške) Zelić, domobran, poginuo u borbi tada vj. u VIII mj. u Palama ili Romaniji. Podatke o njima donosi dr. fra Petar Bezina i Paško Bikić u njihovim navedenim knjigama. Ovo je potaklo neke od rodbine ubijenih da stupe u ustaški pokret kao npr. Mile zv. Miloš Bikića, koji je bio očevidac četničkog pokolja 11 hrvatskih oružnika u Krupi, među kojima je bio i njegov rođak Josip (Vidi: P. Bikić, *Prominski vidici i sudbine...*, n. dj., 74, i 100.). Zanimljiv je podatak koji donosi Luka Taljiga o ubijenom ustaši Kuliću. On piše: „Kod ubijenog ustaše Kulića koji je bio iz Razvođa, Oklaj, nađena je

Kninu tada našlo “oko 2.000 izbjeglica s pobunjenog područja” i to “sve Hrvati, koji su pobjegli pred četnicima”, a dio ih je stigao i na prominsko područje gdje su neki od njih imali rodbinu, većinom s područja B. Grahova, s vijestima o četničkim zločinima i strašnim stradanjima tamošnjih Hrvata kojih su bili očevidci. Kako hrvatski živalj tada ne sudjeluje u ustanku, izuzev malobrojnih pojedinaca i grupa Hrvata komunista, prvenstveno iz anektiranog područja Dalmacije, to su se mjesta nastanjena Hrvatima našla na udaru ili okruženju ustanika. Tako se i Promina našla na udaru i okruženju ustanika, koji su sprječavali svaki promet s njime. Malobrojni oružnici i ustaše spriječili su upade ustanika u Prominu iz pravca Bukovice i Vrbnika, pomažući povlačenje oružanih snaga i civilnih vlasti s graničnih područja. U tim ustaničkim napadima te borbama od početka kolovoza 1941. poginuli su i prvi Hrvati Prominci. Ustaše iz Drniša krenuli su 27. VII. prema pobunjenicima i Kninu, ali su Talijani spriječili njihovu akciju, a istodobno nisu pružili potporu vlastima NDH u Kninu, iako su u Kninu imali oko 5.000 vojnika, pa su se vlasti NDH pred pobunjeničkom opasnošću noću 29./30. VII. povukle u Drniš. Čini se da su to Talijani i čekali pošto je odmah general Furio Monticelli sa stožerom stigao iz Šibenika u Knin i 1. VIII. 1941. preuzeo vojnu i civilnu vlast u Kninu i tome području s čime su se pismeno morali suglasiti predstavnici vlasti NDH koji su se povratili iz Drniša. Talijani su zabranili svaku akciju oružanih snaga NDH protiv pobunjenika, stavivši ih pod svoj nadzor, dok su se ustaške organizacije morale raspustiti, a ustaše napustiti to područje.¹¹² Tada su ustaše iz Promine, njih 40 pod zapovjedništvom Josipa Duvančića, dotadašnjeg ustaškog tabornika u Promini, napustile to područje i krenule u borbu s četnicima u drugim područjima NDH. Potom su u jesen 1941. oni, sa skupinom ustaša s okolnog dalmatinskog područja, ustrojeni u Dalmatinsku ustašku satniju sa zapovjednikom ustaškim poručnikom Josipom Duvančićem u Jasenovac gdje su davali vanjsko osiguranje logora.¹¹³ Istodobno Talijani nastoje ukloniti značajnije ljude koji bi im mogli smetati.¹¹⁴

Pa iako ustanički val nije zahvatio Prominu, a prominski Srbi ostali mirni, ipak zbog njegove siline i posljedica javlja se nespokoj i strah, što utječe na političko povezivanje hrvatskih redova. To se iskazalo i izjavom sedam članova Općinske i predsjednika mjesnih organizacija HSS-a iz Promine o prihvaćanju izjave dijela narodnih zastupnika bivše HSS dane 10. VIII 1941. u Hrvatskom saboru o njihovom pristupanju u ustaški pokret.¹¹⁵

---

zabilješka u fišekliji s municijom, u kojoj je stajalo da je saznao da kod Jose Dizdara iz Oklaja i Riste Bagića iz Bogatića imaju neke ruske komunističke knjige, da ih treba pohapsiti i onemogućiti komunističku propagandu“. Vidi. Lika Tanjiga, *Očestovo u NOB-i*, Zbornik IHRPD, knj. 4, Split 1978., 626.

¹¹² VAVII, Beograd, Republika Srbija, Arhiva NDH, dok. br. 42/1-1 do 16., kut. 234. Izvješće Davida Sinčića dr. A. Paveliću o događajima u Kninu od 26. VII. do 9. VIII. 1941., Zagreb, 12. VIII. 1941. Sinčić između ostalog zaključuje. “U svemu se osjeća želja, namjera. da se Srbi zaštite, uvjeren sam s tom svrhom, da u sadanjoj situaciji, uvjereni da Hrvati idu s Njemačkom, žele imati Srbe u Hrvatskoj uza sebe, da mogu uvijek preko njih Hrvate ucjenjivati i podržavati ih za svaki slučaj kao neku 'petu kolonu' proti Hrvata”. A. Čavka, n. dj., str. 32-33.

¹¹³ *Josip Duvančić* je, prema osobnom iskazu od 6. XI 1941., je skupinu od 40 prominskih mladića ustaša 31. VII 1941. poveo u pravcu „... Knina, Sinja, preko Mostara, Sarajeva, Broda do Zagreba...” i dalje kaže: „...gdje sam ih naoružao i krenuo u borbu po raznim krajevima Like i Bosne.“. U jesen 1941. kao ustaški poručnik zapovjednik je Dalmatinske ustaške satnije raspoređene za vanjsko osiguranje logora Jasenovac te u širem okruženju vodi borbe s partizanima. Tu se sukobio s Vjekoslavom Luburićem. Sudbinu je naslutio u pismu dr. A. Paveliću 16. VIII 1942. izvješćujući ga o stanju u logoru Jasenovac. To se i obistinilo te će ga V. Luburić u jednoj bitci kod Podravske Slatine, krajem 1943. godine dati s leđa ubiti. Pokopan je u Zagrebu. O njemu i njegovo pismo vidi. Paško Bikić, *Prominski vidici i sudbine*, Zagreb 2002., 106-107 i 143-147.

¹¹⁴ Tako su npr. u Drnišu uhitili i odveli u Zadar te u Italiju u internaciju dr. fra Petra Berkovića, koji im nije htio dati ključeve od vojnog skladišta oružanih snaga NDH u Drnišu, i ustašu Roka Živkovića, gdje su u internaciji ostali više od mjesec dana, kada su nakon intervencije pušteni. Živković je odmah napustio Drniš, a Talijani su mu ubili oca Matu, zbog posjedovanja lovačkog oružja koje je njihovom zapovjedi bilo zabranjeno. No, istodobno su pobunjeni Srbi mogli nesmetano nositi oružje i na području Drniša, iako se i na njih odnosila ista zapovijed. Kako je zbog toga ubojstva uglednog Hrvata i katolika prosvjedovao fra Berković, to se pred ponovnim talijanskim uhićenjem 31. VIII. 1941. spasio bjekstvom i napuštanjem Drniša.

¹¹⁵ *Hrvatski narod*, br. 233, Zagreb 5. X 1941. Izjavu su potpisali slijedeći članovi bivše Općinske i predsjednici mjesnih organizacija HSS-a u Promini: Marko Duvančić – Razvođe, Mate Džapo – Oklaj, Petar M. Šojić – Suknovci, Petar Sarić – Lukar, Krste Radas – Mratovo, Ivan Bračić – Puljani i Nikola Validžić – Čitluk. Krste

Talijani koriste ustanak i nemogućnost NDH da ga uguši za svoje političke i osvajačke ciljeve. Dovlače velike vojne snage u Knin, Drniš i još neke mjesta, čime praktički preuzimaju svu vojnu i civilnu vlast koju je tu ranije imala NDH. Istodobno, uz pomoć velikosrpskih elemenata i četničkih vođa, politički djeluju prema ustanicima kako tobožnji „zaštitnici Srba“. Za to vrijeme nastoje u zaleđu, posebno na anektiranom području onemogućiti svako prototalijansko djelovanje, prvenstveno komunističke¹¹⁶ i uništiti ustaničke grupe i odrede, nastala kao odgovor na nasilnu politiku fašizacije i talijanizacije, provođene uz žestoki teror prema pučanstvu. Tako su u borbama 17. VIII 1941. u Širtovcima i potom u Razvođu, uz pomoć oružnika i ustaša, razbili Prvi Šibenski ustanički odred od 32 borca, sastavljen isključivo od Hrvata komunističkih iz šibenskog kraja.¹¹⁷ Oružnička postaja Širitovci izvijestila je o toj borbi 18. VIII. 1941. u Širtovcima njezinih oružnika i talijanskih karabinjera protiv «komunističkih pridošlih iz Šibenika i šibenske okolice».¹¹⁸

Rezultat te nove situacije i talijanskih ciljeva vide se iz sporazuma između Italije i NDH potpisanom u Zagrebu 26. VIII 1941. godine. Talijani su iskoristili situaciju te su na osnovu toga sporazuma početkom rujna 1941. izveli s jakim vojnim snagama ponovnu okupaciju cijele II. talijanske zone u NDH, koje se je morala demilitarizirati, preuzevši u njoj cjelokupnu vojnu i civilnu vlast. Paje tako reokupirala prominsku župu i općinu i cijelo kninsko-drniško područje. NDH je bila dužna iz te II. zone povući sve stranačke ustaške organizacije (ukoliko to već nije učinila), izuzevši brojčano smanjene domobranske postrojbe te neke oružničke postaje podređene talijanskim zapovjedništvima i stožerima, kojima su podređene i tamošnje civilne vlasti NDH, a u cilju smirivanja ustanka. Istodobno je sporazumom predviđeno, radi politike “smirivanja ustanka” i sprječavanja daljnje ustaničke aktivnosti, da se “nacionalisti-pobunjenici” (četnici) mogu koristiti u borbi protiv “komunističkih bandi” te zadržati oružje. Istodobno je oružje oduzeto od Hrvata. Kako su ustaške snage s Josipom Duvančićem napustile prominsko područje to su Talijani do 6. IX. 1941. raspustili u prominskoj općini preostale ustaške organizacije (ustaška mladež ...-tekse pripremalo njihovo osnivanje) i zabranile svaku ustašku aktivnost. Tako se nitko više nije mogao kretati u ustaškim odorama i s oružjem, a i

---

Radas je bio predsjednik, a Marko Duvančić podpredsjednik Općinskog odbora HSS-a Promina i oba članovi Kotarskog odbora HSS-a Knin-Drniš. Izjava je vjerojatno nastala prije. Nije jasno zašto je objavljena tek tada, kada su bile raspuštene ustaške organizacije i zabranjena ustaška aktivnost od Talijana koji imaju potpunu vlast u Promini. Zbog te izjave njezini potpisnici su mogli imati posljedice od Talijana, a vjerojatno i od simpatizera KPH i NOP-a. Zato bi trebalo istražiti okolnosti njezinog nastanka. To tim više što se ona nigdje ne spominje u literaturi, kao ni u podacima o potpisnicima, među kojima i kod najpoznatijeg Krste Radasa, poginulom 1943. u NOB-u.

¹¹⁶Jedna od tih aktivnosti bilo je razbacivanje letaka KPH po Šibeniku, kao što je bilo 10. VII. 1941. na hrvatskom i talijanskom jeziku, kojima pozivaju radništvo na ustanak, na koji poziva i londonski radio. Nato su talijanske okupacijske vlasti proglasile svojevrsno opsadno stanje u gradu uhićujući “mlade gotovo s reda, tko imalo miriše na komunizam ili druka za Engleze”, kažnjavajući ih “specijalnom kaznom” nasilnim zalivanjem s čašom ili više čaša ricinusova ulja, ovisno od krivice. Uhićenja su se nastavljalala, a među uhićenima našli su se i pojedini župnici koji su također tučeni, a neki i osuđeni. Vidi: Dr. fraP. Bezina, *Ljetopis samostana sv. Lovre...*, n. dj., str. 110.-111. i 112.-114..

¹¹⁷*Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941.-1945., Zbornik dokumenata*, knjiga 1, 1941., IHRPD, Split 1981., 144. Odred je istoga dana od sela Danila krenuo prema Konjevratima, pa se spustio prema kanjonu Čikole, gdje se zadržao par dana, dok ga nisu otkrili Talijani. Zato su 16. VIII odlučili krenuti preko Miljevaca prema Promini, te je u Ključicama poginuo Šime Živković. Sutradan su napadnuti od Talijana i oružnika kod Širitovaca, a potom i kod Razvođa. Tri skupine su se uspjele probiti i deset boraca je nakon osam dana stiglo u Drvar. Četvrta skupina je imala jednog poginulog i dva ranjena u borbi te nekoliko zarobljenih, od kojih su njih devet Talijani 20. kolovoza 1941. strijeljali u Drnišu. O imenima strijeljanih u Drnišu vidi: A. Čavka, n. dj., str. 92. Opširnije o tome i događajima tijekom rata, koji su imali odraza i na zbivanja u Promini vidi: Gojko Lambaša, *Šibenik u narodnooslobodilačkoj borbi*, Zbornik IHRPD, br. 4., Split, 1978., str. 539.-552.

¹¹⁸HDA, VOZ Knin 1941. Izvješće oružničke postaje Širitovci od 4. IX. 1941. VOZ Knin. VOZ Knin u svom izvješću br. 885/41. za kolovoz 1941. navodi slijedeće: “Na reonu postaje Širitovci upotrebljena je talijanska vojska sa našim oružnicima protiv veće grupe komunističkih” gdje je u borbi “18. VIII. 1941. poginuo 1 oružnik-domobran, a ranjena 2 oružnika-domobrana”. Dalje se navodi kako sa područja te postaje tj. Miljevaca «ima lica koja su naklonjena komunizmu, ali ne žive u svom rodnom mjestu već u Šibeniku».

pučanstvo je moralo predati sve oružje Talijanima, pod prijetnjom smrtne kazne kod koga se ono potom nađe, što su i provodili. Istodobno naoružani četnici iz Vrbnika počinju s prvim upadima u rubna prominska sela, ili se oni iz Bukovice za to pripremaju.¹¹⁹ U Oklaju uspostavili su Karabinjersku postaju s tridesetak karabinjera i vojnika, s talijanskim časnikom na čelu, kojoj je bila podčinjena tamošnja Oružnička postaja Oklaj s 26 oružnika, iz praktičkih i operativnih razloga. Preko Kninskog popunidbenog zapovjedništva, omogućili su, uz povremene zapreke, odlazak ljudi u domobranstvo uglavnom izvan ovoga područja, pa tako i Prominci odlaze u domobranske postrojbe. Manjem broju domobrana prema talijanskoj prosudbi i potrebi omogućavaju ostanak kao nužno pojačanje oružničkih postaja.¹²⁰ Od tada pa do kapitulacije Italije početkom rujna 1943. Talijani su apsolutni gospodari na ovome području i bez njihovog odobrenja ne može se izvesti nikakva akcija.

Uz talijansku pomoć velikosrpski elementi na ovome području (pa i šire) preuzimaju zapovjedne pozicije u ustaničkim postrojbama, počinju uvoditi naziv "četnici", osnivati četničke postrojbe (kao primjerice puk "Onisim Popović", sa sjedištem u Biskupiji, s Pajom Popovićem kao zapovjednikom, s oko 600 četnika (među kojima su bili i oni iz mjesta Vrbnik i Velušić, koja graniče s Prominom) i preko Krke Bukovički četnički odred pod zapovjedništvom Vlade Novakovića, te sve otvorenije legalizirati svoju suradnju s talijanskim okupacijskim vlastima, potpisavši s njima u Kninu 29. X. 1941. pismeni sporazum. Time je Talijanima omogućena nesmetana komunikacija iz Knina prema Drnišu i Šibeniku, te preko Vrbnika prema Promini i dalje preko Mljevacu i Roškog slapa prema Skradinu i Benkovcu i obratno. Istodobno srpski nacionalisti u svakoj prilici ne zaboravljaju da optuže "sve Hrvate", za sve srpske nedaće u prošlosti, što će ubrzo dovesti do četničkih pljački, maltretiranja i ubijanja Hrvata na području kninske i drniške općine, a potom na rubnim mjestima prominske općine. Iako je sporazumom izričito bila zabranjena svaka četnička akcija među hrvatskim pučanstvom. Talijani te četničke akcije uglavnom toleriraju, smatrajući da će ovi zločini četnika iste samo njima približiti njima. Tako je u ustaničkim postrojbama, u kojima zajednički sudjeluju komunisti i nacionalisti, započela diferencijacija, posebno na crti borbe za ili protiv talijanskog okupatora. Taj proces će se završiti na ovome području u proljeće-ljeto 1942. godine kada će se ustaničke snage konačno podijeliti i odjeliti na partizanske, pod vodstvom komunisti, i četničke, a od 18. III 1942. započet će i prve oružane borbe između njih.¹²¹ Iz pojedinih četničkih dokumenata proizlazi kako je Promina krajem 1941. zaokružena gotovo sa svih strana i na glavnim komunikacijama četničkim postrojbama. Od onih s Kosova na sjevernoj strani planine Promine između Knina i Drniša, te u njihovom sastavu postrojbi u Vrbniku, na pravcu za Knin i u Velušiću, na pravcu za Drniš, uz one preko Krke u Bukovici koji zatvaraju te pravce preko Krke prema Kistanjama te preko Roškog slapa prema Skradinu i Šibeniku.

Iako od rujna 1941. četnici, zbog otpora oružnika te Talijana, izbjegavaju veće vojničke upade u Prominu, ali zato i dalje kontroliraju svaki promet s Prominom, prvenstveno u Vrbniku, uglavnom sprječavajući ga, a putnike maltretiraju, pljačkaju, a poneke odvođe sa sobom i

¹¹⁹ HDA, NDH, GZO, Fasc. Oružnička postaja Oklaj 1941., kut. 2. Tako se u izvješću Oružničke postaje Oklaj, Taj. br. 275. od 6. IX 1941. upućenog Vodnom oružničkom zapovjedništvu Knin, navodi da do tada na području općine Promina sve ustaške organizacije „su raspuštene od italijanskih okupatorskih vlasti“, a započeli su prvi upadi jedne skupine četnika iz Vrbnika u Zeliće i Matase, dok se četnici iz Kistanja i Radučića za to pripremaju preko rijeke Krke.

¹²⁰ VA VII, Beograd, Republika Srbija, A NDH, Izvješće Velike župe Bribir-Sidraga u Kninu od 7. X. 1941. Župa je imala još Redarstveno ravnateljstvo u Kninu s deset policajaca, te dvije kotarske oblasti (Drniš i Knin) te tri općinska poglavarstva (Drniš, Knin i Promina u Oklaju) s malim brojem neophodnih namještenika. David Sinčić imenovan je 27. XI. 1941. za velikog župana. Od oružanih postrojbi NDH ostale su na području oružničke postaje u Oklaju, Kninu, Kosovu, Siveriću, Drnišu, Ružiću i Širitovcima, svaka sa tridesetak oružnika, ili sveukupno 253 oružnika, potčinjene talijanskim okupacijskim vlastima.

¹²¹ Jovo Popović, Marko Ločić i Branko Latas, *Pop izdaje – četnički vojvoda Momčilo Đujić*, Zagreb 1988., 65—66 i 108.; D. Plenča, n. dj., 246-249.

ubijaju. U manjim skupinama upadaju i u nabliza sela, prvenstveno Matase, Marasovine, Zeliće i Lukar, pljačkajući blago i novac. Također četnici u planini Promini i pismeno 12. XII 1941. prijete kao „Štab ger. čet. odreda“ glavaru sela Lukar zahtijevajući da odmah pokupi i izruči im 15 pušaka i 2 strojnice s 300 komada streljiva ili će ako to ne učini biti „cijelo selo uništeno“, iako su znali da u selu nema ni pušaka ni strojnice jer su sve morali predati Talijanima. To znači da je selo unaprijed osuđeno na uništenje. Naoružani su jedino karabinjeri i oružnici u Oklaju koji su na dojavu o pojavi četnika i njihove napade i pljačke odmah i intervenirali. Ponekad su uspjeli kao npr. 22. XII 1941. kada je skupina od 5 naoružanih četnika pokušala u Suknovačkom gaju, gdje su čobani 5 obitelji čuvali 186 ovaca, oteti ovce, ali su na dozivanja čobana brзом intervencijom 16 naoružanih karabinjera i oružnika koji su se nalazi u blizini, osujećeni te su se kroz šumu uputili prema Vrbniku. Zato zapovjednik Oružničke postaje Oklaj smatra da zbog svakodnevne pojave naoružanih lica u „blizini sela Matasa, Bobodola, Suknovaca i Lukara“ treba granicu ovih sela osigurati pojačanim patrolama karabinjera i oružnika. Četnici su se kod čobana raspitivali da li će biti održana najavljena misa ponoćka u Lukaru i što ju je fratar 21. XII. tu u crkvi najavio?¹²² No, najčešće karabinjeri i oružnici su intervenirali nakon što su četnici već pljačke izvršili. Pored gornjih pljački putnika u Vrbniku te u navedenim mjestima od strane četnika iz Vrbnika, Biskupije i Kosova prema Promini aktivni su bili i četnici iz Bukovice, posebice iz Očestova pucajući skoro svakoga dana preko Krke na Hrvate u Matasima i Zelićima, pri čemu je bilo par ranjenih i 2 ubijenih.¹²³

O četničkim nedjelima i pljačkama u listopadu, studenom i prosincu 1941. s pojedinačnim podacima o svakom slučaju te o dva slučaja ubojstva Oružnička postaja Oklaj je redovito izvješćivala Vodno oružničko zapovjedništvo Knin, a oni dalje Kotarsko oružničko zapovjedništvo Knin. Navodi se problem „oskudice u hrani“ koja se ne može dobiti, a konstatira se kako odnos sa savezničkom talijanskom vojskom i karabinjerima „koji se nalaze u mjestu Oklaju, kao i uzajamna suradnja je dosta dobra“.¹²⁴ Prema dokumentima od 18. XII 1941. o udjelbi oružnika na Oružničku postaju Oklaj udjeljena su 3 oružnika i 20 pričuvnih oružnika– domobrana, a OP Širitovci 2 oružnika i 10 pričuvnika.¹²⁵ Prema sjećanju mještana ti pričuvni oružnici-domobrani bili su Hercegovci i zamijenili su prijašnje koji su bili iz Varaždina. Oni su čuvali straže na Krki i prema Vrbniku, tako da je strah od četnika splasnuo. Tako je zahvaljujući svome smještaju i kompaktnosti hrvatskog pučanstva, postojanju oružničke postaje i talijanskih karabinjera i vojnika, koji prate događaje i aktivnosti navedenih četnika, prostor prominske župe bio 1941., osim u nekoliko navedenih rubnih sela, uglavnom prema Vrbniku, pošteđen njihovih većih upada, pljački i zločina.

Prema Promini usmjerena je 1941. i aktivnost komunista iz okolnih mjesta, gdje još nema ćelija KPH. Tako se od rujna do prosinca 1941. uspostavljaju i prve ilegalne veze između pojedinih komunista Bukovice, a potom Knina i Drniša te pojedinih suradnika i simpatizera NOP-a u Promini. To rezultira uspostavljanjem gotovo u svim prominskim selima obavještajnih

¹²²HDA, NDH, GZO 1941.-1944., VOZ Knin 1941. Izvješće Oružničke postaje Oklaj, Taj. br. 1412 od 23. XII 1941. Zapovjedništvu oružničkog voda (ZOV) Knin. Od 5 četnika 3 su bila u vojničkom odijelu naoružani puškama, a 2 u civilu naoružani pištoljima, dok su intervenirali 2 karabinjera i 4 tal. vojnika te 3 oružnika i 7 domobrana.

¹²³ HDA, NDH, Glavno zapovjedništvo oružništva 1941.-1944. (dalje GZO), fasc. Oružništvo Knin 1941-1944., kut. 2.

¹²⁴HDA, NDH, GZO 1941.-1944., Vodno oružničko zapovjedništvo (VOZ) Knin 1941. Izvješće Oružničke postaje Oklaj, Taj. br. 338 od 17. XI 1941. VOZ Knin.

¹²⁵ HDA, Vodno oružničko zapovjedništvo Knin, taj. Br. 224/ 18. XII 1941. Tada je za vodnu rezervu bilo dano 110 oružnika i 85 pričuvnika raspoređenih po preostalim postajama. Razmišljalo se o ustroju Krstarećeg oružničkog odjela na području Oružničkog voda Knin te je pravljen i iskaz pričuvnika časnika i dočasnika sposobnih za vođe oružničkog krstarećeg odjela. Iz Promine su tako navedeni: poručnik Krsto Sarić Ivanov, 28 g. star, iz Lukara, učitelj; te vodnici: Petar Knežević Ivanov, 28 g. star, iz Čitluka, ratar; Paško Prgeša Ivanov, 28. g. star, iz Lukara, ratar; Ivan Pokrovac Paškov, 28 g. star, iz Puljana, ratar; Ante Čipin Markov, 26 g. star, iz Bogatića, ratar i Jakov Bračić Petrov, 28 g. star, iz Puljana, ratar. (GZO, Zapovjedništvo oružničkog voda) /ZOV/ Knin 219. Od 1. XII 1941. – Kotarskom oružničkom zapovjedništvu Knin).

punktova od pojedinaca i manjih skupina simpatizera i suradnika NOP-a, poglavito uz komunikacije Puljani-Oklaj te prema Drnišu (Razvođe) i Kninu (Lukar), ali još nemamo ćelija KPH, partizanskih grupa ni postrojbi pa ni njihovih akcija.¹²⁶

Vlasti NDH nastojale su pomoći Promini. Tako je Odjel za vodoprivredu Ministarstva prometa i javnih radova NDH radi opskrbe naroda pitkom vodom početkom listopada 1941. po za uređenje cisterini u Nečmenu i Maratovu za svaku dodijelilo po 160.000 kuna.¹²⁷

Zanimljivo je da su ustaške vlasti u Zagrebu 22. X 1941. uhitile i zatvorile fra Ivana Bronića, iz Oklaja „radi vrijeđanja ustaša“ (ne znamo u čemu se ono sastojalo i da li je bilo vezano za Prominu i Dalmaciju?),¹²⁸ a prigovoreno mu je i „jugoslavenstvo“, najvjerojatnije dok je bio župnik u Promini od 1925.-do 1929. godine. Nakon istrage je pušten na slobodu.

No, situacija se u prvoj polovici 1942. u prominskom okruženju i kod četnika i kod partizana, pod rukovodstvom komunista, bitno mijenja.

Zbog jačanja NOP-a i partizanskog pokreta organiziranog i predvođenog od komunista i na sjevernodalmatinskom području, posebice od sredine 1942. Talijani na ovome kninskom i okolnim područjima pomažu politički, organizacijski i materijalno četnički pokret, kako bi ih suprotstavili partizanskom pokretu. Tako oni omogućuju brojčano jačanje, organizacijsko povezivanje i objedinjavanje postojećih četničkih postrojbi na prostoru Kninske krajine i okolice pod jedinstveno zapovjedništvo. Početkom 1942. od objedinjenih četničkih snaga na tome području bila je osnovana Dinarska četnička divizija na čelu s Momčilom Đujićem, koja već u lipnju 1942. broji oko 5.000 četnika. Talijani su omogućili njihovo povezivanje s ostalima četničkim postrojbama na njihovom okupacijskom području u NDH kao i s njihovim vrhovnim zapovjednikom Dražom Mihailovićem, i stavljanje pod njegovo zapovjedništvo. Sukladno Dražinom četničkom programu, kao glavni zadatak kod osnivanja Dinarske četničke divizije, istaknuto je: „Što jača organizacija srpskog naroda u ovim krajevima radi uspostavljanja srpske vlasti u danom momentu, radi obračuna sa Hrvatima i na koncu radi čišćenja Hrvata i Muslimana iz Like, Severne Dalmacije, Bosne i Hercegovine i stvaranja jedne homogene i čisto pravoslavne srpske države, oslanjajući se na Srbiju i Crnu Goru”.¹²⁹ Na području te čiste srpske

---

¹²⁶ Milan Štrbac, *Promina u NOB-i*, „Poruka borca“, Split 1. V 1983., 18 i 19; Mirko Lončar i Ivan Bračić, *Drniška krajina i Promina u NOB-i*, IHRPD, Zbornik 4, Split 1981., 662-663. Oni pišu: „Povezivanje pojedinaca u Promini i manjih patriotskih grupa u ljeto s partijskim rukovodstvom u Bukovici i Kninu, pretvara se u jesen 1941. u mrežu međusobno dobro povezanih aktiva narodnooslobodilačkog pokreta Puljana, Oklaja, Razvođa i Popovića. Na taj način, Promina se 'otvorila' i povezala s narodnooslobodilačkom borbom, iako su ustaše vjerovala da će upravo na ovom području izgraditi najjače uporište u sjevernodalmatinskoj Zagori“; D. Plenča, n. dj., 223. Plenča prenosi sjećanje Dane Popovića, iz Bogatića, poznatog aktivista NOP-a od 1941. „O razvitku radničkog pokreta u Promini“ pisanog 25. VI 1960. U njemu on navodi „da su radnici-povratnici iz Amerike Šarić Šimun 'Šijan', Šarić Petar 'Bićo' – iz Lukara, Dizdar Luka 'Lujica' i Dizdar Josip – iz Oklaja, Đomlija Jandrija i Radas Krste – iz Mratova, Kerić Simo – iz Razvođa, zajedno sa Škovrlj Markom, Škovrlj Nikicom, Škovrlj Jokom, Validžić Ivicom, Popović Slavkom, Popović Nikom, Pokrajac Paškom i Pokrajac Ilijom predstavljali 1941. aktiviste NOP-a prominske općine“. D. Popović dalje bileži: „Do kraja 1941. sakupili smo dosta eksploziva, dobru količinu hrane i drugog materijala... nešto municije i ... dvadesetak pušaka“. Zatim zaključuje: „Istina narodnooslobodilački i komunistički pokret u Promini prve godine rata nije mogao računati na neke veće rezultate, osobito u mobilizaciji dobrovoljaca za partizanske odrede. NOP je na ovom području usporeno rastao, tako da će se prvi značajniji rezultati osjetiti tek 1943.godine“ (Državni arhiv Split /DAS/, MG-I/18-1/16). Drugi aktivisti NOP-a navode još neke aktiviste NOP-a iz toga vremena s kojima su oni osobno bili povezani. Tako npr. Markiša Pokrovac navodi slijedeće: „Šijan Sarić, Sarić Bićo (Gajanović), Niko Čavlina Jakovljević, Pokrovac Josipov Paško, Bračić Jukica, Bračić Mate, Bračić Bićo, Bračić Ivica, Čavlina Pajo, Dizdar Lujica, Dizdar Joso, Validžić Ivica (Joketić), Popović Dane, Popović Slavko, Dogan Ivan (Maršal), Mlinar Mile, Pokrovac Markiša“. M. Pokrovac, *Moja sjećanja ...*, n. dj., 8.

¹²⁷ *Narodne novine*, br. 235, Zagreb, 7. X 1941., 7.

¹²⁸ HDA, Redarstvena oblast za grad Zagreb. Prezidijalni urudžbeni zapisnik za godinu 1941., red. br. 25.570/ 22. X 1941.

¹²⁹ HDA, Zb. br. 41/1160. Brošura: *Izdajničko i reakcionarno vodstvo HSS-a i Narodnooslobodilačka borba*, izdanje „Vjesnika“ JNOF Hrvatske, s.l., prosinac 1942. Dokument je objavljen na str. 11, a nađen je u Biskupiji u četničkom stožeru pukovnika Paje Popovića, kad je isti u napadu partizana u lipnju 1942. ubijen.

države tj. Velike Srbije, „s kraljem Petrom na čelu“, u zapadnim granicama kako ih je odredio Draža do Slovenije /sve osim Zagrebačke oblasti/ističe se da «ima isključivo živeti pravoslavno stanovništvo», što znači da svi ostali nesrbi trebaju biti tijekom rata ili u poraću „očišćeni“, pa tako i prominski Hrvati s ovih hrvatskih prostora. Sam vojvoda pop Momčilo Đujić, njezin zapovjednik, također je posebno isticao taj četnički «politički cilj» - «stvaranje etnički čiste Srpske države» u njezinim «etničkim granicama, bez zajednice sa Hrvatima», ali i izdavao zapovjedi diviziji za «čišćenje Hrvata». To su njegovi četnici sa i bez zapovjedi gotovo u svakoj prigodi i činili, a sada najčešće proglašavajući Hrvate «komunistima» i «partizanima», pa tko i na području Promine od sredine 1942. pa do kraja 1944. godine¹³⁰To „čišćenje“ četnici su nastojali ostvariti tijekom rata, najprije uz potporu Talijana, a zatim Nijemca. Talijani ove postrojbe Dinarske četničke divizije pod nazivom „*Militia volontaria anticomunista*“ ili *MVAC*, odnosno samo kod naroda „četnici“, od sredine 1942. stavljaju pod potpuni nadzor i zapovjedništvo Druge talijanske armije kao dio svojih vojnih snaga koje pod njihovim zapovjedništvom i s talijanskim snagama vode borbu protiv partizanskih snaga i NOP-a.

Strah od sve većeg narastanja NOP-a i stvaranja te aktivnosti partizanskih postrojbi pod vodstvom komunista, a na vrlo suženom teritoriju na kojem se protezala izvršna vlast organa NDH, utjecala je da se u ime „u ime državne nužde“, prema odobrenju vrhovne vlasti, predstavnici NDH /prvenstveno David Sinčić, veliki župan u Kninu/ počnu sastajati i sporazmjevati s četničkim vođama uz davanje im materijalne i novčane pomoći. Činjeno je to radi kupovanja mira, zajedničke suradnje i „organiziranja borbe protiv partizana“ i protiv komunista, zaštite tamošnjeg hrvatskog pučanstva te u nadi ponovnog uspostavljanja vrhovne vlasti NDH na pobunjenim područjima. Do ove suradnje dolazi i zbog spoznaje kako četnika tako i predstavnika vlasti NDH na tome području kako se ni jedni ni drugi ne bi mogli održati bez pomoći talijanskog okupatora. U sporazumima o suradnji od sredine 1942.¹³¹ četničke vođe su se obvezale predstavnicima NDH da “neće napadati hrvatska sela ni domobrane ni oružnike”na tome području, uključujući i Prominu, a tako su se sporazumno obvezali i Talijanima, ipak se tih sporazuma nisu držali tijekom 1942., a ni do kraja rata. Tako su i dalje nastavili s ometanjem prometa prema Promini, pljačkom i pojedinačnim ubojstvima, a u manjim skupinama i upadima u granična prominska sela „s izlikom da su u njima partizani“, ali i bez te izlike. Spomenut ćemo dva slučaja. Tako imamo po prvi puta i pljačku noću 23/24. IV 1942. kod Srbina Ilije Vranješa iz Matasa (zaselak Bobodol) zato što se slagao „sa hrvatskim vlastima“, te ubojstvo 24. V 1942. na putu kod Vrbnika Ivana Pokrovca, seljaka iz Puljana koji se vrćao kući, koji je potom bačen u jamu.¹³²

Da bi spriječili planirani četnički upad u Prominu tih dana radi navodnog „čišćenja partizana“ dolazi do nekoliko sastanaka poznatih Prominaca s okolnim četničkim zapovjednicima. Tako je npr. 10. VI 1942. bio „Jakov Čavlina iz Promine sa još jednim seljakom na pregovorima sa Vladom Novakovićem“, tada zapovjednikom Bukovičkog četničkog odreda, a tjedan dana kasnije, po ubojstvu Paje Popovića, zapovjednikom Četničkog puka „Onisim Popović“, sa sjedištem u Biskupiji.¹³³ Da li uslijed ovih pregovora, ili aktivnosti

¹³⁰*Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945*, n. dj., knj. 7, str. 971. Pismo vojvode Momčilo Đujića od 16. srpnja 1943. upućenom komandantu Bosanskokrajiškog četničkog korpusa Urošu Drenoviću; Zdravko Dizdar, *Zločini četnika u Promini tijekom drugoga svjetskog rata*, ..., n. dj., 15-28.

¹³¹*NOB u Dalmaciji 1941-1945*, knjiga 2. n. dj., str. 1019-1024. O postignutom sporazumu i suradnji sa četnicima o zajedničkoj borbi protiv partizana izvjestio je iz Knina 17. lipnja 1942. veliki župan David Sinčić. Sinčić je o sporazumu potpunije izvjestio više vlasti NDH u Zagrebu 18. lipnja. On ističe: “na ovom području postignuta suglasnost, sporazum i suradnja između hrvatskih državnih vlasti i predstavnika četnika s područja zapadne Bosne, Dalmacije i Južne Like”, te nastavlja da je “ta suradnja utanačena osobito sa četničkim vođama: Manom Rokvićem (Drvar, Bos. Petrovac), Branom Bogunovićem (Bos. Grahovo), Stevom Rađenovićem (Srb) i popom Momčilom Đujićem (Strmica)”.

¹³²VA VII, Beograd, Republika Srbija. Arhiva NDH, red br. 26/3-2,3 i 4, kut. 146. Izvješće 2. Oružničke pukovnije od 15. IV do 15. V 1942. Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu od 19. svibnja 1942. godine; HDA, NDH, UNS, br. I-76/143-144. Izvješće zapovjedništva UNS-a od 13. VI 1942. godine; ZKRZ Zh br. 39.048, kut. 492.

¹³³*NOB-a u Dalmaciji 1941.-1945.*, knj. 2, siječanj-srpanj 1942., Split, 1982., 82.

partizanskih postrojbi u okolnim područjima ili pritisaka Vlade NDH na Talijane da utječu na četnika radi zaustavljanja zločina nad hrvatskim življem, kojew su počinili u okolnim područjima, uglavnom do potkraj 1942. nemamo četničkih upada i značajnijih aktivnosti u Promini.

Početakom 1942. s komunističkom aktivnošću imamo jačanje NOP-a te osnivanja partizanskih postrojbi i njihove aktivnosti u neposrednoj okolici Promine, a što se politički odražava i u njoj. Tako je prema zapovjedi Okružnog komiteta KPH za sjevernu Dalmaciju 6. I 1942. bio je osnovan Bukovički NOP odred koji djeluje preko Krke u Bukovici izvodeći diverzije i napade na talijanske patrole. Istodobno uz pomoć Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju i Mjesnog komiteta KPH Knin 7. I 1942. je bio osnovan Kninski NOP odred, koji djeluje u složenoj političkoj situaciji (s obzirom na snažne talijanske i četničke snage) na kninskom području. U Bukovici je 7. V 1942. bio osnovan Bataljon „Bude Borjan“ s 234 boraca, Srba i Hrvata, od Bukovičkog NOP odreda, naoružane skupine od 80 boraca iz šibenskog primorja i 30 prvoboraca Dalmatinca koji su se vratili iz Like i Bosne s Radom Bulatom. Za komandanta je postavljen Rade Bulat, operativni oficir Glavnog štaba PO Hrvatske, koji je poslan da pomogne razvoj partizanskog pokreta u sjevernoj Dalmaciji. Bio je to prvi partizanski bataljon na području Dalmacije. S uspješnim njegovim aktivnostima na području Bukovice protiv talijanskih snaga pojačano je javljanje u partizane novih boraca kao i dolazak novih boraca s šibenskog područja to je od njih i dijela boraca iz Bataljona „Bude Borjan“ 21. V 1942. osnovan Bataljon „Branko Vladušić“. Od ova dva bataljona osnovan je 23. V 1942. Sjevernodalmatinski NOP odred. Već prije sredinom svibnja 1942. Glavni štab NOPO Hrvatske privremeno je osnovao Kombinirani NOP odred, od 4 bataljuna i jedne Tehničke čete jačine 920 boraca sa zadatkom da razbije četnike na Tromeđi, poruši vijadukt Bender (na pruzi Gračac-Knin) i pomogne razvoj NOP-a u sjevernoj Dalmaciji i južnoj Lici. U njegov sastav je ušao i Bataljon „Bude Borjan“. Iako Kombinirani odred nije uspio napadom 13. V 1942. da sruši vijadukt Bender i razbije četnike ipak je borbama i usjesima do 28. V, kada je raspušten, uspio poljuljati četnički utjecaj, doprinijeti jačanju NOP-a, prilivu novih boraca te osnivanju Bataljona „Branko Vladušić“. Potom bataljoni Sjevernodalmatinskog NOP odreda izvode akcije tijekom lipnja 1941. na području Bukovice protiv talijanskih i četničkih snaga. Za to vrijeme 18. VI 1942. osnovan je Prvi dalmatinski udarni bataljun u Polači, kod Knina, s 180 boraca partizana. Upućen je u Kosovsko polje na rad sprječavanja četničkog utjecaja i širenja NOP-a. U Kosovo je stigao 19. VI noću i ušao u selo Biskupiju, razoružao stražu kod četničkog Stožera Paje Popovića, koji se nije htio predati te je ubijen, pronašavši njegovu arhivu i korespondenciju s talijanskim okupacijskih vođama u Kninu i suradnju te Talijanima.

Tada 19. VI 1941. Štab IV. operativne zone zapovjedio je Štabu Sjevernodalmatinskog odreda da hitno uputi Bataljon „Bude Borjan“ u pravcu planine Promine i Kosovskog polja da s Prvim dalmatinskim udarnim bataljonom oprativno djeluje na tom području. Zbog slabih veza ta zapovjed je stigla tek 24. VI te će biti provedena tek 27. VI 1941. Tada će Bataljon „Bude Borjan“ biti upućen u Prominu, a tada su se Prvi dalmatinski udarni bataljon i Drugi dalmatinski bataljon (osnovan 21. VI), u sastavu osnovanog 23. VI Štaba Srednodalmatinskog NOP odreda, pod pritiskom udruženih četničko-talijanskih snaga nakon žestokih borbi 25. VI 1942. na Kozjaku već ostupili za Uništa i Dinaru. Uz talijansku svekoliku pomoć četnici su preuzeli vlast na području Kosovske doline, u Kosovu je bio smješten Đujićev Stožer Dinarske četničke divizije, te je tu bilo najjače četničko uporište u Dalmaciji i Hrvatskoj sve do kraja 1944. kada ga zauzimaju postrojbe JA u Kninskoj operaciji.

U Promini je u prvoj polovici 1942. bilo relativno mirno, osim četničkih aktivnosti u rubnim mjestima prema Vrbniku i Bukovici. U Oklaju je bila Oružnička postaja NDH zajedno s talijanskim karbinjerima, čiji zapovjednik je i zapovijedao njome. Pored osiguranja prema Vrbniku i Bukovici imala je povremeno i nekoliko oružnika izaslanih u Razvođu kao osiguranje od četnika u Velušiću i Kalunu. Prema talijanskim izvorima, u Oružničkoj postaji NDH u Oklaju bilo je 9 oružnika i 35 pomoćnih oružnika (domobrana) ili ukupno 46 naoružanih ljudi,

podređena talijanskim karabinjerima – vojnicima, dok se na Manojlovcu nalazilo 6 oružnika i Talijani. To brojno stanje OP Oklaj neće se mijenjati do srpnja 1941. godine.¹³⁴ S obzirom na njezin položaj i okruženje te karabinjere, očito uz pomoć Talijana, oružnička postaja je bila dobro opskrbljena potrebnom hranom za duže razdoblje, a osiguravala je hranu i za potrebe općine. Ove oružane snage su nadzirale kretanja na prominskom području. Ipak nisu uspijevale otkriti veze simpatizera NOP-a preko obavještajnih punktova koje su postojale na pravcima Puljani-Oklaj te one iz Oklaja prema Razvođu i Drnišu, te prema Kninu. Oštećenje te veza na potezu Trbounje – Oklaj ukazivali su na nazočnost aktivista NOP-a na tome području. Vjerojatno je zato u Razvođe bila izasлана manja skupina oružnika. I Talijani su 4. I 1942. bili uhitili Ivana (Nikole) Paraća, gostioničara u Puljanima zbog sumnji da je od njihovih vojnika s HE Manojlovac u gostionici tražio da mu prodaju nešto od oružja. Nakon osobnog i kućnog pretresa od vojnika i karabinjera odveden je preko granice u Kistanje i zatvoren duže vrijeme, te je na intervencije MVP NDH, zbog nedostatka dokaza, pušten na slobodu.¹³⁵ Da su na prominskom području djelovali pojedini komunisti i širili promidžbeni materijal pokazuje i uhićenje od oružnika i karabinjera 7. III. 1942. u Oklaju Ivana Leke, učitelja Pučke škole u Trbounju, inačetajanika /sekretara/Mjesnog komiteta KPH Drniš, i u Kninu Vinka Lalića, iz Trbounja, kod kojih je nakon premetačine u njihovom stanu pronađen komunistički materijal.¹³⁶ Među tim materijalima je i promidžbeni letak Mjesnog komiteta KPH Knin od 10. III upućen „Srpskom i hrvatskom narodu okolice Knina!“ koji je rasturen po terenu pa i Promine.¹³⁷ Iako nemamo evidentiranih javnih akcija do kraja lipnja 1942. na prominskom području, iz poslijeratnih sjećanja aktivista NOP-a proizlazi da su oni radili na održavanju veza preko punktova, prikupljali hranu i oružje te druge materijale pripremajući se za borbu kad im se za to ukaže prilika. Sredinom lipnja 1942. u Drnišu i okolici su bila izvršena brojna uhićenja aktivista NOP-a,¹³⁸ što je imalo znatnog odjeka u Promini, te je potaknulo prominske aktiviste NOP-a na pojačanu konspirativnost. Treba napomenuti da je 15. III 1942. prof. Stipe Gunjača, kustos Muzeja hrvatskih starina u Kninu, zbog četničkih prijetnji organizirao preseljenje važnijih predmeta iz Muzeja u Sinj u kuću svoje žene. Ta akcija uspješno je provedena uz sudjelovanje Prominca i to: Nine Ćorića, iz Oklaja, koji se dobro poznao s Gunjačom, i koji je na Gunjačinu zamolbu osigurao svoj kamion sa vozačem Milom Bilenom, i pomoćnikom radnikom Milom Svetinom iz Čitluka, i osobno sudjelovao. U Kninu je Nine osigurao talijanske propusnice za sudionike, te su ukrcali starine u kamion i preko Kosova dovezli se u Drniš, gdje

¹³⁴ *NOB-a u Dalmaciji 1941.-1945.*, knj. 2, siječanj-srpanj 1942., Split, 1982., dok. br. 251. Pregled rasporeda i jačine jedinica NDH 1. III 1942. na području XVIII talijanskog korpusa. Na oklajsku postaju kao najbliža nadovezivala se Oružnička postaja NDH u Širitovcima, sastavljena od jednog dočasnika i pet oružnika i 15 pomoćnih oružnika (domobrana), podređena talijanskim karabinjerima – vojnicima, koji su bili smješteni u Širitovcima i Bogatiću (zaselak Popović), odakle su se sredinom lipnja 1942. prema zapovjedi prebacili na Roški slap. Tu će se povlačiti i ljudstvo Oružničke postaje Oklaj pred napadom partizana u lipnju 1941., str. 822-823.

¹³⁵ HDA, A NDH, UNS br. I-76/1076. Izvješće Zapovjedništva UNS-a od 18. VII 1942. Uredu II, o uhićenju Ivana Paraća iz Puljana po Talijanima.

¹³⁶ HDA, Fond: br. 1561. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 013. 2.78. Izvješće Kotarske oblasti Drniš br. 1502/42. od 9. III. 1942. o uhićenju učitelja Ivana Leke i Vinka Lalića iz Trbounja «za širenje komunizma». Tu je priložen u prijepisu i zaplijenjeni komunistički materijal pronađen kod Leke. Vidi i: *NOB u Dalmaciji 1941.-1945. Zbornik dokumenata*, knj. 2, ..., n dj., dok. 466, str. 920-921. U njihovom stanu u Trbounjama zatečen je i uhićen Vinkov brat Šime Lalić, koji je dugo bio u inozemstvu (možda i u Rusiji) i kod njega su pronađeni komunistički materijali. Predani su karabinjerima koji su Vinka pustili dok su Ivan Leko i Šime Lalić zadržani u zatvoru. Ivan Leko je nakon uhićenja bio neko vrijeme u zatvorima u Drnišu te u Šibeniku, odakle je bio interniran u logor na otočiću Ošljaku kod Preka. Početkom 1943 je doveden u Knin radi razmjene, do koje tada nije došlo. Kad se potom 1943. našao na slobodi I. Leko je bio raspoređivan na razne političke dužnosti u forimima KPH, kao npr. član Okružnog komiteta KPH za Knin 1943., te Okružnog komiteta KPH za Šibenik travanj 1945., sekretar Kotarskog komiteta KPH Promina-Miljeveci 1944., kada je i član Okružnog NOO-a Knin.

¹³⁷ Sadržaj letka vidi: Drago Gizdić, *Dalmacija 1942. Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe*, Zagreb 1959., 103-104.

¹³⁸ VA VII, Beograd, Republika Srbija, A NDH, kut. 195., reg. br. 15/6-1. Izvješće Velike župe Bribir i Sidraga u Kninu V.T. br. 16/198. od 19. lipnja 1942. Naime, na osnovu iskaza odbjeglog partizana u Drnišu i okolici je tada bilo uhićeno više od 50 ljudi.

su prespavali pošto se nisu usudili dalje putovati noću. Sutradan su preko Kričaka i Muća stigli u Sinj gdje su premete istovarili te su tako spašeni.¹³⁹

U takovim ratnim okolnostima na području župe i općine Promina te okruženja djelovao je fra Pavao Silov, kao župnik, sa svojim pomoćnicima, tijekom 1941. i do polovice 1942. tj. do njegovog ubojstva. On je savjesno obavljao sve svoje župničke poslove i uvijek bio na raspolaganju svojim vjernicima spreman pomoći u svakoj situaciji, što je i činio. Osuđivao je nepravde, poglavito zločine koji su se događali u to vrijeme, prvenstveno prema Srbima, kao svećenik i kao čovjek te je svojim autoritetom među Hrvatima i garancijom zasigurno pomogao da su Srbi u Promini mogli mirno dalje tu živjeti. Držao je vjeronauk, redovito sv. mise, obavljao krštenja, vjenčanja, sprovode /kojih je bilo sve više, što ubijenih, poginulih i umrlih/ i ispovjedi, posjećivao bolesne te činio sve ostalo što je bilo potrebno njegovim vjernicima. S vjernicima je sudjelovao na tradicionalnim svetkovinama blagdana 13. VI 1941. na Sv. Antu u Kninu, uz brojne Prominjane, zatim 26. VII 1941. vj. njegov pomoćnik sa skupinom vjernika kod blagdana Svete Ane na Kosovu, a fra Pavao toga dana i u Mratovu, u Promini, kao i blagdana 15. VIII Velike Gospe na Visovcu i 8. IX 1941. Male Gospe u Lukaru. U prominskim crkvama je za blagdane njihovih zaštitnika (Sv. Mihovila, Sv. Roka, Svih Svetih i Sv. Martina) održavao je prigodne mise i svečanosti, uz nazočnost mnoštva prominskog katoličkog svijeta. U župi Promina odvijale su se uobičajene duhovne aktivnosti. Fra Pavao je nastojao organizirano okupiti i odgajati prominsku katoličku mladež na osnovi kršćanskih principa, radi razvoja i jačanja njihovog duhovnog života, povezanosti s Crkvom i odanosti vodstvu, uz odijeljenost od politike, u duhu Katoličke akcije, odnosno Križarstva.¹⁴⁰ To njegovo okupljanje mladeži (seoskih djevojaka i seoskih mladića), iako brojčano ograničeno zbog zabrana, te korištena u Čitluku kod župnog ureda, kao i tijekom raznih vjerskih prigoda u ostalim mjestima, na navedenim katoličkim duhovnim osnovama te odijeljenosti od politike, nikako nije bilo po volji njegovih političkih protivnika. Komunisti i njihovi eksponenti u Promini, kao i drugdje, poduzimali su sve da narod odvrte od Crkve i vjere, kako bi ga pridobili za svoje političke ciljeve, posebice u svojoj promidžbi. Kada to nije pomagalo za pridobivanje mladeži, koristili su i ubojstvo njihovog duhovnog pastira – župnika, pod lažnim optužbama, kao što je to slučaj i s fra Pavlom. Ni ustašama nije to bilo po volji jer su htjeli svi katoličku mladež uključiti u ustaški pokret. Iz dokumenata vidimo, da iako su na tome pojedinci iz ustaškog pokreta radili, nisu uspjeli organizirati ustaške organizacije mladeži do talijanske reokupacije Promine u rujnu 1941. i zabrane ustaških organizacija, a ni kasnije. I talijanske vlasti su zazirale od okupljanja hrvatske katoličke mladeži Promine, te je svako veće okupljanje mladih i starijih bilo zabranjeno, a tijekom misa i crkvenih svečanosti obvezno su bili nazočni talijanski karabinjeri, ali ne samo radi održavanja reda i mira, već kako bi mlade i narod nadzirali. Bilo im je sasvim jasno, što u izvješćima i navode, da su njihove oružane snage i vlast ovdje za svećenike, pa i za fra Pavla, i za pučanstvo Promine, bile samo okupacijske što su one i bile, i da se svi nadaju da će one u svoje vrijeme napustiti ovo područje. Pored određenih pokušaja kroz određene beneficije mladeži, nemamo podataka da su Talijani ikoga od mladih pridobili. Stariji, ako su i bili upisani i neke njihove organizacije to su činili bilo pod prisilom ili kako bi mogli dobiti neke od osnovnih artikala za sebe i obitelji te za potrebe gospodarstva, a ne radi podrške njihovom režimu okupacije. Fra Pavao je starijima, povezanim s njime u radu, znao govoriti da

¹³⁹ Pismena izjava Mile Svetine, dana u Zagrebu 8. I 1999., u kojoj to kao sudionik detaljno opisuje. U posjedu autora. O toj akciji i o prof., kasnijem akademiku Stipi Gunjači vidi: Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis ...*, n. dj., str. 184.

¹⁴⁰ Dovoljno je ukazati na fra Pavlovu povezanost s don Antom Radićem, dok je fra Pavao još bio župnik u Šibeniku, i kasnije, glavnim promotorom te aktivnosti na području Šibenske biskupije, a koji je kao istaknuti Hrvat pred talijanskim uhićenjem morao početkom srpnja 1941. pobjeći u Zagreb.

će Talijani otići s ovoga područja i NDH te iz naših hrvatskih krajeva uz obalu u Italiju kao što su i došli i da će na kraju doći hrvatska sloboda i slobodna hrvatska država.¹⁴¹

Tadašnji njegovi prominski đaci pričaju i pišu da ga se s poštovanjem sjećaju kao svoga vjeroučitelja, čije su pouke i poruke rado slušali i uglavnom slijedili. Stariji ga pamte prema njegovoj otvorenosti i spremnosti da u svakom trenutku i svakome pomogne. Kao i po krasnim evanđeoskim propovijedima i hrvatskom domoljublju. On je smatrao i govorio da Hrvati imaju pravo na svoju samostalnu državu i sada kada je stvorena da je trebaju i braniti kroz legalne organe te oružništvo i domobranstvo. To je bio jedan od glavnih razloga na kojemu se gradio negativan odnos prema njemu od strane njegovih neprijatelja s raznih strana. Uz to kod komunista i njihovih simpatizera u Promini trajno je bio prisutan negativan odnos prema Crkvi i svećenicima, jer, kako su isticali, dok s jedne strane sirotinja tj. ljudi bez posla i zarade crkavaju od gladi s druge strane crkva i fratri žive u obilju. To su javno i pjesmom iskazivali.¹⁴² Fra Pavao je pozivao vjernike Promince Hrvate na međusobno jedinstvo, da čuvaju svoje hrvatstvo i čuvaju te jačaju pobožnošću svojukršćansku vjeru, uz poštivanje Božjih zakona kako između sebe tako i prema drugima tj. njihovim susjedima Srbima, osuđujući zlo. Zato ne čudi što su upravo te njegove „riječi s oltara“ posebno izazivale Prominca, njegovog kasnijeg ubicu. Suradnici NOP-a su sustavno pratili njegovo kretanje i aktivnosti u župnom uredu, crkvama i izvan njih s narodom i to im se nije sviđalo, jer nisu mogli uspješno i brojčano širiti svoje suradnike na terenu. I četnici su pratili njegovo kretanje i mise, kako bi ga zaskočili. Naime, oni su u svojoj promidžbi suprotno od istine izmišljali i lažno ga optuživali da je tobože pozivao na uništenje Srba te nagovarao ustaše na pokolj Srba u ime Boga i katoličke vjere? Zbog toga, a s obzirom da se fra Pavao Silov zbog svojih svakodnevnih obveza nalazio redovito u svim prominskim selima, i uvijek kada je to vjernicima trebalo, gdje mu je mogla prijetiti opasnost to su mu Talijani radi osobne sigurnosti odobrili samokres s 10 naboja, kojeg je on sa sobom i nosio. Pripadnici NOP-a su smatrali da samokres nosi kako bi pokazao spremnost da brani NDH i kao primjer Promincima, a što su mu zamjerali. Fra Pavao se pored duhovne sve više brinuo i za svakodnevne životne potrebe prominskog puka, kojega je, zbog rata, sve više pogađala kriza, siromaštvo, i glad, te su mnogi preživljavali jedva izlazeći na kraj s potrebama. Zato jer tražio preko velikog župana u Kninu da se pomogne prominskom pučanstvu u hrani i ostalim gospodarskim potrepštinama te je u nekoliko navrata i uspio. Što se tiče namirnica i ostaloga u župnom dvoru dio je nabavio, dio dobio sa crkvenih posjeda, a dio su mu pribavili sami vjernici. Ima saznanja od starijih ljudi da je onima siromašnim i potrebitim i pomagao. Vlasti NDH opskrbljivali su hranom i plaćali talijansku vojsku i karabinjere, pa su tako bili opskrbljeni karabinjeri i oružnici u Oklaju za duže vrijeme.

Prema navedenim spoznajama fra Pavao Silov bio je moralni, duhovni, nacionalni, karitativni pa dijelom i politički najčvršći oslonac Promincima. Zato ne čudi što se je našao na meti simpatizera KPH i suradnika NOP-a te partizana.

Kako je došlo do partizanskog napada na Prominu i ubojstva fra Pavla Silova 29. VI. 1942. godine

Nakon uspjeha partizanskih snaga u svibnju i do polovice lipnja 1942. i jačanja NOP-a na području Bukovice Talijani su dovukli jake snage i oružje te poduzeli veliki vojni pothvat protiv partizana, krstareći Bukovicom. Zaveli su strahovit teror protiv pučanstva Bukovice s

¹⁴¹ Čini se da se fra Pavao Silov pouzdavao u zapadne Saveznike, poglavito nakon ulaska 1941. u rat SAD-e, a kako je imao radio, to su on i pomoćnik, a vjerojatno još neki s njima potajno slušali vijesti londonskog radija o ratnim događajima na bojištima, prvenstveno afričkom, gdje su se u to vrijeme od svibnja 1942. počeli događati pomaci u korist Saveznika. S druge strane moguće je bio obaviješten i o Zagrebačkom sporazumu od 19. VI 1942. Vlade NDH i Višeg zapovjedništva oružanih snaga Slovenija-Dalmacija o povlačenju talijanskih snaga iz Treće zone i dijela Druge zone u NDH.

¹⁴² Markiša Pokrovac, *Moja sjećanja na NOB-u u Promini*, Knin 1977., 44 (pjesma iz 1934.).

brojnim ubojstvima i interniranjem ljudi te uništavanjem njihovih kuća i gospodarskih objekata. U takovoj situaciji trebalo je s toga područja premjestiti partizanske snage. Tako je prema prijašnjoj zapovjedi Štaba IV. zone Štab Sjevernodalmatinskog NOP odreda 24. VI. 1942. zapovjedio Bataljonu „Bude Borjan“ da odmah krene u Prominu, zauzme Oružničku postaju Oklaj te da rasplamsa oružanu borbu među hrvatskim življem na terenu Promine. Zatim da krene u pravcu Kosovske doline te se spoji s Prvim bataljonom Srednjodalmatinskog NOP odreda, koji je operirao oko Svilaje i u Kosovskoj dolini, i da zajednički poruše rudnik Siverić. Bataljon „Bude Borjan“ imao je tada 206 partizana, te bio naoružan s 9 strojnica i 178 pušaka s 12.610 metaka, te je 25. VI prešao iz bukovičkih brda prema Krki.¹⁴³ Na putu u Prominu u Ivoševcima je održao zbor. Zanimljivo je da je 26. VI u planu Bataljona kao polazna točka za Prominu bio naveden Bobodol. To znači da se planiralo prijeći Krku na vezi Radučić-Bilušića buk-Marasovine-Bobodol. Vjerojatno zbog blizine Knina i moguće talijanske intervencije, prebacivanje je izvedeno Čučevo-rijeka Krka-Puljani, iako su u blizi u Kistanjama bili Talijani kao i kod HE Manojlovac i na Brljanu. Kao prethodnicu preko rijeke Krke 27. VI 1941. poslan je 1. Vod I. čete koji je uspostavio vezu sa simpatizerima NOP-a u Promini, prikupio potrebne informacije. Planirano je da se fra Pavla Silova uhvati živa kako bi od njega doznali sve podatke o ustašama, domobranima i stajalištu svake obitelji, te pošto to doznaju, onda ga ubiti. Zatim se noću 27/28. VI 1941. prebacio preko Krke i cijeli Bataljon.

Treba kazati da je fra Pavao Silov bio upozoren nekoliko dan prije što mu se sprema. Tako je fra Pavlu u Čitluk, desetak dana prije nego će se partizani pojaviti u Promini, javila Pera Džapo, iz Oklaja, kasnija partizanka, da bježi iz Promine, jer da je odlučeno da ga ubiju. Nije rekla ni tko je odlučio, ni zašto su odlučili da ga ubiju. Zna se da je tu u kući u Džapićima, gdje je Pera živjela, bio obavještajni punkt gdje su navraćali i članovi KPH, kao npr. Ivan Leko i drugi nakon njegovog uhićenja. Onda bi to bila odluka komunista, vjerojatno od tada novoizabranog Mjesnog komiteta KPH Knin, u kojem je član bio Paško Pokrovac, iz Puljana, jedan od prvih članova KPH iz Promine, koji je imao gostionicu u Kninu, te je redovito odlazio u Prominu radi nabava za potrebe gostionice i održavao veze sa suradnicima NOP-a). MK KPH Knin je preko partijskih kanala bilo obaviješten o tome da partizani trebaju doći u Prominu, a uz moguću sugestiju i suglasnost za ubojstvo Pavla Silova mjesnih suradnika i simpatizera NOP-a. Fra Pavao, koji je tu poruku kazao svojim suradnicima i pojedinim bliskim susjedima te fratrima na Visovcu gdje je bio 21. VI 1941., a koji su ga upozorili da je treba ozbiljno shvatiti, nije u nju povjerovao. Možda ga se tom porukom htjelo samo zaplašiti i da se udalji iz Promine. Ipak izgleda da su o tome informirani pojedini ljudi župe u Općini i u Oružničkoj postaji Oklaj jer su oni jedini bili naoružani i zaduženi za sigurnost na području općine i župe, pa i župnika. Očito je, zbog ratnih prilika i moguće opasnosti s njima bilo dogovoreno i „s narodom“ da će u slučaju opasnosti ili napada partizana fra Pavao tri puta zapucati i da će mu se priteći u pomoć. Ovo s „narodom“ moglo je značiti da netko od naroda iz Čitluka čim čuje pucanj, za svaki slučaj javi 1,5 km udaljeni Oklaj oružnicima i domobranima, ukoliko nisu čuli, da i oni zapucaju i krenu u pomoć napadnutom. Jer narod nije imao oružje pošto ga je morao predati Talijanima, a da nije tako partizani bi ga sigurno našli i oduzeli kada su došli u Prominu. Netko je ipak sakrio koju pušku i nije predao i pored opasnosti da zato bude strijeljan ukoliko se oružje pronađe. Tako je i susjed Ivica Validžić ima pušku (druga je očito bila obiteljska tajna), što su znali u Oklaju ali i partizani te da ju je dao fra Pavlu, što su odmah po dolasku partizani i provjerili tražeći u Ivičinoj kući pušku. Čak su znali i koliko ima naboja zanju?

Fra Pavao Silov došao je na Visovac 21. VI. 1942. na dan Sv. Luidā, da čestita imendan fra Luidu Jurenović, rođ. u Oklaju, gvardijanu visovačkog samostana. Tom prigodom su se okupili i okolni župnici te je bilo svečano. Za vrijeme čulo se više nazdravica u čast svečara, a najsrdačnija je bila fra Pavla Silova. U njoj se osvrnuo na 10-godišnji rad fra Luidā Jurenovića, kao župnika u rodnoj Promini gdje je ostavio vrijednih uspomena svog života i rada. Zdravicu

---

¹⁴³ Drago Gizdić, *Dalmacija 1942.....*, n. dj., 336 i 367-368.

je završio željom da bi čitava visovačka obitelj došla za njegov imendan i njegovog pomoćnika u Prominu, a novaci da bi pjevali sv. misu. Želja je pozdravljena aplauzom i uz poklik: hoćemo, hoćemo! Fra Luidi reče fra Pavlu „Ispunit ćemo ti želju“. Kada je svečanost završena svi su pošli svojim kućama. Gvardijan je ozbiljno shvati stvar i na vrijeme priopćio visovačkim momcima neka sve ureda za polazak s dva konja i kolima u Prominu na dan Sv. Petra i Pavla, izjutra sa izlazom sunca. Navečer pred polazak je sve ugovoreno da polaze svi osim dvojice staraca.¹⁴⁴

Vjerojatno s istom nakanom par dan prije ubojstva fra Pavo Silov je bio i u kninskom samostanu, govoreći da u Promini ima naoružanih ljudi „koji su kadri svaki napad odbiti“. Točno je da su do tada oružnici i karabinjeri odbili mnoge napade, ali se ovaj puta prevario. Iz Knina će braća svećenici doći na imendan u Prominu, ali da preuzmu ubijenoga od partizana fra Pavla Silova.¹⁴⁵

Ne znamo zašto su se karabinjeri povukli iz Oklaju, par dana prije napada, u Širitovce i na Roški slap, tako da je u Oružničkoj postaji Oklaj ostalo samo 9 oružnika i 35 pomoćnih-domobrana. Vjerojatno su se karabinjeri povukli zbog moguće aktivnosti partizana te da zaštite objekte (rudnik boksita i Roški slap).

Očito su suradnici NOP-a bili na zboru u Ivoševcima 26. VI 1941. obaviješteni o planu dolaska partizana u Prominu i napadu na fra Pavla Silova jer je on toga dana dobio – našao ostavljeno pismo od partizana, u kojem mu javljaju da će mu doći za imendan. Ovu poruku je fra Pavao ozbiljno shvatio. Vjerojatno su o njoj obaviješteni oni u Oklaju s kojima se dogovarao. Dok je sam toga 27. VI došao u kuću Ivica Validžića (Čelkanovića), a kako ga nije bilo zamolio je njegovu ženu Maricu da mu donese vojničku pušku. Ona je to navečer i učinila.

Partizani iz Bukovice su u noći 28/29. lipnja 1942., dok je obitelj spavala Ivica Validžića, opkolili kuću. Bila je to jedina opkoljena kuća od partizana u selu. Probudio ih je pucanj iz vojničke puške i žamor. Partizani su pretraživali kuću tražili oružje (pušku) koje nisu pronašli. Zatim su krenuli prema župnoj kući, ali su ostavili osiguranje na cesti ispred Ivičine kuće.

Nakon što je čuo pucanj kod I. Validžića i vidio partizane koji su opkolili župnu kuću u oko tri i pol sata poslije pomoći (29. VI) fra Pavao Silov je prema dogovoru ispalio tri metka iz vojničke puške. Netko je iz obitelji Validžić pošao prema župnoj kući, ali je odmah zaustavljen. Fra Pavao je probudio fra Petra, pomoćnika i upoznao ga sa situacijom. Dao mu je samokres i 10 naboja i poslao u potkrovlje. Tu je fra Petar ispalio 6 naboja i zvao u pomoć, ali nitko nije dolazio. Partizani su otvorili paljbu, te se vratio kod fra Pavla. Tu su se uzajamno ispovjedili. Partizani su uto preko krova provalili u kuću, pucajući i zahtijevajući predaju. Fra Pavao nije pristao na predaju već je odlučio da im živ neće u ruke, i s obzirom da se svanjivao još se uzalud nadao da će pomoć doći. Partizani su došli pred vrata sobe pucajući. Fra Pavao je ispalio zadnja četiri naboja i bacio samokres kroz prozor. Partizani su tada razbili vrata i ušli u sobu. Fra Pavao je izašao pred njih neustrašivo goloruk i upustio se u fizički obračun s njima. Pogođen je jednim metkom u srce, a drugim u desnu stranu prsiju te sjekirom u zatiljak i pao mrtav. Bilo je to u pet sati i po ujutro 29. VI. 1942. Te tako, navodi fra Petar Bačić, njegov pomoćnik i svjedok, živio je „kao junak i umro kao junak i mučenik“.

O ubojstvu fra Pavla Silova postoji nekoliko dokumenata različite provenijencije. Prvo su partizanski dokumenti koji kao opravdanje njegovog ubojstva iznose lažne tvrdnje. A to su poslije pisali i govorili komunisti i partizani te komunističke vlasti i njihovi eksponenti gotovo sve do naših dana. Navesti ćemo ih po redu.

Tako prvo je izvješće Štaba Sjevernodalmatinskog NOP odreda od 6. srpnja 1942. upućenog Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske i Štabu IV operativne zone o njegovim

¹⁴⁴ Mirko Validžić, *Fra Pavo Silov*, strojopis, 1. IV 1994., 4.

¹⁴⁵ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis ...*, n. dj., 186-187.

borbama i akcijama krajem lipnja i početkom srpnja.¹⁴⁶ Potpisao ga je Marko Jurlin,¹⁴⁷ politkomesar i Rade Bulat, zapovjednik koji je bio i zapovjednik Bataljona „Bude Borjan“ u akciji u Promini te osobno i fizički sučeljen s fra Pavlom Silovom kada je ubijen.¹⁴⁸ Navodim sve što se u njemu izvješćuje o akciji na Prominu i ubojstvu fra Pavla Silova jer je to bila prva partizanska akcija i ubojstvo koji su imali snažnog odjeka među prominskim pučanstvom. Tu se izvješćuje slijedeće:

„...28. juna t.g. bat „Bude Borjan“ prešao je u Prominu i ušao u ustaško selo Čitluk i Oklaj. U Čitluku je uhvaćen zloglasni i poznati ustaša fratar Silov Pavao kod kojeg je nađena jedna puška i pištolj. Zaplijenjeno je raznog materijala, koji je jednim dijelom razdijeljen narodu.

Na vijest da dolaze partizani, domobrani i žandari pobjegli su iz Oklaja ostavivši 5 pušaka, jedan pištolj i dosta vojničke spreme. Spaljena je općinska arhiva, isto tako i žandarmerijska, zaplijenjeno je mnogo hrane, od koje oko 20 m brašna i 15 m šećera prebačeno preko Krke za Bukovicu, a odatle se prebacuje za Ruišta. Zaplijenjena su 3 radio-aparata, 3 pisaće mašine i ostalog kancelarijskog materijala. Prebacivanje svih ovih stvari iz Oklaja do Krke vršili smo kamionima i autobusom koje smo našli u Oklaju.

Oko 11 sati naša osiguranja, koja su bila prema Drnišu, i Kninu, vodila su borbu sa ustašama i Italijanima, koji su došli iz tih mjesta. Povlačenje je izvršeno prema Lukaru, ispod Promine, gdje je određeno zborni mjesto.

29. juna t.g. vršili smo rekviziciju u ustaškom selu Lukar. Od oružja nije ništa zaplijenjeno, jer su gotovo svi seljaci izbjegli.

30. juna t.g. izvršili su ustaše i Italijani napad na partizane koji su se nalazili u selu. Nastupali su od Knina i Drniša pod zaštitom artiljerije, koja je tukla kotu 425 gdje se nalazio naš logor. Poštoje neprijatelj koncentrisao velike snage, komandant Odreda naredio je povlačenje i zaposjedanje najvišeg vrha Promine, koji su htjeli zaposjesti oko 20 ustaša, ali su razbijeni od jedne naše čete, koja je izvršila zaposjedanje istog.

1. jula t.g. Italijani, ustaše, četnici i domobrani izvršili su napad na Prominu. Skoncentrisali su po pričanju seljaka iz Promine oko 5000 vojske sa 6 poljskih topova, koji su se nalazili na cesti između Oklaja i Knina, sa nekoliko pješadijskih topova, većim brojem teških i lakih bacača. Neprijatelj je izvršio potpuno opkoljavanje čitave Promine. Za vrijeme napada neprijatelja na planinu jedna četa bataljona nalazila se na podnožju, dok je druga bila na najvišoj koti planine. Ukupan broj naših snaga bio je 170...“.

---

¹⁴⁶*Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda. Borbe u Hrvatskoj 1942. godine.* (dalje samo *Zbornik dokumenata...*), Tom V, knjiga 5., Beograd 1954., dok. br. 74., str. 280-283. Dokument je objavljen i u knjizi: *NOB-a u Dalmaciji 1941.-1945.*, knj. 2, siječanj-srpanj 1942., Split, 1982., dok. br. 156, str. 386-388.

¹⁴⁷*Ante Jurlin – Marko* (Prvić Luka, 1909.-Tjentište, 13. VI. 1943.). Član KPJ je od 1928., osnovao je ćeliju KPJ u Prvić Luci, više ćelija u Šibeniku i Mjesni komitet KPH Šibenik, kao i nekoliko ćelija KPH u okolici Šibenika te je 1932. postavljen za sekretara Okružnog komiteta KPH za sjevernu Dalmaciju. Bio je uhićivan i zatvaran, a 1941. prelazi u ilegalnost te partijski djeluje i u ožujku 1942. prelazi iz Šibenika u Bukovicu. Tada kao član Okružnog komiteta KPH za sjevernu Dalmaciju je i politički komesar Sjevernodalmatinskog NOP odreda, 1942. je politički komesar Druge dalmatinske NOU brigade, a zatim pri Štabu III udarne divizije NOVJ do pogibije na Tjentištu.

¹⁴⁸*Rade Bulat* (Vrginmost, 28. VIII. 1920. - Zagreb, 25. I. 2013.). Bio je član SKOJ-a od 1936., član KPJ od 1939., sekretar Kotarskog komiteta KPH Vrginmost od 1941. i organizator ustanka na Kordunu, zatim član Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske 1942., te kao njegov delegat slao u druge krajeve Hrvatske pa tako u proljeće 1942. je bio poslan u sjevernu Dalmaciju, gdje je kao komandant Bataljona „Bude Borjan“ sudjelovao u akciji na Prominu. Bio je komandant Sjevernodalmatinskog odreda, potom potkraj 1942. komandant je XIII proleterske udarne brigade „Rade Končar“; 1943. načelnik je Štaba II. operativne zone Hrvatske; 1944. komandant 32 divizije NOVJ, zatim načelnik štaba X. zagrebačkog korpusa JNA do kraja rata u svibnju 1945.; potom je general-pukovnik JNA, a 1953. i narodni heroj. Poslije rata završio je i vojne škole u SSSR-u i u SAD, diplomirao na Elektrotehničkom fakultetu u Zagrebu, u JNA vršio razne vojne dužnosti, bio poslanik u Saboru SRH i član Centralnog komiteta KPH.

Dalje se govori o borbama i probojima na planini Promini, i pošto se vidjelo da se partizani ne mogu održati, nakon savjetovanja R. Bulat, zapovjednik Odreda sa Stožerom bataljona donio je odluku da se izvrši proboj u streljačkom stroju sa svim snagama u pravcu Bukovice tj. Ivoševaca. To je i učinjeno, ali zbog žestoke talijanske vatre iz svih oruđa, proboj se vršio u grupama te su se uspjeli probiti u Bukovicu uz prosudbu gubitaka od oko 20 boraca uračunavši 3 mrtva i 7 ranjenih koje su imali u borbi, ostali su zarobljeni ili dezertirali kućama. Neki su se probijali prema Dinari. I gubici neprijatelja su navodno bili veliki.

I dok se Bataljon „Bude Borjan“ s dijelom Stožera Odreda odmarao u Vujašinićima 4. VII 1942. napadnut je od 2 bataljuna talijanske vojske, te se se borbom probili uz 1 poginulog i 1 ranjenog partizana.

To izvješće Glavni štab NOPO Hrvatske dostavio je 15. VII 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije, pod rubrikom IV. operativna zona, prvi dio u cjelosti /i ono o fra Pavlu Silovu/, a dalje bez onog dijela o Lukaru i opisa borbi na planini Promini, samo sa sažetkom istih i posljedicama.¹⁴⁹

Talijanski komesar Ureda javne sigurnosti sa granice iz Kistanja 6. VII 1942. izvijestio je Kvesturu u Zadru, a ona 9. VII prefekta o prodoru partizana na područje Promine prema podacima koje je prikupio najvjerojatnije od posade u Širitovcima. Zato u izvješću, uz neke dosta točne podatke, ima nekoliko pretpostavki i netočnosti, uključujući i one o fra Pavlu Silovu.¹⁵⁰ Tako se izvješćuje da je iznenada 400 ustanika /tako naziva partizane/ okupiralo mjesto Oklaj u ranim satima 29. VII 1942. To je trajalo deset sati, a što je među najbližim pučanstvom izazvalo „najživlji utisak i osjećanje panike“. Smatra da su najvjerojatnije ustanici oko 3,30 sati 29. VI u četiri skupine prodirali i to jedan prema vojarni oružnika u Oklaju, druga je prodrla u župnikovu kuću, dok su ostale dvije skupine zauzele strategijske točke naselja. Snage oružnika, uvidjevši 20 puta jače snage, bez ijednog ispaljenog metaka iz puške dale su se u „bjegstvo u pravcu Širitovaca, gdje su zaista stigle oko 6 sati“. Podaci o fra Pavlu Silovu na osnovu pojedinih „kazivanja“ su potpuno netočni, ali ih navodimo jer su na osnovu tih podataka kasnije pisali i gradili svoje priče. O njemu komesar piše: „Kao što je poznato ustanici su ubili župnika iz Oklaja don Pavla Marušića, kako kažu neki, među kojima je jedan njegov brat. On je ubijen zato što je vođa ustaša, dok prema kazivanju drugih, zato što su za vrijeme pretresa koji su ustanici izvršili u kući istog nađeni u jednom podrumu sedam puškomitraljeza, ranije u zaduženju bivše jugoslavenske vojske, znatna količina bombi 'Sipe' i mnogo municije, kao i jedna lovačka puška i jedan pištolj. Sudbina don Pavla navodno bi pogodila još jednog vjernika, jednog fratra, da nije bilo lične intervencije jednog ustaničkog vođe“. Točno je da su ubili župnika, ali ne iz Oklaja već iz Čitluka, nije don već fra, Pavao točno, a prezime Marušić netočno treba Silov, netočno i ono za njegovog brata. Razlog ubojstva „vođa ustaša“, kako je moguće kad sam nije ustaša? Podaci o nađenom oružju izmišljeni i netočni, točno je samo pronađeni samokres, dok je puška bila vojnička, a ne lovačka. Među ostalim podacima u izvješću navodi se da su partizani napustili Oklaj oko 3 sata popodne.

Jedino autentično pismeno svjedočenje o ubojstvu i smrti fra Pavla Silova, dao je njegov pomoćnik fra Petar Bačić, koji se nalazio s njime tijekom partizanskog napada u župnoj kući, zato ga donosimo u cijelosti. Izvješće je zaprimljeno u Uredu Provincije Presvetog Otkupitelja 15. VIII 1942. godine. Ono može poslužiti za usporedbu da se vidi što se o tome poslije pisalo.

„URED PROVINCIJE PRES. OTKUPITELJA

¹⁴⁹Zbornik dokumenata..., tom V, knjiga 5., dok. br. 96., str. 377. Dokument je objavljen i u knjizi: *NOB-a u Dalmaciji 1941.-1945.*, knj. 2, siječanj-srpanj 1942., Split, 1982., dok. br. 177, str. 422. U prvom dijelu jedina ispravka je sažeti dio i to „zaplijenjeno je oko 70 metara hrane i mnogo kancelarijskog materijala“. Dok se za borbe na Promini navodi samo slijedeće: „30. VI i 1. VII Talijani, ustaše i četnici i domobrani napali su partizanski logor na Promini. Partizani su izvršili prodor u pravcu Bukovice. Tom je prilikom postradalo desetak drugova. Neprijatelju su naneseni veliki gubici“. Isto se navodi o napadu u Vujašinićima.

¹⁵⁰Zbornik dokumenata..., tom V, knjiga 5., dok. br. 96., str. 377. Dokument je objavljen i u knjizi: *NOB-a u Dalmaciji 1941.-1945.*, knj. 2, siječanj-srpanj 1942., Split, 1982., dok. br. 177, str. 422.

Dne 15 – 8 – 1942.

Broj 771/42.

KOMUNISTIČKI NAPADAJ NA ŽUPSKU KUĆU U PROMINI I UBIJSTVO ŽUPNIKA O. SILOVA

Na osvjeće nedjelje 28. VI. t. g., kad sam bio u najboljem snu netko mi pokuca na vrata sobe.

- Tko je?
- Ja sam, odgovorio je o. Pavao.
- A što je? – Slabo! Mi već opkoljeni!
- Jeste li dali znak za uzbunu?
- Jesam, već sam tri puta ispalio. (Bilo je, naime, ugovoreno s narodom¹⁵¹, ako bi bio tko napadnut, da tri puta zapuca i da će se priteći u pomoć).

Skočim hitno, obučem hlače, obujem sandale. Pogledam na sat: tri su i pol po ponoći.¹⁵² Dovučem se do vrata sobe. Dođem do o. fra Pavla, da se sporazumijemo. Prema već napravljenom planu u slučaju napada naređuje meni i Jozi, momku¹⁵³ da pođemo u podkrovlje. Daje mi samokres i deset naboja.

Nas dva polazimo prema naredbi. On je ostao u svojoj sobi i dalje pucajući. Kad sam došao u podkrovlje, pogledao sam kroz prozorčić i vidio masu naoružanih ljudi, sa sjeverno-zapadne strane na cesti ispred Validžića kuća.

Otvorim samokres, opalim šest naboja i zovem: 'U pomoć, u pomoć!',¹⁵⁴ ali nitko ne dolazi. Partizani, što su bili ispred Validžića, naših susjeda, mislili su da zovu njihovi i poletiše svi riječima: 'Eto nas, pa barem svi izginuli'.

Ćirio sam kroz prozorčić. Njihova izvidnica ih zaustavi i kaže: 'Stojte mirno, ono fratar zove'. Zatim su otvorili vatru u pravcu moje pucnjave, prema prozorčiću sjevero-zapadne strane. Nije prošlo ni četiri pet minuta i dođe o fra Pavao k nama. Ispali i on nekliko pušćanih naboja prema masi. Obustavi paljbu. Jedan drugoga ispovjedimo. Upravo završismo svetu ispovijed, kad na dva mjesta razbojnici provaljuju krov i viču sa krova i okolo kuće: 'Predajte se'. Jozo i ja prema naredbi o. Pavla polazimo u srednji kat. Jozo salazeći padne u nasvjest i prevali se. Kad sam došao do njega uzmem ga i ponese na krevet o fra Pavla. I za nas dolazi o. Pavao, poslije nego li je ispalio u pravcu razotkrivanja nekoliko puta.... Sva tri se nalazimo zajedno u sobi o. fra Pavla. Partizani neprestano zovu i samo zovu: 'Predajte se!'. Pucaju sa sve četiri strane. 'Šta da radimo, fra Petre?' Pita me fra Pavao. Čujete, idem je pregovarati s njima. 'Pa dobro'. Pomljlivo otvorim prozor, zovem zapovjednika, jer da samo s njim pregovaram i s

---

¹⁵¹ Moglo se to odnositi jedino na dogovor s pojedinim ljudima u općini te za pomoć u zapovjedništvu Oružničke postaje Oklaj, jer je ona jedino raspolagala s oružjem. Oružje je bilo zabranjeno od Talijana te su ga svi morali predati, a ukoliko bi se kod koga pronašlo prijetila mu je i smrtna kazna. Talijani su tako neke i zbog neprijavljene lovačke puške, bez obzira na to što su imali prijašnje dozvole, javno strijeljali, kao npr. u Drnišu. Rijetki su kao npr. Ivica Validžić koji su tajno ipak zadržali po neku skrivenu pušku. Očito su partizani znali da je od njega fra Pavao Silov dobio pušku te su u selu jedino opkoli njegovu kuću i vršili pretres tražeći pušku, i kada je nisu našli znali su da je kod fra Silova kao i broj metaka?

¹⁵² Znači bilo je to 3 sata i 30 minuta u osvit 29. VI 1942., to se navodi i u drugim dokumentima, kao npr. u onom naprijed navedenom talijanskom dokumentu, a taj podatak su vjerojatno priopćili oružnici nakon što su izbjegli iz Oklaja u Širitovce.

¹⁵³ Nismo utvrdio njegov identitet, jer ga drugi samo spominju bez podataka o njemu i njegovoj daljnjoj sudbinu, a što će trebati istražiti.

¹⁵⁴ Sudionici s partizanske strane navode da je to zvao fra Pavao Silov sa slijedećim riječima: "Ljudi u pomoć, došli su antikristi". Prema ovome što navodi fra Petar, očito su to dodali iz političkih razloga.

drugim nikim. Na moje riječi, gdje je zapovjednik, javi se jedan - 'Ja sam', ali ne izlazi ispod tarase.

Gospodine zapovjedniče, koji su uvjeti predaje?

- Otvorite vrata, predajte oružje.

- A jesu li životi pošteđeni? - O tome ćemo razgovarati. (Bila mi je svrha dulje zadržati i uočiti položaj).

Čuo je i o fra Pavao rezultat pregovora, a i ja sam mu kazao. Pravi odluku i kaže: 'Živ u ruke ne! Već se svanjiva doći će pomoć.'

Nestalo je municije. Nijesmo ni imali nego 25 pušćanih naboja i deset samokresa. Puška mu je ostala u potkrovlju prazna, imao još samokres i četiri naboja. Zabarikadirali smo se u njegovu sobu. Raskrili su već krov na dva mjesta, povrh skala i nad hodnikom između župnikove i pomoćnikove sobe. Hodaju po potkrovlju i traže. Psuju, grde, Bože sačuvaj! Bolje bi bilo fra Pavle da nijesmo zajedno, kažem mu. – 'Isto nas nema pa ćemo barem tješiti jedan drugoga u zadnjim časovima'. Imate pravo! Čujemo kako sjekirom ras/je/caju hodnik ispred vrata župske pomoćničke sobe, dok drugi već silaze kroz otvor kud se ide u potkrovlje. Izvanka se čuje glas i naredbe. 'Pucajte kroz šufit u istočnom dijelu kuće tu se nalaze'. Otvoriše vatru odozgo i izvanka, sasušje kišu naboja. Pucali su izvanka kako mi se čini strojnim puškama, a odozgo iz pušaka. Nalazimo se između ubojnih kugla. O. fra Pavao i ja zajedno smo u uglu sobe s južne strane. Kajemo se, kao u zadnjim časovima. Dajemo jedan drugome odrješenje po drugi put. Tješimo jedan drugoga. 'Bog tako hoće, pa nek primi i ovu žrtvu za naše grijeh'. Ponavljamo uzdahe ljubavi: 'Isuse ljubim te', 'Predajem ti se'. Došli su pred sobu. Kroz vrata župnikove sobe (sobe za goste), otvorili su ponovo vatru. O fra Pavao troši zadnja četiri naboja samokresa i samokres hita kroz prozor. Posve je miran, hladnokrvan i promišljen. Ja sam uzrujan, ali njegovo vladanje me je smirivalo. Razbijanju vrata. Kaže mi o. fra Pavao, fra Petre, ti pođi u zidni ormar. Mali Jozo se nešto razabrao i traži da ga ispovjedim. Odriješijem njega, a po teći o. fra Pavla. Odvaljuju vrata. Polazim u ormar. O. fra Pavao uzimlje sobne ključe, skuplja snage, skoči kao lav i stupa prema njima u lični obračun. Bije ih nogama, šakama, hrve se s njima. Sve ovo čujem. Jednoga je uhvatio i za gućak (Ovo su mi 'šumari' rekli poslije. Bio je to neki njihov zapovjednik¹⁵⁵). Boreći se s njima došao je do vrh skala. Čujem pucnjavu.¹⁵⁶ Ajme, fra Pavao svrši, mislim u sebi. Nijesam se prevario. Pao je mrtav, a da nijesam ni riječi od njega čuo. Ostao je vjeran načelu: 'Živ u ruke ne'. Dakle poslije dva sata borbe zamjenio je zemlju sa nebom. Bilo je to u pet sati i po ujutro. Bio je pogođen jednom kuglom u srce, a drugom u desnu stranu prsiju, sjekirom u zatiljak, kako je poslije ustanovljeno. Iz njega je istekla silna krv. Živio je kao junak i umro kao junak i mučenik.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Najprije je to bio Stevo Perić, zapovjednik čete, a zatim Rade Bulat, zapovjednik Bataljona „Bude Borjan“ koji je o tome poslije svjedočio. Osobno sam od njega o tome slušao. On mi je za fra Pavla Silova govorio da je, prema podacima koje je dobio od prominskih suradnika NOP-a, bio ustaški logornik te daje opis događanja onako kako ga donosi Sibe Kvesić, u knjizi: *Dalmacija u NOB-i*, IHRPD, Split 1979., 310-311. O čemu će poslije biti riječi.

¹⁵⁶ Prema iskazu R. Bulata, a prenosi Kvesić i drugi pisci, pucao je Miloš Nikolić – Lede, obavještajni oficir Odreda. On je ubrzo potom dezertirao, otišao u Kistanje k Talijanima, radio kao njihov špijun i surađivao s antikomunističkom milicijom – tj. četnicima. Kasnije je uhićen od partizana i 12. IX 1942. osuđen od vojnog suda na smrt i strijeljan. (S. Kvesić, n.dj., 313, bilješka 215).

¹⁵⁷ Neki svećenici su razgovarali s fra Petrom Bačićem neposredno nakon događaja o ubojstvu fra Pavla Silova te su to zabilježili u svojim sjećanjima kao fra Ivan Bilušić iz Ljubotića u Promini. On bilježi da fra Petar Bačić pripovjeda: „Navečer po običaju nakon večere pošli smo na noćni počinak. Malo zatim oko kuće čujemo ljudske glasove. Potom više glasova zajedno: 'Predajte se! Partizani!' Ja sam bio jako uzbuđen, digao sam se odmah. Eto župnika k meni i veli: 'Opkoljeni smo! Želim da me ispovjediš'. Kad sam ja njemu podijelio sakrament sv. ispovjedi, zamolio sam ga da on meni dade sv. odrješenje, što je i učinio. Pošto je župnik bio lovac imao je pušku i dao pucanjem znak okolnim susjedima da je napadnut, što je bilo ugovoreno s njima, ali nažalost nitko se nije od njih usudio doći te noći k našoj kući. Partizani su više puta vikali: 'Predajte se!' Zatim su pucali na prozore i to mnogo puta. Na jednom čujemo da netko klapa u potkrovlju naše kuće. Provalili su krov na kući,

OBRAČUN SA MNOM. – Kad su pokojnika ubili, prešli su da obračunavaju sa mnom. Nalazio sam se već u spomenutom ormaru. Traže po sobi i pitaju 'gdje je ono onaj drugi'. Neki od njih reče: 'Lido, eno ormara, da nije tu?' Otvoriše ormar. Pušku mi metnuše na srce. Zgrabiše mi jedan za jednu drugi za drugu ruku, dok treći još pušku drži na prsima i udara me šakom u prsa. – 'Šta me biješ? Puška ti je na prsima, pa opali'. Vežu me lancem. Preda mnom je prizor Getsemnija,¹⁵⁸ a pred očima i prizor smrti sv. Petra i Pavla. Svezali su me. Sad me pitaju: „Gdje je oružje? – Bombe, puške, mitraljezi“ itd. Odgovaram: „Izlazim golim životom pred vas i kažem da ništa od toga nemamo. Imali smo. Pušku i samokres. Puška ne znam gdje je, jer nijesam pucao, a samokres je bacio Poginuli kroz prozor. Gdje? Ne znam'. Povelili su me iz sobe u hlačama i u košulji, koju su mi rastrgali, dok su me vezali. Zaustavim se i rečem: 'Dopustite da se obučem. Zima mi je, ili me ubijte na mjestu'. 'Velečasni, vas će suditi narod i po narodnom sudu bit ćete kažnjeni' – 'Zar ćete me ovako neobučena voditi pred narod?'

Budući sam bio vezan, nijesu me htjeli odriješiti i obući, nego jedan od partizana, iz ormara uzme plašt i baci na me. Vodi me u plaštu kraj Pokojnika koji je ležao mrtav povrh skala. (Najgrozniji prizor u mojem životu). Vode me u primaću sobu, poruguju se sa svih strana. Stavili su me pod stražu četvorice. Iza mene dovedoše Jozu, slugu, ali nesvezana.

PLJAČKANJE KUĆE: Kad je svršio obračun jednim i drugim otpočeli su pljačkanjem kuće. Najprije su namirili sebe. Pograbili su svu robu. Živežne namirnice, naravno, ono što smo imali. Dok su oni pljačkali dotle je njihov zapovjednik držao govor okupljenoj prominskoj masi.¹⁵⁹ Govorio im je kako su oni došli uspostaviti mir, red i vlast. Uz ostalo pitao ih je i za moje vladanje: da li sam se bavio politikom, da li sam živio za narod. (Đavolske demagogije!). Svjetina se je povoljno izrazila u moju korist. *Poslije ove izjave po naredbi istoga pitao sam i ja narod da li me osuđuje? – 'Ne'.*¹⁶⁰ Iza izjave naroda u moju korist, naredio je da Udarni vod (tako oni zovu oružanu bandu, koliko sam razumio), da idu na općinu i oružničku postaju. Otišli su. Iza kratkog vremena, čujem zvuk u samovoza, obveselim se. Mislio sam: sigurno dolazi pomoć. Ali šta je bilo? – Braće Ćorića samovoz prevezio im je pljačku u selo Nečven pokraj Krke, i to dva puta. Sa mnom su počeli humanije postupati, ali još me ne puštaju iz okova. Pitaju me: „Velečasni, jeste li gladan, žedan..., hoćete li pušiti...?“. Odgovorio sam: „Jesam, ali kako da jedem, pijem, pušim u ovakvom stanju? Odriješite me, pa ću onda i jesti i piti“. Uložio sam sve sile da me odriješite. I uslijed raznih potreba uspjelo mi je da me odriješite, poslije šest sati. Još me ne puštaju na slobodu. Čuvaju me bolje, nego dok sam bio vezan. Prije ih je bilo četiri, a sada me čuva šest. Straža se mijenja svako pol sata. Pol sata čuvali su me rišćani – Kistanjci, a pol sata katolici – Primorci. Grozni su mi časovi bili sa rišćanima. Naše propalice ne loše su postupali.

Narodu je naredio zapovjednik, da nose vino, rakiju i sve što oni nisu odnijeli. Jer, naime, da je to njihovo, a ne onoga 'gulikože, što leži mrtav'. Interesantno, dok sam bio na terasi suđen od naroda, vidio sam - Puljance, seljake iz sela uz Krku, kod centrale 'Manojlovac' gdje drže siće i suđe za vino i rakiju. Oni su navalili u konobu i nosili preostali plijen. K njima su se pridružili i seljaci iz gornjem i donjem Čitluka, Suknovaca, Oklaja... Kad sam vido šta se radi, rekao sam Validžiću Ivici, bratu našeg klerika fra Mirka¹⁶¹, koji se nekako nalazio uza me: Čuj Ivica, ti i ovi pouzdani komšije spasite, što se dade spasiti. Neću biti živ, ali neka lopovi ne

---

sišli u potkrovlje i sad buše daske i plafon da siđu k nama. I sišli su. Bilo ih je više. Opkole župnika, vežu ga i obore, ali se on nije dao, hrvao se s njima, dok jedan od njih nije ispalio tri hica iz revolvera u njegove grudi. Pao je, a jedan od razbojnika razbio mu je glavu sjekirom. Sve sam to gledao mojim očima. Sad su navalili na mene i udarili me par puta šakama. Dali su me po tom čuvarima, a oni su se razlizi po kući i konobi da ugrabe što se dade odnijeti“. Mirko Validžić, *Fra Pavo Silov*, strojopis, 1. IV 1994., 7 (Fra Ivan Bilušić, *Sjećanja*).

¹⁵⁸ Odnosi se na vrt blizu Maslinske gore kod Jeruzalema, u koji je Isus otišao one večeri kad ga je Juda izdao. Isus se tu molio i trpio za grijeha ljudskog roda.

¹⁵⁹ Ovaj kratki govor Rade Bulata i svojevršno suđenje fra Petru Bačiću održano je u Čitluku, dok će drugi govor biti održan ubrzo potom na narodnom zboru u Oklaju.

¹⁶⁰ Ova upitna rečenica i odgovor „NE!“ napisani su rukom.

¹⁶¹ Validžića

razvuku naše trude. Naravno, on i još nekoliko najpouzdanijih nešto su spasili i vratili na Visovac.

Pljačka prominske svjetine trajala je sve do podne. Za ovo vrijeme davao sam znak, da nekoliko njih opkoli stražare i razoruža ih, ta tako da se spasim. Od mase se nitko nije odazvao. U ovom vremenu, straža me je između ostalog pitala i slijedeće: 'Velečasni, jeste li čuli za otvaranje novoga fronta?' – Jesam. Upravo, nekidan je londonski krugoval najavio je taj novi front, ali znajte, da taj novi front još ne operira'.

- Mi znamo, što ste Vi, ali ipak, što Vi držite tko će pobijediti?

- Neću vas držati u zabludi, kazati ću vam što mislim, a što je i istina. Vi sigurno vjerujete londonskom krugovalu i njegovim vjestima?

- Da, velečasni!

- Dobro! London u koga vi vjerujete, priznaje da su sile Osi toliko hiljada km prodrle u ruski teren, a sad osvajaju i pred padom je najveća tvrđava 'Sevstopolj'. Sile Osi, dakle, dobivaju dosad. Tko će pobijediti konačno, vidjeti će tko bude živ, a ja ne ću. Vrijeme će kazati.

Čekam hoće li s ijedne stane zapucati. Napokon na pol sata do podne otvori se paljba. Odmah sam vesliji. Držim: ili ću biti oslobođen ili na mjestu smaknut. Dok sam bio u ovim mislima, dolazi jedan od partizana i kaže mojoj straži: 'Drugovi, po naredbi komandanta Udarnog voda, moramo svi u borbu. Vatra je otvorena.' Jedan od stražara Vodičanac primjeti: 'A šta od velečasnoga?' – Nemamo za njega nikakve naredbe, glasio je odgovor. Bijaše mu teško pri duši (što ću biti pošteđen)! Stisnuvši lijeve pesnice, pozdraviše me: 'Zdravo družo!' – Ja po kršćansku pružim desnicu i rečem 'Zbogom'. Vodičanac će mi zatim 'Družo mi smo vas poštediti, sad se pričuvajte Talijana'. Vatra je bila otvorena u Suknovcima. Partizani su se povlačili u planinu 'Promina'.¹⁶²

Čim su oni izišli iz našeg dvorišta ja sam, preko terase, u protivnom pravcu krenuo. Nije prošlo ni nekoliko sekunda vraće se jedan od njih, najmlađi dječak od trinaest godina. Traži me, ali me nije našao. To im je bio sudac izvršitelj kazne. Ličanin je. Došao je, valjda, da me smakne. Ali zahvaljujući Presv. Srcu Isusovu i Majci Božijoj koji su me čuvali da nisam poginuo za vrijeme dvosatne borbe, nijesu dopustili da dopadnem ni u ovoga razbojnika.¹⁶³

Prema njihovu planu i uz sav narodni sud i nedužnost imao sam svršiti u brdu Promina oko tri sata po podne, da nije pomoć stigla prije. Ovo su izjavili Aleksandar Roman iz Pakoštana i Petar Korolija iz Ivoševaca- Kistanja, koje su iste večeri zarobili naši oružnici. Čovjek snuje, a Bog određuje.¹⁶⁴

¹⁶² Rečenica je napisana rukom.

¹⁶³ Fra Petar Bačić je provincijalu dr. fra Petru Gabriću 8. VII. 1942. pisao prvo kraće izvješće o događaju što se dogodio u noći 18/29. VI. 1942. kada je u Čitluku ubijen fra Pavao Silov. Ima nekih manjih razlika od navedenog te ga ovdje navodimo: „Provalili su u sobe. Traže po sobi. Nalaze me u ormaru, jer mi je o. fra Pavao Silov naložio da se zatvorim u ormar. Trojica me zgrabiše i svežu. Traže oružje. Tuku me šakama. Kažem im: 'Imam li poginuti kao svećenik i zato što sam svećenik, onda ubijajte...'. Rekli su: 'Nećemo mi s vama obračunavati, nego narod.' Održali su skupštinu. Propitali se za moje vladanje. Narod se povoljno izrazio. Zatim me vode pred narod. Ja izlazim na sabor i upravljam narodu ove riječi: 'Tobožnja narodna oslobodilačka vojska, narode, vodi me preda te, koji ima šta protiv mene neka reče: Propni ga! Ako li ne, recite svoj sud.' Odgovor je glasio: 'Pobijte nas pa njega! Žalosne je tješio, gladne hranio' itd. Tako me nisu strijeljali. Zatvorili su me u jednu sobu. Čuvala su me četvorica stražara. Postavljali su mi kojekakve upite o politici. Nisu me zlostavljali. Svezan sam bio do 6 sati. Pomoć je prispjela iz Knina. Dobili su nalog da se povuku. Bog ih je pomeo. Zahvaljujući Presvetom Srcu Isusovu i Blaženoj Gospi Visovačkoj ostao sam spašen“. Dr. fra Petar Bezina, *Franjevci provincije Presvetoga Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, Zbornik „Kačić“, Split 1995., 320.

¹⁶⁴ Kad su partizani otišli iz Oklaja, fra Petra Bačića otpratio je u civilnom odjelu kovač Krste zv. Bićo Zelić u Dniš, gdje se priključio pridošlima iz Knina.

SPROVOD O. FRA PAVLA: - 29. VI. održan je sprovod. Oko tri sata i po stigli su iz Knina dva kamiona domobrana, nekoliko ustaških dužnosnika, o. Gabro Bedrica¹⁶⁵ i o. I. Glibotić¹⁶⁶. Iz župske kuće tijelo dičnog Pokojnika predigao je o. G. Bedrica, dekan. U Promini se nismo nimalo zadržali, nego smo izravno krenuli u Drniš. U Drnišu održan je svečan sprovod. Opijelo i govor u crkvi održao je o. Žarko Carev, žup. i dekan, uz podvorbu o. Ć. Vrcana i o. f. Petričevića. Pred crkvom, u ime Hrvatskih vlasti, od dragog pokojnika oprostio se je izaslanik Velike župe Bribir Sidraga g. N. Banić. Sprovod je bio pristojan i lijep. Prisustvovalo je mnoga građanstva, svi državni dužnosnici iz Drniša i dosta svijeta iz okolice. Iz Drniša do Visovca sprovod je predvodio o. Ć. Vrcan.¹⁶⁷ Na obali Krke dočekali su nas: vlč. g. don Jozo Arnerić, župnik i dekan iz Skradina, o. Meštar i Novice, a na Otočiću ostala redovnička obitelj¹⁶⁸ i rodbina Pokojnika. Svečano opojelo održano je ponovo u crkvi 'Gospe od Milosti'. I tako pokojnik oko 7,30 s. sa svim častima sahranjen na mjestu gdje je poželio za života.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ *Fra Gabro Bedrica*, r. u Danilu 1905. Nakon završenih škola išao na studije u Francusku, vratio se i postao profesor na franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju. Bio župnik u nekoliko župa - u Šibeniku, Kninu i dr. U Kninu je bio gvardijan i župnik od 9. I 1942. do 29. I 1945. Bio je u zatvoru u prosincu 1944. u Kninu, koji je morao napusti, ponovo je bio uhićen 1946. i slijedeće godine osuđen na kaznu od godinu dana lišenja slobode s prisilnim radom koju je izdržavao u Staroj Gradiški. Umro je 1982. u Kninu.

¹⁶⁶ Fra dr. Ivan Glibotić, r. u Slivnu kraj Imotskog 1901. Zaređen je za svećenika 1925. Nakon završenih studija u Provinciji, u Rimu je završio studij glazbe, a 1932. doktorirao teologiju. Bio je profesor glazbe u Sinju, Makarskoj i Splitu, te župnik u Splitu, Slivnu i Kozici, gvardijan u Sumartinu i Imotskom. Umro je u Imotskome 1987. godine.

¹⁶⁷ Vezao za ubojstvo i sprovod fra Pavla Silova u *Ljetopisu samostana Sv. Ante u Kninu*, fra Gabro Bedrica, kninski župnik je 29. VI 1942. zabilježio je slijedeće: „Županija je pred podne imala sjednicu i odredila 2 kamiona da naoružani pođu Prominu predignuti poginuloga i da ga prevezu u Visovac. S njima je pošao župnik o. G. Bedrica i o. fra Ivan dr. Glibotić. U Trbounju neki su htjeli da se vratimo, jer da je puno partizana u Lukaru. Prevladalo je da se ide u Čitluk. Sobom smo nosili kapsu. Brzo je pokojnik dignut i sretno stiglo u Drniš gdje je bio sprovod, a pred crkvom podžupan je održao govor. Vojska je do vrh Visovačke strane vozila mrtvacu, iskrcala ga i vratila se, jer sunca je bilo pri zalasku. U Drnišu je odmakla za Knin. U ovom autu bio je šofer, župnik, pukovnik u otrcanoj robi prostog domobrana i jedan domobran sa šmajserom. U Tepljuhu i Kosovu četnici su stajali na cesti i zaustavljali auto. Pukovnik je u oba slučaja naređivao: šoferu, jurite naprijed, domobrane, spremni za pucanje na zapovjed. I sretno projurismo i stiglo u Knin. Bilo je straha da čeka jama. Ovu župu Promina preuzeo je o. Ć. Vrcan poslije pogibije pok. Silova...“ Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis ...*, n. dj., str. 186-187.

¹⁶⁸ Kako je bilo dogovoreno s fra Luidem Jurenovićem iz Visovca su trebali ujutro krenuti u Čitluk ka fra Pavlu Silovu za imendan. No, prije nego je izjutra zazvonila zdravaomarija, već je čovjek iz Promine zvao sa Stinica u Visovac donoseći tužnu vijest: „Partizani noćas napali župni stan u Promini i ubili župnika. Pomoćnik je samo isprebijan“. Ta vijest da je ubijen fra Pavao – svakog je duboko ožalostila. I eto novaci mjesto da pjevaju sv. misu u Promini na dan njegova krsnog zaštitnika, otpjevaše je sutra dan po njegovu ukopu na visovačkom groblju. Mirko Validžić, *Fra Pavo Silov*, strojopis, 1. IV 1994., 7.

¹⁶⁹ U ljetopisu sv. Lovre u Šibeniku je 30. VI. 1942. zabilježeno i slijedeće: «Pomoćnika mu o. P. Bačića nisu tobože krećali, osim što su ga držali vezana i zatvorena u jednoj sobi dok su oni pljačakali. Međutim tko zna što bi i od njega bilo da nije nekako šmigao i došao vas ustravljen na Visovac». Dr. fra P. Bezina, *Ljetopis sv. Lovre...*, n. dj., str. 128.

Fra Petar Bačić budući da je bio svjedok okrutnom ubojstvu fra Pavla Silova, kao što je naprijed izvjestio, osjećajan i plemant, obolio je duševno. Smješten je na Visovac i odatle posluhuje župu Dubravice. Kod kapitulacije Italije 8. IX 1943. sklonio se mjesec dana u Knin, te se povratio na Visovac. Zbog straha od partizana u drugoj polovici 1944. napušta Visovac i s njemačkom i hrvatskom vojskom ide u Zagreb. U samostanu u Zagrebu poželio je poći u vojne svećenike te mu je provincijal 2. III 1945. udovoljio. Povlači se u domobranskom odijelu i u ulozi vojnog svećenika s hrvatskom vojskom prema Austriji. Jednog dana našao se u redovima JA i držao stražu kod zarobljeničkog logora. Nakon kraćeg vremena je pušten i predan mariborskom biskupu, koji je javio u samostan Majke Božje Lurdske u Zagrebu da netko dođe po njega. Fra Anđelko Milanović i fra Serafin Rajić pošli su po fra Petra i doveli ga u Zagreb. Neko vrijeme bolovao je u samostanu. Živčano teško bolestan, odveden je u bolnicu Stenjevac gdje je umro 30. VI 1945. Pokopan je na Mirogoju u Zagrebu u franjevačku grobnicu. Dr. fra Petar Bezina, *Franjevci provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, n. dj. 320-321.

Na osnovu iskaza pojedinih mještana Gornjeg Čitlukakoji su doživjeli ta događanja i ubojstvo fra Pavla Silova i u nekim stvarima i sudjelovali don Mirko Validžić, koji je s njima razgovarao, je zabilježio.

„Kad se razdanilo, ljudi su ipak izašli iz kuća i krenuli prema fratarskoj kući. Vjerojatno se dovukao tkogod i iz drugih sela, pogotovo iz Donjeg Čitluka. Fra Pavla su vidjeli mrtva gdje leži na prvom katu u prostoru između soba. Pao je ukoso prema sjevernom prozoru, a noge su mu bile prema izlazu stepenica. Nije bio u habitu, već u civilnom odijelu, vidjele su se dvije usjekline – rane /vjerojatno od sjekire/. Jedna je bila preko oka, a druga preko usana.

Partizani, nakon što su ispred kuće Tomice Pasani održali govor, jedni su se povukli prema brdu Promina, a drugi prema rijeci Krki. Talijani su pucali iz Knina na njihove položaje na Promini.

Kad su partizani otišli iz Promine, ljudi su fra Pavla sredili. Obukli su mu habit, odnijeli na prvi kat u istočnu sobu, izložili ga, zapalili 'lumin' i neizvjesno vrijeme čekali. Oko deset sati iz Knina je došla hrvatska vojska. Pokojnog su župnika preuzeli i prevezli na Visovac. Tu je pokopan u franjevačku grobnicu uz dosta veliki broj vjernika iz Promine, Miljevaca, Rupa i Dubravica te braće redovnika i župnika iz okolnih sela i visovačka obitelj¹⁷⁰.

Navedeno izvješće Štaba Sjevernodalmatinskog NOP odreda od 6. VII 1942. potrebno je kritički analizirati.

Kao prvo iz teksta proizlazi da su sva hrvatska sela na području NDH „ustaška“ pa tako i ova u Promini. Po toj logici su i svi Hrvati u tim selima ustaše! Kako to da nitko od ustaša nije uhićen ili ubijen, osim fra Pavla? Dokumenti nedvojbeno pokazuju da u tim prominskim selima tada nema niti je bilo ustaša. Naime, ustaške organizacije su od Talijana kod reokupacije toga područja u rujnu 1941. bile zabranjene, dok su ustaše napustile područja, ostali su uz talijanske snage jedino oružnici i domobrani pod talijanskim nadzorom. To je jasno i partizanima jer se to i u izvješću vidi gdje se navodi da su pobjegli pred partizanima „domobrani i žandari/oružnici“ iz Oklaja.

Dalje se za fra Pavla Silova navodi da je uhvaćen, što nije točno, već je ubijen, te da je „zloglasni i poznati ustaša“. To pokazuje da je, ne po narodnom uvjerenju, već po komunističkom i partizanskom on „zloglasan“ tj. na zlu glasu i čuven po zlu, a zbog čega? Zar se zbog navodne osude na smrt kako mu je priopćeno, zatim prijetnji i na kraju napada na njega ne smije braniti? To se pokriva s time da je on „poznati ustaša“ naravno bez argumenata, jer će izvorni dokumenti pokazati da to nije točno. To će navoditi samo komunisti i partizani tada i nakon rata kao svojevršno opravdanje za ubojstvo, o čemu će biti riječi.

Zanimljivo je da su, nakon što je 3,30 sati fra Pavao Silov ispalio tri ugovorena pucnja iz puške, oružnici i domobrani pobjegli iz Oklaja bez opaljenog metka i ostavili 5 pušaka i jedan pištolj i dosta vojničke spreme, te su bez toga oružja i opreme kao i bez hrane, stigli u 6 sati u Širitovce? To upućuje na mogućnost da su među njima prominski aktivisti NOP-a i partizani imali jednog ili par simpatizera i suradnika. Pored ostavljenog oružja, opreme i hrane za sebe, to pokazuju i vjerojatno namjerne lažne informacije o broju partizana tvrdeći u Širitovcima da ih je 400, a i uvriježena promidžba da partizani sve ubijaju, čime je stvorena panika i bijeg bez borbe.

Zaplijenjena hrana i nađene njezine količine (navodi se poslije: pet vagona kukuruznog brašna, dva vagona bijelog brašna i jedan vagon šećer) odnosile su se ne samo na Oružničku postaju Oklaj već za opskrbu pučanstva općine Promina, a oružnici i domobrani su je, kako jedini naoružani, čuvali. S obzirom na poteškoće oko nabave i prometa, te proljetno vrijeme, nabavljena je kad se ukazala mogućnost za to i u što većoj količini za duže vrijeme do druge

---

¹⁷⁰ Mirko Validžić, *Fra Pavo Silov*, strojopis, 1. IV 1994., 8.

mogućnosti nabave. Nakon toga veći broj pučanstva Promine koji se tako opskrbljivao ostao je bez toga izvora hrane, te dio ljudi odlazi iz Promine u potrazi za hranom, većinom u Slavoniju.

S paljenjem i uništavanjem cjelokupne općinske arhive, što je bila partizanska praksa, uništena je dragocjena arhivska građa o svim bitnim sastavnicama života i rada te povijesti općine i prominskog kraja, bez ikakvog vojno-operativnog značenja za partizane. To je imalo negativnog odjeka među pučanstvom i predstavljalo mu znatne poteškoće u daljnjem životu.

Iz dokumenata s raznih strana proizlazi da nitko od partizana nije ni ubijen niti ranjen od fra Pavla Silova. Neki od tadašnjih suradnika NOP-a, potom partizana i komunista, a neki njihovi sljedbenici i danas, s kojima sam razgovarao, odaju priznanje fra Pavlu Silovu na hrabrosti i junaštvu da se sam suprotstavi jednoj tako brojnoj partizanskoj postrojbi. Nije im jasno, kad je odabrao način smrti, kako nije pružio daleko djelotvorniji otpor te je kao dobar lovac mogao ubiti više napadača, a nije nikoga. Zaključak im se sam nametnuo. Očito je da je on pucao ne u ljude već iznad njih da ih zaplaši, zadrži i odvрати od napada, dok eventualna obećana pomoć ne stigne te da kao svećenik nije htio biti i ubica.

Što se tiče napada na partizane u Lukaru i Promini od 30. VI do 3. VII 1942. ustaša i Talijana postoje dokumenti oružništva NDH, talijanskih vlasti i četnika. Tako 7. VII 1942. Druga oružnička pukovnija iz Knina izvješćuje Vrhovno oružničko zapovjedništvo NDH slijedeće: „29. VI u 11 sati oko 250 naoružanih partizana došlo je iz planine Promine i zauzelo selo Lukar /3 km i. od Oklaja/. 30. VI odjel naših oružnika i domobrana iz Oklaja i Knina i jedan odjel talijanske vojske upustili su se sa njima u borbu, koja je trajala istoga dana od 7-16 sati. U borbi poginuo 1 talijanski časnik, 4 vojnika, a 10 ih je ranjeno. Na strani partizana palo je oko 59. Kod oružnika i domobrana nije bilo gubitaka. Po svršenoj borbi naš odjel uhitio je 2 partizana, koji su se predali talijanskoj vojnoj vlasti u Kninu, a od strane talijanske vojske uhićen je partizanski vođa Ljubo Faust, rodom iz Zlarina kod Šibenika“.¹⁷¹

Što se talijanskih snaga tiče u pothvatu od 30. VI do 3. VII 1942. na planini Promini protiv partizana sudjelovale su slijedeće postrojbe: 2. Bataljon 151. Pukovnije divizije „Sasari“ stacioniran u Širitovcima i Bataljon alpinaca „Exile“ koji je stigao iz Šibenika u Širitovce te su skupa sudjelovali u pothvatu s hrvatskim oružnicima i domobranima iz Oklaja.¹⁷² Zatim Bataljon „Fenestrelle“ i 1. Divizion 34. Topničke pukovnije iz Knina. Njihovo brojno stanje nije iskazano, ali vjerojatno se kretalo oko 2.000 vojnika, a moguće i nešto više.

O četničkom učešću u borbi s partizanimana Promini izvijestio je Štab Dinarske četničke divizije u izvješću za lipanj 1942. o vojnopolitičkoj situaciji u Kninskoj krajini.¹⁷³ Partizani na Promini nisu znali za izmijenjenu političku situaciju u Kosovskoj dolini, misleći da se tamo nalaze partizani te su se probijali u tome pravcu i dospjeli do željezničke pruge gdje su bili četnici i Talijani, te su partizanske snage razbijene, a dio poginuo u borbama i zarobljen. Naime, pošto su partizanske snage Srednjodalmatinskog NOP odreda nakon žestokih borbi 25. VI 1942. na Kozjaku protiv talijansko-četničkih snaga odstupili za Uništa i Dinaru to su četnici, uz talijansku svekoliku pomoć, preuzeli vlast na području Kosovske doline, smjestivši u Kosovu Štab Dinarske četničke divizije. U izvješću se navodi kako je na Vidovdan 28. VI 1942. na Kosovu kod crkve Lazarice održana svečana vojno-četnička proslava uz nazočnost „5.000 naoružanih boraca četnika i oko 10.000 Srba iz okolice“. Nakon toga 29. i 30. VI četnički odredi su se odmarali u Topolju, te su krenuli u pravcu Obljaja za daljnji rad i operacije. Dalje

¹⁷¹ HDA, Arhiva NDH. Dnevno izvješće Vrhovnog oružničkog zapovjedništva NDH, br. 2117/taj. od 12. VII 1942. upućeno Glavnom stanu poglavnika i Zapovjedništvu ustaške nadzorne službe, III-115/1096. Navedeni zarobljeni partizani bili su Aleksandar Roman iz Pakošтана i Petar Korolija iz Ivoševaca- Kistanja, te su predani talijanskim vojnim vlastima koje su vodile pothvat. Ljubo Fausta, tada pomoćnika komesara Odreda, uhitili su četnici i predali Talijanima te je bio zatvoren u kninskom zatvoru, a kasnije je zamijenjen. Na znamo koliko je oružnika i domobrana iz Oklaja i Knina sudjelovalo u pothvatu. Za talijanske snage znamo tri bataljona i jedan topnički divizion.

¹⁷² Zbornik dokumenata..., tom V, knjiga 5., dok. br. 96., str. 174.

¹⁷³ NOB-a u Dalmaciji 1941.-1945., knj. 2, siječanj-srpanj 1942., Split, 1982., dok. br. 554, str. 1149.

se navodi: „Jedan deo snaga se još zadržao sa kosovskim grupama uzeo učešća na borbi u Promini. Naši kombinovani odredi su u toj borbi zarobili 10 živih partizana i 10 ubili. Ovi partizani su većinom iz Šibenika i Vodica, a ima nekoliko naših zavedenih sinova iz Bukovice. Među njima je uhvaćen i čuveni sakupljač novca i namirnica za pljačkašku partizansku bandu 'drug Nikola Vujasinović', iz Kistanja. Uhvaćeni su podaci o komandi i o osoblju po četama iz kojih se vidi ko sve popunjava Bukovičke partizanske redove....U ovoj borbi uhvaćen je ing. agronomije drug Ljuba Faust iz Zlarina koji se nametnu Srbima za političkog komesara. Zalutali sinovi našeg naroda pušteni su na slobodu“. Zarobljeni partizani Hrvati predani su Talijanima i zatvoreni u kninskom zatvoru.

Štab Dinarske četničke divizije, početkom rujna 1942., kod saslušanja uhićenog ustaše iz Promine, unoseći u materijal izmišljene laži optužio je tada ubijenog fra Pavla Silova i fra Petra Bačića. Fra Pavla Silova optužuje da je tijekom prevrata ustašama izdao „ustaške uniforme“? Da je tako valjda bi netko nakon istrage 1945. i saslušanja od OZN-e nekih uhićenih prominskih ustaša to iskazao, ili neki od suradnika NOP-a iz vremena ubojstva fra Pavla Silova. Zatim u saslušanju navode da je sa ustašama surađivao također „fratar Petar iz Promine“ koji je „često držao propoved i govorio da treba poništiti sav srpski potomak da se više za njih ne zna“. Nastavljajući: „Iste propovedi držali su i pop Silov fra Pava, kao i Berković iz Drniša, nagovarajući nas (ustaše-a.) na pokolj Srba u ime Boga i katoličke crkve“. ¹⁷⁴ Apsurdnost takve tvrdnje vidi se i iz dokumenta kada je fra Petar Bačić, od partizana bio izveden pred narod da mu sudi, gdje su pored vojnog i političkog vodstva partizana bili nazočni prominski suradnici NOP-a i komunisti, i nitko nije našao neke njegove krivnje. I za fra Pavla Silova, također je izmišljena i lažna tvrdnja da je u propovjedima nagovarao ustaše „na pokolj Srba u ime Boga i katoličke crkve“, baš suprotno osuđivao je ustaške zločine i zaštićivao promiske Srbe od ustaša. Oni koji su slušali propovjedi fra Pavla Silova navode da je pozivao vjernike da budu vjerni Bogu u vršenju Božjih i crkvenih zapovjedi, osuđujući svako zlo i zločine, da budu jedinstveni te da budu spremni braniti sebe i svoj narod. Javno je govorio da Hrvati trebaju imati svoju državu, a kada je uspostavljena NDH, da državu, a ne režim, trebaju i braniti, kao i svoju vjeru te svoj hrvatski identitet. A to ni četnici ni komunisti nisu mogli nikako prihvatiti te su ga odlučili ukloniti.

Nakon odlaska partizana i povratkom oružnika u srpnju 1942. vlasti su u Promini povele istragu u vezi s dolaskom partizana i njihovim akcijama te u vezi s ubojstvom fra Pavla Silova. Tada je bilo uhićeno i u Oklaju zatvoreno 13 osoba osumnjičenih da su surađivali i sudjelovali s partizanima tijekom njihove aktivnosti u Promini. Svi uhićeni su ubrzo bili pušteni uslijed nedostatka dokaza. Iako se znalo za neke sudionike kod ubojstva fra Pavla Silova, nitko nikoga nije htio teretiti bojeći se zamjeriti suradnicima NOP-a. Poslije rata neki su govorili o svojem sudjelovanju u ubojstvu fra Pavla, ali nikada ne navodeći podatke o sebi. Talijani su potkraj kolovoza izvršili „čišćenje“ Promine, iako se u njoj nalazio samo partizanski punkt preko kojega je vodio kanal veza Drniš-Promina-Bukovica. Već prije toga, potkraj lipnja i tijekom srpnja 1942., talijanski okupatori su s jakim snagama na partizanske akcije izvan Promine proveli niz represivnih mjera, posebice na anektiranom području Bukovice i Primorja, među kojima se, uz brojna uhićenja, ističu strijeljanja talaca radi odmazde te osnivanje koncentracijskih logora i u njih masovno interniranje stanovništva iz «ugroženih područja».

---

¹⁷⁴ *Srpska Zora*, časopis srpskog kulturnog društva „Zora“ iz Knina, br. 5/6 1992. Obavještajni odsjek Gorskog Štaba Dinarske četničke divizije, 2. IX 1942. Saslušanje uhićenog ustaše Gojčeta Mile Ante. Za kritičku obradu dokumenta, na osnovu arhivskih i drugih izvora, potrebno je dosta prostora jer su u njega četnici unijeli sve što su htjeli te im je trebao poslužiti u promidžbene svrhe u cilju optužbe cijelog hrvatskog naroda. Među prvima na udaru su upravo bili katolička crkva i njezini svećenici. Očito je i ovaj dokument trebao poslužiti kao poticaj za brojne četničke zločine koje su potom počinili na području Dalmacije, pa i Promine, a sukladno svojim planovima i na području NDH, o čemu postoji obimna objavljena građa. (Vidi: Zdravko Dizdar i Mihael Sobolevski, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Dom i svijet, Zagreb 1999., gdje se donose mnogi dokumenti te izvori i literatura). Nije ni malo slučajno što je ovo saslušanje objavljeno 1992. u Kninu. O Anti Gojčeti vidi: Paško Bikić, *Prominski vidici i sudbine.*, Zagreb 2002., 111-112.

Istodobno su pomogli ustroj četničkih postrojbi uključivši ih kao dio svojih okupacijskih snaga.¹⁷⁵

Dne 18. III 1943. posmrtno je podijeljena „velika srebrna kolajna Poglavnika Ante Pavelića za hrabrost Fra Pavlu Silov, građanskom dušobrižniku, župniku župe Promina - Čitluk, Tbr. 9009-Hr. zato što se je dne 28. lipnja 1942. kod upada partizana u selo Čitluk kroz tri sata iz svog župnog stana borio protiv odmetnika puškom, a kasnije golim šakama, dok nije savladan i ubijen“.¹⁷⁶ Nekima je ovo njegovo odlikovanje kako sa srpske tako i s hrvatske strane bio „dokaz“ da je bio ustaša, iako to iz dokumenta nikako ne proizlazi. Naime, kod svih drugih odlikovanja ukoliko je navedeni bio ustaša to je u odlikovanju bilo i navedeno, što kod fra Pavla nije slučaj. Zatim tvrde kako je time prekršio uputstvo Generalne uprave Franjevačkog reda u Rimu od 24. VII. 1941. „da ne smije biti učlanjen u ustaškom hrvatskom pokretu“, te da je onda odgovoran za ustaške zločine.¹⁷⁷ Iz odlikovanja se vidi da nije bio ustaša, te nije prekršio navedene upute franjevačkog reda. Drugima je njegova borba protiv odmetnika dokaz njegove mržnje protiv NOP-a, a za uspostavu NDH, te je zato i dobio to odlikovanje. No, pitanje je da li onaj kome su najavili komunisti likvidaciju, a partizani posjetu, što bi značilo provedbu te odluke, ima pravo na otpor i obranu vlastitog života?

Fra Mirko Validžić na Veliku Gospu 8. IX. 1943. najveći prominski dan, držao je pred pukom procesiju i mladu Misu u prvoj crkvi – malom prominskom svetištu Gospe Čatrnjske uz asistenciju župnika fra Ćirila Vrcana i fra Ivana Bilušića. Dok je za svoje seljane držao misu u svojoj crkvi Sv. Roka, gdje je i župni dvor i ubijen fra Pavao Silov. Potresen pričama o ubojstvu i smrti fra Pavla Silova, o čemu su mu je pričao brat Ivica i ostala rodbina koji su kao prvi susjedi do župne kuće bili jako povezani sa župnicima, posebice s fra Pavlom, kao i drugi mještani, te sa stradanjem nekoliko drugih franjevačkih župnika do toga vremena, posvetio je i objavio pjesmu tim „mučenicima vjere i domovine“.¹⁷⁸ No, i sam će doživjeti mučeničku sudbinu fra Pavla Silova, radi sličnih razloga s lažnom istom inkriminacijom?, i biti kamenovan

---

¹⁷⁵ Tako su talijanski okupatori bili započeli s nizom represivnih mjera protiv tzv. “ribela” – ustanika (čiji se popisi javno obznanjuju) i njihovih obitelji (koje se smatraju taocima) s područja I. zone, istočno i južno od Promine. Bilo im je primjerice pod kaznom strijeljanja zabranjeno udaljšavanje iz mjesta boravišta i bilo kakva potpora pobunjenicima, što daje mogućnosti za mnoga strijeljanja i uhićenja ljudi, te pljačku i uništenja sela. A za svaku akciju partizana strijeljana je u znak “odmazde” skupina talaca. Za smještaj tih brojnih uhićenika na jednom mjestu osnivaju se i logori. Tako je 27. VI. 1942. bio osnovan *Koncentracijski logor Molat*, na istoimenom otoku kod Zadra. Na njemu je do kraja 1942. samo iz Šibenika i okolice, Skradina i Biograda bilo internirano 2.067 lica., a zatim se interniraju mnogi s područja Bukovice. Uslijediti će osnivanje niza drugih logora, a kako će se NOP 1943. širiti i na drniško-prominsko područje to će i s njega u te logore biti interniran izvjestan broj ljudi.

¹⁷⁶ *Narodne novine*, Službene novine NDH, br. 74., Zagreb 31. III 1943., str. 2. Glasi: *Odlikovanja*. Odbredbom Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske br. Oč. 631-Hr-1943. od 18. ožujka 1943. podijeljena posmrtno *velika kolajna Poglavnika Ante Pavelića za hrabrost...*

¹⁷⁷ Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andrije Artukovića 1986. godine*, knj. 1., Beograd 1988., str. 669.

¹⁷⁸ Mirko Validžić, *Mučenicima vjere i domovine*, Kalendar sv. Ante, Sarajevo 1943., str. 153-154. Do tada su, pored fra Pavla Silova, bili ubijeni: fra Ladislav Ivanković, župnik u Korzici (29. VIII 1942.), fra Jozo Borković, župnik u Kljacima (1. XI 1942.) i fra Karlo Ćulum, župnik u Zavojanima (26. V 1943.). Vidi: Dr. fra Petar Bezina, *Franjevci provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, n. dj. 36-52. Navesti ćemo samo dijelove iz pjesme: „*Mučenicima vjere i domovine!*“ .../...*Za Boga i Hrvatsku živote su dali! Pred demonskim bijesom plašili se nisu; junaci vjere hrvatski su pali, mrtvi, eto, leže mučenici hrabri, mrtvi, tijelom mrtvi, duhom vječno živi. Hrvatska Majka ponosi se njima, jer su djeca njena nesalomivi divi!.../ Nad grobom vašim, Mučenici sveti, kunemo se snažno, kunemo se bratski; Za primjerom vašim poći ćemo i mi, za primjerom vašim, heroji hrvatski! Pokolenju novom vi ste knjiga sveta; Prethodnica zvijezda hrvatskom sinu, kada borba dođe, sine časak rajski: Za Boga mrijeti, mrijet za Domovinu!/ Otaca vjeru branit ćemo lavski, jer tu je snaga naše rodne grude!! Slobodu svoju pustit nikad, nikad, dok zadnji Hrvat na nogama bude!! Mučenici Vjere! Mučenici Doma! Vi se vijekom s nama!... Naša usna bratska grobove vam ljubi;... slijedimo vam stope, uz lozinu staru: *Bog i Hrvatska!*... Poslijeratne komunističke vlasti su mu i to uzele u obzir navodeći pjesmu kao jedno od opravdanja za osudu na smrt kamenovanjem.*

17. II 1946. kao prominski župnik, kod župne crkve Sv. Mihovila u Oklaju, prema naređenju tamošnjeg rukovodstva KPH, ali je čudom preživio.¹⁷⁹

Sada o fra Pavlu Silovu. Kao što smo vidjeli u partizanskim izvješćima sudionika ubojstva za fra Pavla Silova se navodi da je „zloglasni i poznati ustaša“, a u talijanskom dokumentu da je ubijen „zato što je vođa ustaša“. U svezi priprema za obilježavanje 40-to godišnjice KPJ, 15-to godišnjice pobjede NOB-e i završetka Drugoga svjetskog rata (1960.) i 20-to godišnjicu početka ustanka (1961.) intenzivirano je na raznim stranama prikupljanje izjava istaknutijih partijskih i vojnih rukovodilaca te boraca kao i aktivista NOP-a o tim događajima, a počelo se objavljivati i pisati o njima. Među tim događajima je i napad partizana na Prominu u lipnju 1942. i ubojstvo fra Pavla Silova.

Navesti ćemo dio o tome iz pismenih iskaza Prominaca iz 1959. upućenih CK KPH za proslavu 40-to godišnjice KPJ. Tako *Markiša Pokrovac* u svom iskazu od 14. II 1959. uz ostalo on piše: „... Prva veća i ozbiljna akcija od strane partizana izvršena je na neprijateljski garnizon u Oklaju 7. jula 1942. godine. Akciju je izvršio bataljon Bude Borjana, a koju su predvodili drugovi iz Promine. U toj akciji ubijen je ustaški pukovnik Fra Petar Silov...“¹⁸⁰ Iz teksta se vidi da je pogrešan datum partizanske akcije na Oklaj, koja je bila 29. VI., a ne 7. VII. kao što se navodi. Zatim dano je krivo ime fra Petar, umjesto fra Pavle Silov, te mu je dan jedan od najviših činova Ustaške vojnice – pukovnik, što je apsurd. To je ispravio 1977. u objavljenom sjećanju navodeći kako je akciju na Prominu potkraj lipnja 1942. „izveo bataljon Bude Borjana, a s kojim je komandovao Rade Bulat likvidiran je ustaški fratar Silov“. Zatim naglašava: „Ova je akcija pokazala da se partizani ne bore protiv sveštenika i vjere nego protiv onih sveštenika koji su zagovarali ustaški pokret a ne vjeru. Da je to tako potvrđuje i činjenica da su partizani ubili fratra Silova jer je bio ustaški zlikovac, a drugog sveštenika kojega su zarobili su pustili jer nije bio neprijateljski nastrojen“. Ove tvrdnje dovoljno govore same za sebe.¹⁸¹ I *Pajo Čavlina*, iz Marasovine, jedan od suradnika i aktivista NOP-a od 1941., u svojoj izjavi zaprimljenoj 16. II 1959. također navodi taj čin. On piše: „... 1942. god. nastaje sve jača zvjer. ustaški razbojnika pod rukovodstvom ustaškog pukovnika fra Pavla Silova kojega su komunisti promine uz pomoć pokrajinskog komiteta i bataljona Bude Borjana likvidirali iz te ustaške organizacione jedinice...“¹⁸² Oni koji su se razumjeli u ustaške činove shvatili su da fra Pavao Silov, nije bio u Ustaškoj vojnici, i nikako ne bi mogao dobiti taj vojni čin od poglavnika dr. Ante Pavelića, te su mu onda „dodijelili“ funkciju ustaškog logornika. To je bio najviši ustaški dužnosnik na pojedinom kotaru, kojega također imenuje poglavnik dr. Ante Pavelić, što fra Pavao, čija je župa pokrivala područje prominske općine, a ne kotara, a niti je bio ustaša, opet nikako nije ni mogao biti ustaški logornik. Očito se time htjelo s partizanske i komunističke strane dati jače opravdanje za njegovo ubojstvo.

¹⁷⁹ *Fra Mirko Validžić Čelkanović* nakon kamenovanja obavljao je dušobrižničku službu na nekoliko mjesta i župa, od 1958 učlanio se u biskupske svećenika i od tada je don Mirko kapelan u župi Sv. Ivana Krstitelja u Zagrebu sve do umirovljenja (zbog bolesti srca 1987.). U Zagrebu don Mirko, pored dušobrižničkog rada intenzivno piše sve do smrti 30. XI. 1998., te je ostvario impozantan književni opus. Od 1961. tiskana su njegova 33 manja ili veća književna djela katoličke književnosti i oko 500 objavljenih raznih priloga. Vidi: Zdravko Dizdar i suradnici, *Životni miljokazi Mirka Validžića Čelkanovića prominjskog književnika i kamenovanog župnika*, Pazin 1996. Kraći prikaz čitatelji mogu naći u *Glasu koncila*, br. 8, Zagreb 24. II 2013., 25. Vladimir Lončarić, *Mirko Validžić Čelkanović – „Hrast s Promine“*.

¹⁸⁰ HDA, MG br. 20/I-13. Pismeni prilog Mariše Pokrovca, Oklaj 14. II 1959. CK SKH..., n. dj., str. 5. On u tekstu dalje navodi: „Tom prilikom zaplenjena je velika količina materijala u Oklaju. Partizani su dijelili narodu prehrambene artikle, do kojih je u tom momentu bilo vrlo teško doći. Nakon izvršene akcije, odnosno prilikom podjele živežnih namirnica partizani su održali jedan masovni zbor, kojem su prisustvovali narod Oklaja i ostalih susjednih sela. Ovaj momenat ostavio je vrlo dobar utisak na prisutni narod. Na zboru je govorio komandant pomenutog bataljona Rade Bulat“. U svojoj knjizi sjećanja iz 1977. Fra Pavao Silov više nije ustaški pukovnik već samo „ustaški fratar Silov“ i „ustaški zločinac“? Vidi: Markiša Pokrovac, *Moja sjećana na NOB-u u Promini*, Knin 1977., 14-15.

¹⁸¹ Markiša Pokrovac, *Moja sjećanja na NOB-u u Promini*, n. dj., 14-15.

¹⁸² HDA, MG br. 20/I-15. Pismeni prilog Čavlina Paje iz sela Marasovine, zaprimljen 16. II 1959., str. 2.

No, bez obzira na to od tada se u literaturi o NOB-u u Dalmaciji i Bataljonu „Bude Borjan“ te drugim materijalima to navodi. Navesti ćemo nekoliko primjera. Tako Drago Gizdić knjizi: *Dalmacija 1942.*, iz 1959. navodi kako su se partizani Batljona „Bude Borjan“ noću 27/28 prebacili preko Krke te je „nekoliko drugova upalo u selo Čitluk, u kuću zloglasnog ustaškog logornika fra Pavla Silova. Logornik je iz kuće pružio otpor i živ se nije dao, iako su ga naši pozivali na predaju“.¹⁸³

Početkom 1960-tih rade se elaborati po nekadašnjih kotarevima /okruzima/ u okviru Službe državne sigurnosti Socijalističke republike Hrvatske, pa tako i za bivši kotar Šibenik u okviru kojega su i kotarevi Knin i Drniš, te općina Promina – Oklaj o rekonstrukciji bivših građanskih stranaka te ustaškog aparata i pokreta na njihovom području uoči rata do 1941. i tijekom rata 1941. - 1945. godine. Pod kninskim kotarom navedena je i općina Promina sa sjedištem u Oklaju.

Tako se kod navođenja podataka o zapovjednicima Hrvatske seljačke zaštite s područja Promine se navodi i fra Pavao Silov. Za njega pišu da je „bio glavni duhovni začetnik i organizator cjelokupne Seljačke zaštite na terenu Promine tj. općine Oklaj. Bio je istaknuti ustaša i kao takav radio da Hrvatsku seljačku zaštitu pripremi kao paravan za preuzimanje ustaške vlasti. Za vrijeme rata kroz 1941. i 1942. također je bio glavni ustaški pokretač na terenu općine Oklaj. U 1942. uhvaćen i od strane NOV likvidiran“.¹⁸⁴ Izrečene tvrdnje uopće ne stoje. Tako fra Pavao nije mogao biti „duhovni začetnik i organizator cjelokupne Seljačke zaštite na terenu Promine“ jer se ona osniva od 1938. i već 1939. ima navedenu organizacijsku strukturu, a fra Pavao dolazi u Prominu za župnika poč. 1941. godine. Druga tvrdnja da je bio „istaknuti ustaša“ ne stoji, a da ni da je bio ustaša. Jer u izvornom popisu ustaša prije proglašenja NDH kojega je naparavio Josip Duvančić, ustaški tabornik Promine i krajem srpnja 1941. dostavio Glavnom ustaškom stanu, fra Pavla nema.¹⁸⁵ Nema ga ni na jednom popisu ustaša tijekom rata, niti se kao ustaša navodi u Pavelićevom odlikovanju 1943. već samo kao „građanski dušebrižnik, župnik“. Od navedenih zapovjednika HSZ članovi ustaškog pokreta su bili samo Ante Gojčeta i Marko Dujić, prije rata i dolaska fra Pavla Silova. HSZ je već prije dolaska fra Pavla u Banovini Hrvatskoj od 1939. bila preuzela redarstvene funkcije od rukovodstva HSS-a, dok je Oružnička postaja bila još u nadležnosti državnih vlasti. Uz to HSS je od izbora u svibnju 1940. u potpunosti preuzeo vlast u Općini Promina. Tada je rat već uvelike zahvaćao Europu i nadvio se i nad Kraljevinu Jugoslaviju. Prije dolaska fra Pavla svih šest prominskih ustaša vratili su se 1938. iz Italije, njih 5 i 1 iz Belgije te nastavili djelovati u Zagrebu i u Promini, gdje je djelovala i većina od ostalih 17 ustaša. Tako su svi od ukupno 23 predratnih ustaša, to su postali do 1941. tj. prije dolaska fra Pavla u Prominu za župnika. Svi zapovjednici HSZ su bili za hrvatsku državu tj. NDH, sudjelovali su u razoružavanju jugoslavenske vojske Kraljevine Jugoslaviji koja se preko Promine povlačila prema Kninu, ali „kada su ustaše počele da čine zločine“ u lipnju i srpnju 1941. nisu to odobrivali, pa su se distancirali od njih i pasivizirali, među njima i jedan od predratnih članova ustaškog pokreta, a dio ih se pridružuje NOP-u, te je jedan i ubijen od ustaša, a neki su bili od ustaša proganjeni. Od

¹⁸³ Drago Gizdić, *Dalmacija 1942...., n. dj.* 368. Tada 27/28. VI. prebacila se samo prethodnica Prvi vod 1. Čete, dok se cio Bataljon prebacio slijedeće noći. D. Gizdić dalje navodi: „Osjetivši pucnjavu oko fratrove kuće, žandari i domobrani iz Oklaja, njih oko 60, pobjegli su u Drniš. Oni su ostavili velike količine hrane (pet vagona kukuruza, jedan vagon šećera i dva vagona bijelog brašna). Zaplijenjenu hranu partizani su preko Krke odmah transportovali u partizanski 'magazin' Rujišta-Velebit“. Oružnici i domobrani kojih je prema dokumentu bilo 46 pobjegli su u Širtovce, a ne u Drniš.

¹⁸⁴ HDA, Fond: br. 1574. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 01. red. br. 43. Elaborat: Bivše građanske stranke na kotaru Šibenik – Zapovjednici „Seljačke zaštite“ Općina Oklaj, str. 92.

¹⁸⁵ HDA, Arhiva NDH, Glavni ustaški stan 1941. Popis predratnih ustaša s područja Ustaškog tabora Promina, srpanj 1941., uz žid Ustaškog tabora Promina i potpis ustaškog tabornika Josipa Duvančića. O njemu opširnije vidi: Paško Bikić, *Prominski vidici i sudbine*, Zagreb 2002., str. 107-108, te 143-147. P. Bikić donosi i kraće podatke za svih 23 predratnih ustaša, a koji su tijekom rata ili u nepodrednom poraću izgubili živote str. 102-136, a tu su i podaci i za dio ostalih prominskih ustaša (str. 97-140.).

10 predratnih zapovjednika HSZ samo je jedan, predratni član ustaškog pokreta, ostao u ustaškom pokretu, i pridružio mu se još jedan zapovjednik HSZ.¹⁸⁶

U elaboratu o rekonstrukciji ustaškog aparata i pokreta s područja općine Promina Oklaj s djelovanjem ustaša uoči rata i u upravnom aparatu općine Promina i Ustaškog tabora Promina naveden 10 ustaša i kraćih podataka o njima. Tu je za fra Pavla Silova napisano slijedeće: „Na terenu općine Oklaj ustaški pokret (se) stvarao pod duhovnim vodstvom fra Pavla Silova svećenika – redovnika u Čitluku. U svim mjestima je bilo obuhvaćeno u ustaški pokret, a krili su se pod plaštom 'križarske organizacije' – nekoliko ih na prijedlog fra Silova otišli na rad u Belgiju gdje su svi bili organizaciono obuhvaćeni u ustaški pokret odakle su po kapitulaciji Jugoslavije 1941. povratili kao pripadnici ustaške oružane formacije“. Zatim se navodi 6 ustaša povratnika i to: Luka i Ivan zv. Zvonko Gojčeta, Nikola Ikica, Marko Ikica, Ive Škarpa i Ivan Čavka. Zatim od ustaša iz upravnog aparata općine Promina i Ustaškog tabora Promina (1941. kada je raspušten, te od 1943. kada je ponovo uspostavljen) navedeni su Josip Duvančić, ustaški tabornik i načelnik općine, te Zvonimir Bandaldo zv. „Krešo“, pobočnik ustaškog tabora (do raspuštanja i zabrane u rujnu 1941.) a od 1943. ustaški tabornik, Marko Džapo, načelnik općine od 1943. i Ivan Ikica, pobočnik ustaškog tabora (do raspuštanja i zabrane u rujnu 1941.) i zamjenik J. Duvančića, načelnika općine od srpnja 1941., te se navode trojica u okviru Župske redarstvene oblasti Knin, kao agenti UNS-a. Na kraju se kao zaključak navodi: „Ova ustaška garnitura oklajskih ustaša odgovorna je za počinjena zvjerstva nad srpskim življem na terenu općine Oklaj u čemu je glavnu riječ imao fra Silov i Nikola Ikica“.¹⁸⁷ Prvo tvrdnja da se ustaški pokret u Promini „stvarao pod duhovnim vodstvom fra Pavla Silova“ nikako ne stoji, jer je on već bio stvoren do njegovog dolaska 1941. za župnika u župu Promina. Prema dokumentima predratni članovi ustaškog pokreta od 9 prominskih mjesta bili su: iz Razvođa 9 ustaša (najbrojnijeg mjesta po broju pučanstva, u kojem su pored Hrvata živjeli i Srbi gdje je političko sučeljavanje u razdoblju Kraljevine Jugoslavije bilo najizraženije), Čitluka 7 (sjedište župe, gdje je teror i progon vlasti Kraljevine Jugoslavije bio izražen, te je od navedenih jedan predratni ustaša, od posljedica žandarskih mučenja zbog javnog izražavanja hrvatstva, umro pred sam rat) i Oklaja 5 (sjedišta općine i žandarmerije), te po jedan ustaša iz Ljubotića i iz Suknovaca. Ostalih nešto više od 20-tak ustaša koji su pristupili ustaškom pokretu nakon proglašenja NDH i do raspuštanja ustaške organizacije početkom rujna 1941., kada su ustaše napustile prostor Promine, učinili su to uglavnom radi uspostave hrvatske države, a nekolicina i radi drugih motiva (stradanje najbliže rodbine od četnika i ustanika, te radi plaća i osiguranja egzistencije). Prema dokumentima nitko ne spominje da je pristupio ustaškom pokretu na nagovor fra Pavla Silova. Dozvola i obnova ustaške organizacije u Promini i postrojbi uslijediti će, prema odobrenju Talijana, 1943. godine. Što se tiče „križarske organizacije“ ona nije u Promini ni ustrojena, a rad na pokušaju njezinog ustroja preko „križara“ radio je župnik prethodnik fra Pavla Silova. Fra Pavao je kao župnik i vjeroučitelj nastojao kroz svoju službu na katoličkoj osnovi okupiti mlade, a kao dušobrižnik i starije, sukladno mogućnostima te ih učvrstiti u vjeri i jedinstvu u tom teškom vremenu. No, kako je zbog ratnih prilika, potom nakon talijanske reokupacije Promine od rujna 1941. svako okupljanje bilo zabranjeno, to se jedino moglo dijelom tijekom misa i odobrenih crkvenih svečanosti, a što se posebno nadziralo. Normalno da je u tim teškim ratnim okolnostima posjet crkvi bio izuzetno brojn, a s time i susreti naroda s fra Pavlom, te uz njegove druge dušobrižničke obveze (krštenja djece, vjenčanja, pogrebi itd.). Očito je sve to smetalo njegovim političkim protivnicima jer je njihov rad u takvim okolnostima bio jako ograničen. Također tvrdnja, da je na prijedlog fra Pavla Silova nekoliko Prominaca otišlo na rad u Belgiju gdje su se bili obuhvaćeni u ustaški pokret i da su se odatle po kapitulaciji Jugoslavije povratili kao pripadnici ustaške oružane formacije, nije točna. Prema

¹⁸⁶HDA, Fond: br. 1574. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 01. red. br. 43. Elaborat: Bivše građanske stranke na kotaru Šibenik – Zapovjednici „Seljačke zaštite“ Općina Oklaj, 92-94.

¹⁸⁷ HDA, Fond: br. 1561. RSUP SRH SDS, Serija (Šifra) - 013. red. br. 40. Elaborat: Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Šibenik – Ustaški logor Knin i Ustaški tabor Oklaj., 24-25 i 43.

dokumentima odlazak Prominaca na rad u Belgiju bio je značajniji 1927-1929. gdje su bili uključeni u hrvatske radničke organizacije. Od njih tek ih je nekoliko 1932-1935. stupilo u ustaški pokret tu u Belgiji i većinom u Italiji gdje su iz Belgije otišli. Njih šestero, koji su prošli ustašku vojnu obuku, vratilo se u Jugoslaviji 1938. za što postoji više dokumenata, ostali su se uglavnom tada 1938-1939., i pod djelovanjem navedenih ustaša povratnika i nekoliko postojećih ustaša u Promini, uključili u ustaški pokret. Namjerno se uz Nikolu Ikicu (ustaškog dužnosnika u Kninu), navodi i fra Pavla Silova te ističe da je on imao glavnu riječ za ustaška počinjena zvjerstva nad srpskim življem na terenu općine Oklaj, iako postojeće izjave govore suprotno. I to da je fra Pavao svojim autoritetom i djelovanjem među Prominskih Hrvatima zaštitio prominske Srbe od ustaša. Što se tiče odgovornosti Nikole Ikice, jednog od organizatora ustaške vlasti u Kninu i glavnog suradnika Juce Rukavine, prvog zapovjednika Ustaške vojnice, za zločine i stradanja Srba s područja Kninskoga kotara, kako na terenu tako i onih u Mratovskoj jami u Promini, ona je neupitna, kao i ustaškog odreda kojim je Ikica kao ustaški poručnik tada zapovijedao /lipanj-srpanj 1941./ . Kao saučesnici u tim zločinima nad Srbima navodi se i 6 ustaša iz Promine, od kojih je njih 5 bilo predratnih.¹⁸⁸

U literaturi se od potkraj 60-tih pojavljuju i napisi o Promincima sudionicima ubojstva fra Pavla Silova. Tako Ivan Aralica, Prominac iz Puljana, naš poznati književnik, 1967. u pripovijesti „Ostavština“ donosi priču o ubojstvu fra Pavla Silova. Glavno lice (iz Nečmena zaseoka Puljana), tada 1944. kao partizanski zarobljenik priča: „Te noći napali smo župnika, koljača nedužnih Vrbničana. Ne žalim što sam u tom učestvovao. I u njegovoj šaci, i u njegovoj riječi s oltara, i u njegovu imenu Silov bilo je nešto što me je izazvalo i bio sam osobno na njega ljut. Bez ikakva napada ja sam ga želio imati u šakama. Branio se, nema šta, branio se kao mačak. Ali ga Macun nadmudrio. Dočekao nas je vatrom na svakom prozoru, trčao je iz sobe u sobu, i svugdje prispjevao. Macun naredi da se donesu stepenice. 'Uzmi sjekiru, veli meni. 'Penji se!' Nas dvojica otkrismo krov, u mraku na tavanu napipasmo otvor i sidosmo u hodnik. Župnik se pojavi, a ja sjekinom za vrat. Tako je bilo sa župnikom“. Dalje zarobljenik ubica, koji iza razbojstva bježi k jednoj pa drugoj vojsci, priča kako je svoga sudionika u zločinu ubojstva župnika partizana kasnijeg komandira Macana, ubio jer mu se usprotivio kada je iz župnikovog podruma za svoje odvojio „brašna, vina i mesa“ te naredio da se to podijeli narodu, što mu nije mogao oprostiti te ga je to stajalo glave.¹⁸⁹ Iz iskaza se razbire laži i mržnja prema fra Pavlu Silovu njihovom političkom protivniku, ali i podudarnost o ulasku partizana preko krova župske kuće i ubojstvo župnika sjekinom. A kao svojevrsno opravdanje njegovog ubojstva pripisuje mu se apsurdna tvrdnja da je tobože koljač nedužnih Srba Vrbničana, premda i Vrbničani i Prominci znaju da to nema nikakve veze s fra Pavlom, a što pokazuje razinu svijesti njegovih ubica.

Deset godina potom 1976. objavljena je slična izjava koja se odnosi na ubojstvo fra Pavla Silova.¹⁹⁰ U njoj neimenovani partizan govori da su (28. VI 1942.) došli iz Bukovice, prešli gaz kod Nečmena, te da su pred župnim dvorima bili oko 1 sat iza ponoći. Zatim da su najprije lupali na vrata, a fratar da je odgovorio mitraljeskom paljbom, a sa drugog prozora je pucao i pištoljem. Partizani su bili zaklonjeni, a fratar je nerazumno trošio municiju. Dalje navodi da je

---

¹⁸⁸ HDA, ZKRZ-Zh 38509, kut. 487. Odluka o utvrđivanju zločina Juce Rukavine protiv Srba u Kninu. Tu su navedeni saučesnici. U nekim izjavama navodi se još 5 prominskih predratnih ustaša. Sve te prominske ustaše su poginule tijekom rata ili strijeljane neposredno nakon rata, kao i Ikica. *Nikola Ikica* (Oklaj, 17. II 1907. – Petrinja, 31. V 1945.). Nakon Knina, u rujnu 1941. imenovan je ustaškim natporučnikom, dok je u studenom 1941. imenovan za stožernika Ustaškog stožera Velike župe Gora sa sjedištem u Petrinji. U rujnu 1942. je promaknut u djelatnog ustaškog satnika te u listopadu premješten na službu u Ustašku vojnici u Zagrebu. Potom je 1943. zapovjednik Borbene skupine „Ikica“ u sastavu Brzog sklopa Poglavnikovog tjelesnog sdruga (P.T.S.) za brzo djelovanje te vodi borbe na terenu. (HDA, PTS, br. III-35/45.; Ivica Golec, *Petrinjski bibliografski leksikon*, Petrinja 1999., 176 /Ikica Nikola/).

¹⁸⁹ Ivan Aralica, *Svemu ima vrijeme*, Zora, Zagreb 1967., 86-87.

¹⁹⁰ Radovan Timotijević-Nikola Slavica, *Peta dalmatinska NOU brigada*, Narodna armija, Beograd 1976.

on prešao preko krova i tavanase spustio u dvor. Fratar je sačekao na drvenom stepeništu i nakon udarca sjekiron fratar je pao.

Sibe Kvesić 1979. u knjizi: *Dalmacija u NOB-i*, navodi za fra Pavla Silova da je „ustaški logornik“. On na osnovu iskaza nekih od sudionika događaja daje nešto širi prilagođeni prikaz napada na župnu kuću u Čitluku i ubojstvo fra Pavla Silova. Navesti ćemo ga i radi usporedbe. Kvesić tako piše:

„Izvršavajući naređenje Štaba IV. operativne zone, jedinice bataljona 'Bude Borjan' krenuli su u pravcu Promine i Kosovske doline u noći 27. juna.

Na putu prije prebacivanja preko rijeke Krke upućen je u prethodnicu Prvi vod Prve čete, koji je dobio zadatak, da uspostavi vezu sa simpatizerima NOP-a u Promini i po mogućnosti uhvati ustaškog logornika fratra Pavla Silova u Čitluku.

Borcima partizanskog voda bio je postavljen zadatak, da fratra ustašu nastoje uhvatiti živa radi dobivanja podataka o cjelokupnoj ustaškoj organizaciji na sektoru Promine. Partizani su noći 28. juna došli u fratarsku kuću, i nekoliko boraca odmah se popelo uz kućne stepenice. Logornik fra Silov ugledao je partizane, čim su zašli u dvorište, pa je na njih otvorio puščanu paljbu. Kad je ispucao svu municiju, popeo se na krov kuće i stao dozivati u noć: 'Ljudi, u pomoć, došli su antikristi!'

Vidjevši, da nitko ne prilazi i da seljacima nije ni na kraj pameti da ga spasavaju, sišao je s krova i zabarikadirao se u svoju sobu. Partizani su tek udarcima grede uspjeli provaliti debela hrastova vrata. U tom trenutku fratar je poletio na vrata i s pištoljem u ruci stao pucati na partizane. Kad je istrošio i posljednji metak, skočio je na komandira čete Stevu Perića i počeo ga daviti golim rukama. Videći, što se događa, brzo priskače komandant odreda Rade Bulat, koji je s pištoljem u ruci pozvao fratra na predaju. Logornik fra Silov podigao je ruke uvis, ali čim je Bulat stavio revolver u futrolu, fratar je skočio i na njega i počeo ga daviti. Upravo tada naišao je obavještajni oficir odreda Miloš Nikolić – Lede, koji je u fratra opalio nekoliko metaka i ubio ga na mjestu, iako je znao, da je fratra trebalo pod svaku cijenu uhvatiti živa. Još polumrtav, fratar ustaški logornik, dohvatio je sjekiru, koja je bila za sobnim vratima, ali mu je odmah oduzeta. U njegovoj sobi pronađena je čitava ustaška arhiva, u njoj je naročito interesantna bila prepiska između njega i Glavnog ustaškog stana u Zagrebu. Pored toga u kući je bilo pronađeno i 150.000 lira, veća količina novčanica kuna i znatne količine hrane.¹⁹¹

Još dok su partizani bili u Čitluku, ustaško-domobranski garnizon u Oklaju, vjerojatno saznajući za dolazak partizana, povukao se prema Kninu. Uslijed naglog povlačenja ustaše nisu imale vremena niti da unište magazin, u kojemu se nalazilo pet vagona kukuruznog brašna, dva vagona bijelog brašna i jedan vagon šećera.

Po dolasku u Oklaj, partizani su sazvali narodni zbor, na koji je došao velik broj seljaka iz prominskih sela. Dotada većina njih nije nikada još vidjela partizane, pa su mnogi došli i iz znatiželje. Komandant odreda Rade Bulat govorio je prisutnom narodu o ciljevima NOB-e, o ulozi četnika i ustaša i zašto su partizani likvidirali ustaškog logornika fratra Pavla Silova...“¹⁹²

---

¹⁹¹ Ovako mi je u vezi napada i ubojstva fra Pavla Silova u cijelosti osobno posvjedočio 1981. Rade Bulat tijekom razgovora o njegovoj knjizi: *Svjedočanstva iz Petrove Gore* (Zagreb 1980.). Kazao je da su sve podatke o situaciji u Promini dobili od suradnika NOP-a kao i o fra Pavlu Silovu, koji su tvrdili da je ustaški logornik te da je i kao župnik poznavao sve ljude u Promini, i sve ustaše, kao i one koji su bili protiv partizana, a za NDH, te ga je zato trebalo uhititi živa. Dalje je kazao da su se dvojica suradnika iz Promine popeli preko krova u župnu kuću i sudjelovali u razbijanju vrata sjekironom tako se ona našla kraj vrata, te su mu je oni oduzeli, a kako se to sve brzo odvijalo, moguće da su njome fratra već ranjenog od metaka i udarili. Posebno je istaknuo kako ga na Prominu trajno podjećaju tadašnji žestoki okršaji i borbe s neprijateljima na Promini, a posebice veliki gubici te poginuli i zarobljeni drugovi iz Bataljona „Bude Borjan“, kojim je tada zapovjedao.

¹⁹² Sibe Kvesić, *Dalmacija u NOB-i*, Split 1979. , 310-311. Taj dio navodi i dr. fra Petar Bezina, kada piše o fra Pavlu Silovu /dr. fra Petar Bezina, *Franjevci provincije Presvetog otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, n. dj, 32/, tu je krivo navedeno prezime komandira čete Stevo Perica, a treba Stevo Perić, što je vrlo bitna razlika. Kvesić

Gotovo isti tekst u nešto skraćenom obliku navodi se i 1986. u monografiji Prve dalmatinske proleterske brigade. Navodimo prvu i posljednju rečenicu jer je sadržaj ostalih kao kod Kvesića. Tu piše kako je u Prominu u prethodnicu „određen 1. Vod 1. Čete, koji je prešao reku Krku s ciljem da uspostavi vezu sa simpatizerima NOP-a u Promini i da uhvati živog brata Pavla Silova, ustaškog logornika, u selu Čitluku“. Zatim na kraju ističu: „Odmah potom održan je narodni zbor na kojem je komandant odreda Rade Bulat govorio o ciljevima NOP-a, o ulozi ustaša i četnika kao slugu okupatora, kako i zašto je ubijen logornik bratar Pavle Silov“.¹⁹³

O dolasku partizana u Oklaj 29. VI 1942., zboru i govoru na njemu u kojem se navodi i ubojstvo fra Pavla predočuje nam Paško Bikić. On piše:

„Na dan Svetoga Petra i Pavla rano su nas probudili, strka na sve strane, kažu da idu četnici, bježe i oružnici. Odjednom se pojavi neka vojska, smiruju narod koji nije uspio pobjeći. Na sve strane viču: - Ne bojte se, mi smo narodna vojska! – Traže sjekire, sjeku telefonske stupove; padaju žice, razbijaju se 'čašice'. Zovu narod pred Općinu na zbor, kažu da će dijeliti brašno i šećer što su zarobili u skladištima. Oko Općine sama papirština, razbacali su sve spise i knjižurine. Dijele narodu hranu. Nema baš puno svijeta, ljudi im ne vjeruju – boje se. Za općinskog načelnika proglašuje Raduljca, i on nadzire raspodjelu. Jedan partizan drži govor i reče da su ubili brata u Čitluku, a da su mladoga brata pustili, jer da je tako odredio narod koga su tamo sazvali na zbor. Čuvši da su ubili fra Pavla, narod se ispred Općine počeo prorjeđivati, izmiču se u pokrajnje ulice. Na kraju ostade samo vojska, Raduljac i još nekoliko obližnjih seljana. Vojska je žurbi, tovare vreće u Čorićev kamion i odvoze prema Krki. Vraćali su se nekoliko puta“.¹⁹⁴

I Dušan Plenča 1986. u knjizi *Kninska ratna vremena* piše: „Župnik Pavao Silov je prešao na stranu ustaša, pa je poslije sloma Kraljevine Jugoslavije bio jedan od prvih organizatora vlasti i političkog institucionalizma Nezavisne Države Hrvatske. Prilikom napada sjevernodalmatinskog partizanskog bataljona 'Bude Borjan' na Prominu zarobljen je noću 27/28. lipnja 1942. godine i osuđen na smrt. Njegova 'politička ostavština' (biblioteka, zabilješke i privatna pisma) dospjela su u ruke ustaške velike župe Bribir-Sidraga, pa je jedan dio Silove korespondencije sačuvan u dokumentima ove župe.“¹⁹⁵ D. Plenča je u lipnju 1942. bio sekretar Mjesnog komiteta KPH Knin koji je organizacijski pokrивao i Prominu.¹⁹⁶ Znači li to da je poruka komunista fra Pavlu Silovu da je odlučeno da će ga ubiti stigla s te adrese. Pa se navedeno naprijed može smatrati kao opravdanje? Zato kad se kaže prešao na stranu ustaša podrazumijeva se da je i sam ustaša, a što nije točno. Dalje po čemu je on to bio organizator vlasti i političkog institucionalizma ništa manje nego NDH? Čime se to dokazuje? Predočili smo dokumente tko organizira i imenuje državne i političke dužnosnike u Promini i Velikoj župi u Kninu. Netočne su tvrdnje da je bio „zarobljen“ već ubijen, zatim datum je netočan, treba noću 28/29. VI 1942., te nije istina da je bio „osuđen na smrt“, jer bi to značilo da je bio suđen, a on nije, i tko ga je to osudio? Što se tiče navedene fra Pavlove „političke ostavštine“ da je dio sačuvan i da se nalazi u fondu Velike župe Bribir-Sidraga u nekadašnjem Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu /danas u HDA/, osobno sam pregledao taj arhivski fond, i ništa od navedenog se nije nalazilo u njemu. Očito je to završilo drugdje, ako nije uništeno vjerojatno je onda, ako ne sve, a sigurno dio, u Beogradu (u VA VII ili drugdje), što Plenča na drugom mjestu u knjizi gdje se spominje fra Pavao Silov i potvrđuje.¹⁹⁷

---

dalje navodi o borbama na Promini gdje je Bataljon „Bude Borjan“ „izgubio 28 boraca“, uz one koji su stradali na putu probijanja za Bukovicu, istaknuvši kako su to bili gubici „dotada najveći, koje je u Dalmaciji u borbi s neprijateljem pretrpjela neka partizanska jedinica“.

¹⁹³ Mirko Novović i Stevan Petković, *Prva dalmatinska proleterska brigada*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1986., 36-37.

¹⁹⁴ Paško Bikić, *Prominski vidici i sudbine*, Zagreb 2002., 75-76.

¹⁹⁵ D. Plenča, n. dj., 109-110. (bilj. 586).

¹⁹⁶ D. Plenča, n. dj., 343.

¹⁹⁷ D. Plenča, n. dj., 225.

Nakon ubojstva fra Pavla Silova aktivistima NOP-a i komunistima bio je olakšan rad na postupnom pridobivanju dijela pučanstva u Promini za NOP, a to je po svemu sudeći i bio im cilj. Pritom će im određene okolnosti ići na ruku. Ipak M. Pokrovac navodi da cijela preostala 1942. „poslije akcije u Čitluku, protekla je u znaku organizacionih priprema za druge akcije“. A Dane Popović konstatira kako će se prvi značajniji rezultati NOP-a u Promini osjetiti tek 1943.godine.Među nove okolnosti navesti ćemo da je poslije pogibije župu Promina preuzeo fra Ćiril Vrcan. Vjerojatno pod dojmom ubojstva fra Pavla, nastojao se ne zamjeriti suradnicima NOP-a, komunistima i partizanima, što će oni iskoristiti za svoje aktivnosti i akcije.¹⁹⁸ Pokrajinsko rukovodstvo KPH za Dalmaciju nastoji organizacijski i politički te vojno promijeniti političku situaciju na području Kninske krajine u korist NOP-a. Pritom mu je išlo na ruku dolazak u zaleđe Dalmacije proleterskih brigada na čelu s Vrhovnim štabom NOP odreda s J. B. Titom na čelu i njihova političko-vojna pomoć. Tako su 18. VIII 1942. bili osnovani Okružni komiteti KPH i SKOJ-a Knin te će ubrzano uslijediti pojačane političke aktivnosti i na području Promine. To će rezultirati osnivanjem potkraj 1942. gotovo u svakom selu neke od ilegalnih organizacija NOP-a, dok se u ožujku 1943. osnivaju prve ćelije KPH te Općinski komitet SKOJ-a Promina. Od prosinca 1942. u Promini se nalazi Primorsko-Bukovička partizanska četa i tu ostaje do početka ožujka 1943. s glavnom bazom u Nečvenu. Tada i prva veća skupina od 18 Prominaca stupa u partizane.

Zaključak

Fra Pavao Silov bio je vrijedan propovjednik i dušobrižnik katoličkog kršćanskog puka. Zanosio je svojim govorom. U župama gdje je bio na službi isticao se svojim vrijednim i evanđeoskim te poticajnim propovijedima i dušobrižničkim kršćanskim radom među svojim župljanima, po čemu su ga mnogi pamtili kao vrsnog katoličkog svećenika i hrvatskog domoljuba. Na šibenskom okrugu bio je i politički aktivan na u okviru Hrvatske pučke stranke do njezine zabrane 1929., a koja je u svoj program unijela kršćanska načela kao osnovu javnog života. Prihvaćala je jugoslavensku zajednicu, ali je naglašavala posebnost hrvatske nacije i hrvatsku nacionalnost i protivila se centralističkom uređenju te se zalagala reviziju ustava iz 1921. i za autonomiju općina, kotareva i pokrajina. No, vladajućoj jugoslavenskoj, u osnovi velikosrpskoj političkoj eliti s kraljem na čelu, to nije bilo ni na kraj pameti provesti posebnost hrvatske nacije i hrvatsku nacionalnost, već obratno. Pokazali su to ubojstvom hrvatskih narodnih zastupnika 1928. u Narodnoj skupštini, a uvođenjem kraljeve diktature zatiranjem sveukupnog hrvatstva silom. Fra Pavao Silov kao župnik u Šibenik-Varoši u razdoblju diktature u Kraljevini Jugoslaviji svjedok je toga strašnoga terora nad hrvatskim pučanstvom u Šibeniku u sjevernoj Dalmaciji, kojemu se silom nastoje zatrti sva nacionalna obilježja. Bilježi kako taj teror posebno bjesni od jeseni 1932. brojnim uhićenjima „sumljivih“ i mučenjima „samo katolika“, među kojima oko desetak župnika, gvardijana i svećenika na području sjeverne Dalmacije. I fra Pavao Silov se pita: „Zašto?“ Te zaključuje: „Narod je osvjedočen da je mučen i proganjan, jedino jer su katolici i zbilja tako jest“. Kako je represija potrajala u lipnju 1934. opet konstatira svoje zapažanje: „Silno smo ugroženi od političkog sistema u vjeri i narodnosti. Hrvati izdišu i nalaze se u agoniji. Samo ih katolička vjera preko svojih biskupa može spasiti“. Nije potrebno isticati koliko je sve to utjecalo na fra Pavla Silova. Taj teror nad hrvatskim pučanstvom provodi se kontinuirano u raznim oblicima te svom žestinom i dok je bio gvardijan u Karinu (1934-1941.), na benkovačkom kotaru, i okolnim primorskim mjestima i područjima. Stanje se pogoršava tijekom i nakon parlamentarnih izbora 1935. i 1938. te Fra Pavao Silov dijeli sudbinu svoga puka. Svojim pastoralnim radom pomaže puku materijalno prema mogućnostima te duhovno u strpljivom podnošenju svih nedaća, nastojeći mu ojačati vjeru,

¹⁹⁸ Ustaše su fra Ćirila Vrcana 1944. prebacile u Siverić jer je pomagao partizane, i bili bi ga ubili da nije svećenik. Tako je Župa Promina ostala bez župnika. Dr. fra Petar Bezina, *Ljetopis...*, n dj, 187. No, to što je pomagao partizane nije fra Ćiril Vrcanu pomoglo nakon rata te 1947. bio uhićen i odveden u šibenski istražni zatvor. Zbog pomaganja „križarima“ osuđen je na osam godina zatvora s prisilnim radom.

osnažiti jedinstvo i sačuvati njegov hrvatski identitet. U stalnim je kontaktima sa subraćom okolnih župa Provincije, te i s onima iz Promine. Poziva ih za pomoć u pastoralnom radu na župama oko karinskog samostana, na što se oni rado odazivaju, kao npr. Prominac fra Vjenceslav Bilušić. Istodobno kroz cijelo to vrijeme između dva rata katolička crkva i njezini svećenici te časne sestre bili su hrvatskom narodu ovih prostora glavni moralni, duhovni, nacionalni, karitativni pa dijelom i politički najčvršći oslonac. Tako je bilo i na području župe Promina. Stvaranje Banovine Hrvatske je bio vrlo važan rezultat političke borbe i pomak na prijašnje stanje. No, s obzirom na njezine protivnike sa srpske strane i vladajućih struktura vlasti bilo je očito da je žele ukinuti i amputacijom hrvatskih prostora, pa i ovih u Dalmaciji, i silom stvoriti veliku Srbiju. Zato je kod mnogih Hrvata sazrijelo uvjerenje o potrebi stvaranja hrvatske države izvan Kraljevine Jugoslavije. Zasigurno ga je dijelio i fra Pavao Silov.

Fra Pavao Silov tada 1941. dolazi za župnika u Prominu. Napadom na Kraljevinu Jugoslaviju 6. IV 1941. pružila se mogućnost uspostave hrvatske države. To je i učinjeno 10. IV 1941. proglašavanjem i potom uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH), u kojoj su ustaše preuzele vlast. Fra Pavao je bio riječju i djelom za uspostavu NDH, kao uostalom, uz male iznimke, i svi Prominski Hrvati. Oni su kao i fra Pavao Silov, njihov župnik, pozdravili veseljem i manifestacijama osnivanje NDH, smatrajući da se time ostvaruje njihova vjekovna težnja za svojom hrvatskom državom u kojoj će moći iskazivati svoje hrvatstvo i svoja hrvatska znamenja. A kada je uspostavljena NDH, on ih upozorava da državu trebaju i braniti, kao i svoju vjeru te svoj hrvatski identitet. Fra Pavao je pozivao vjernike Promince Hrvate na međusobno jedinstvo, da čuvaju svoje hrvatstvo i čuvaju te jačaju pobožnošću svoju kršćansku vjeru, uz poštivanje Božjih zakona kako između sebe tako i prema drugima tj. njihovim susjedima Srbima, osuđujući zlo. Fra Pavao je kao svećenik i kao čovjek osuđivao nepravde posebice ustaške zločine nad Srbima u lipnju i srpnju 1941. Svojim je ugledom i utjecajem među vjernicima Hrvatima, od kojih su mnogi imali od prije veze sa Srbima, i garancijom, zasigurno pomogao da su prominski Srbi bili zaštićeni od ustaša, i mogli mirno dalje tu živjeti. Tako da se ni jednom Srbinu nije ništa desilo sa strane prominskih Hrvata, a i obratno. I Hrvati Promine osudili su tadašnje ustaške zločine prema Srbima te su se mnogi potom pasivizirali i distancirali od ustaša, te odbili stupiti u ustaški pokret.

Ubrzo se stanje promijenilo i na području župe Promina. Nakon izbijanja ustanka 27. VII 1941. u Drvaru, kojem su na čelu stajali komunisti, koji se nakon nekoliko dana proširio i na područje Knina, Bukovice i Drniša zahvativši gotovo sva sela nastanjena Srbima, poprimivši zbog vrlo malog broja komunističara na tome području velikosrpski četnički karakter. Ustanici su uništivši ili potisnuvši oružane snage i vlasti NDH, a pobijeni su brojni Hrvati, dok su preživjeli izbjegli, od kojih dio stiže i u Prominu, sa strašnim vijestima o četničkim zločinima. Ustaše i oružnici su spriječili upade u Prominu iz Vrbnika i Bukovice, ali se ona našla u okruženju „ustanika“, koji sprječavaju promet s njome. To koriste Talijani i dovlače svoje vojne snage u Knin i druga mjesta i politički djelujući. Oni su 17. VIII 1941. u Širitovcima i Razvodu razbili Šibenski ustanički odred, sastavljen uglavnom od Hrvata komunističara iz šibenskog kraja. Talijani potom početkom rujna 1941. vrše reokupaciju Promine i cijele II. zone u NDH, preuzimajući u njoj vlast. Ustaške snage napuštaju Prominu i raspuštaju se ustaške organizacije, a stanovništvo razoružava. Talijani u Oklaju uspostavljaju Karabinjersku postaju s 30-ak karabinjera, tu je i Oružnička postaja s 26 oružnika, podčinjena talijanskim vlastima, koje osiguravaju red i sigurnost pučanstva. Pod njihovim nadzorom omogućeno je funkcioniranje općinske uprave, te župe Promina.

Istodobno ustanici nisu razoružani te se uz talijansku pomoć na okolnom području Kninske krajine osnivaju od srpskih nacionalista četničke postrojbe, koje sporazumno s Talijanima djeluju politički na crti borbe protiv partizana predvođenih komunistima. Srpski nacionalisti u svakoj prilici ne zaboravljaju da optuže „sve Hrvate“, za sve srpske nedaće u prošlosti i tada. Tako su na njihovoj meti i Hrvati Promine. No, zbog Talijana i njihovih snaga, te oružnika u Oklaju, izbjegavaju veće vojničke upade u Prominu, ali zato već od rujna 1941. do proljeća

1942. nadziru promet, pljačkajući putnike, te u manjim skupinama upadaju u obližnja sela, prvenstveno Matase i Lukar, pljačkajući blago.

S druge strane prema Promini usmjerena je od rujna 1941. do proljeća 1942. aktivnost komunista iz okolnih mjesta Knina, Drniša i Bukovice. U Promini još nema ćelija KPH ni partizana, ali se uspostavljaju ilegalne veze između pojedinih komunista iz navedenih mjesta i pojedinih suradnika i simpatizera NOP-a u Promini gdje se stvaraju obavještajni punktovi u pojedinim mjestima, prvenstveno uz komunikacije.

U takovim okolnostima djeluje župnik fra Pavao Silov. On je savjesno obavljao sve svoje župničke poslove i uvijek bio na raspolaganju svojim vjernicima spreman pomoći u svakoj situaciji, što je i činio. Držao je vjeronauk, redovito sv. mise, obavljao krštenja, vjenčanja, sprovode /kojih je bilo sve više, što ubijenih, poginulih i umrlih/ i ispovjedi, posjećivao bolesne te činio sve ostalo što je bilo potrebno njegovim vjernicima. S vjernicima je sudjelovao na tradicionalnim svetkovinama blagdana i blagdana prominskih crkvenih zaštitnika održavao je prigodne mise i svečanosti, uz nazočnost mnoštva prominskog katoličkog svijeta. Fra Pavao je nastojao, koliko su mu to zabrane okupljanja dopuštale, organizirano okupiti i odgajati prominsku katoličku mladež na osnovi kršćanskih principa, radi razvoja i jačanja njihovog duhovnog života, povezanosti s Crkvom i odanosti vodstvu, uz odijeljenost od politike. U tom pravcu djeluje i među starijima. Ali on je i dalje za hrvatsku državu, uvjeravajući vjernike da će Talijani kako su došli i otići s ovih prostora. Upravo ta njegova aktivnost i odlučnost u toj stvari kao i ugled koji je uživao ne samo u svojoj župi nego i u čitavoj okolici, protivnicima njegovih vjerskih i narodnih ideja, nije nikako bila prihvatljiva te su ga uzeli na nišan i čekali zgodan čas da ga se oslobode. To nikako nije bilo po volji njegovih komunističkih političkih protivnika.

Komunisti te suradnici i simpatizeri NOP-a u Promini poduzimali su sve da narod odvrte od Crkve i vjere, kako bi ga pridobili za svoje političke ciljeve, posebice u svojoj promidžbi. Kada to nije pomagalo za pridobivanje mladeži, pa i starijih, znajući za izuzetan značaj katoličke crkve i njezinih svećenika među prominskim hrvatskim pukom, koristili su i ubojstvo njihovog duhovnog pastira – župnika, pod lažnim optužbama, kao što je to slučaj i s fra Pavlom Silovom, vrsnim katoličkim svećenikom i hrvatskim domoljubom.

Prilika se ukazala u promijenjenim okolnostima u proljeće 1942. godine. Zbog jačanja NOP-a i partizanskog pokreta organiziranog i predvođenog od komunista i na sjevernodalmatinskom području, posebice od sredine 1942. Talijani, koji su ojačali svoje snage, na ovome kninskom i okolnim područjima pomažu politički, organizacijski i materijalno četnički pokret, kako bi ih suprotstavili partizanskom pokretu. Tako je uz pomoć Talijana poč. 1942. bila osnovana Dinarska četnička divizija, na prostoru Tromeđe, sa sjedištem na Kninskom području, a s političkim ciljem stvaranja etnički čiste velike Srbije, to znači da se svi drugi, pa i Hrvati Promini moraju biti u konačnici „očišćeni“. Njezine postrojbe većinom okružuju Prominu te onemogućavaju promet s njome, vrše pljačke i pojedinačna ubojstva, a u manjim grupama upadaju u granična prominska sela „s izlikom da su u njima partizani“.

S druge strane komunističko i vojno rukovodstvo NOP-a Hrvatske i Dalmacije na ovome području sjeverne Dalmacije nastoje dovodeći dio partizanskih snaga s drugih područja, te borbom s Talijanima i četnicima te preostalim oružanim snagama NDH pod talijanskom okupacijom, razbiti te snage, ojačati NOP i u njega uključiti Hrvate i Srbe s toga područja Kninske krajine, uključujući i Prominu. Tako je Bataljon „Bude Borjan“, nakon uspješnih akcija protiv Talijana i četnika u Bukovici, dobio zadatak da „rasplamsa oružanu borbu među hrvatskim življem na terenu Promine“. Uspostavivši vezu sa suradnicima NOP-a u Promini, koji su dali podatke i ciljeve napada, Bataljon se prebacio preko Krke i noću 28/29. VI 1942. napao župnu kuću u Čitluku i ubio fra Pavla Silova, koji je tada imao 57 života, od kojih 34 svećeničkog staža. Bataljon je potom u borbama na Promini s jakim talijanskim i četničkim snagama, te manjim snagama oružnika i domobrana NDH doživio neuspjeh te se uz velike gubitke prebacio natrag u Bukovicu.

Kao svojevrsno opravdanje za ubojstvo fra Pavla Silova pred prominskim pukom i političkim i vojnim vodstvom NOP-a, oni koji su ga ubili i sudjelovali u tome iz rukovodstva bataljona, te suradnika NOP-a iz Promine, lažno su ga tada optužili i tvrdili da je „ustaša“, „zloglasni ustaša“, „vođa ustaša“, „ustaški pukovnik“, „ustaški logornik“ i slično, ponavljajući te optužbe više od 40 godina potom. No, postojeći dokumenti i drugi podaci u potpunosti opovrgavaju sve njihove tvrdnje. Suradnici NOP-a Promine su se nastojali opravdati, iako na području Promine tada nije bilo ustaša, već samo 49 oružnika i pomoćnih domobrana, te 20-ak talijanskih karabinjera, zašto do tada tu nije bilo nikakvih akcija u Promini, i nema nikoga u partizanima niti u KPH iz Promine? Opravdanje su našli u fra Pavlu Silovu, jer pred njegovog jasno iskazanog domoljublja i ljubavi za svoju hrvatsku domovinu, ali i osude postupaka režima, te njegovog nesebičnog i požrtvovanog svećeničkog rada među katoličkim vjerničkim pukom, koji ga je cijenio i poštovao, nisu se uključivali u NOP, ni išli u partizane ni u komuniste, te su ga zbog toga razloga komunisti partizani i njihovi prominski suradnici ubili.

I kao što je njegov župni pomoćnik, najbolje ga poznajući, i svjedok njegovog ubojstva fra Petar Bačić u svom iskazu istaknuo, fra Pavao Silov je živio „kao junak i umro kao junak i mučenik“. Bio je prva žrtva rata od 44 ubijenih svećenika Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja.

*****

Ivan Vuletić
Via Merulana 124/B
Doktorand iz crkvene povijesti
Na Papinskom Sveučilištu Gregoriana
Rim-Italija

Recenzija članka Zdravko Dizdar, *Fra Pavao Silov, prominski župnik 1941.-1942., prva žrtva rata Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja – povodom 75- godišnjice mučeničke smrti*

Povjesničar preko plodova svog istraživačkog rada govori između ostalog i o onima koji to nemaju više mogućnosti činiti, koji nemaju više mogućnosti da se brane. Tako je i u pogledu ovog članka. Postoji činjenica da je netko ubijen. Prema tome, pred nama je precizni povijesni događaj s kojim se povjesničar hvata u koštac. Povijest kao znanost nije pričanje bajki, jer i u ovom slučaju imamo sigurnu činjenicu, a to je smrt, odnosno ubojstvo. Riječ je o ubojstvu fra Pavla Silova, svećenika, člana Provincije Presvetog Otkupitelja.

Slijedeći važan istraživački korak bio bi prelazak na sami proces pisanja povijesti o nesretnom događaju iz 1942. Autor članka koji iza sebe ima bogato znanstveno-istraživačko iskustvo vješto primjenjuje povijesno-kritičku metodu, te čitatelju u prvom dijelu članka jasnim i tečnim stilom pisanja nudi povijesni kontekst: precizni geografski prostor i vrijeme. Izvore za ovo razdoblje autor upotpunjuje relevantnom bibliografijom što zasigurno može pomoći nekim budućim historiografskim radovima, ali i otvoriti konstruktivnu raspravu te nove načine viđenja i shvaćanja ovog još uvijek nedovoljno osvjetljenog razdoblja nacionalne povijesti.

Drugi dio primijenjene metode odnosi se na pojam “kritički”. U tom pogledu možemo reći kako se autor ovog članka odvažno upustio u potragu za izvorima, (izvještajima) koji govore o tragičnoj smrti fra Pavla Silova, te upoznavši širu javnost s istima uspio oteti zaboravu povijesni događaj koji je kroz sve ovo vrijeme uglavnom bio prekriven velom šutnje, (nametnute ili ne?).

No, proces pisanja povijesti nije samo obilježen objektom o kome se piše, ili pak pukim prezentiranjem povijesnih izvora o nekom događaju, već i samim subjektom koji tu istu povijest

piše. Povjesničar je također onaj koji “proizvodi nešto” i onaj koji “proizvodi za nekoga”. U tom smislu u ovom članku primjećujemo i određene nedostatke i manjkavosti.

Tako u određenim trenucima autor, kada to smatra potrebnim, vješto bježi s kolosijeka povijesno-kritičke metode i sebi daje za pravo prikazati kao činjenice nešto što je po sebi neprovjerljivo npr.: unutarnje stanje duha osoba o kojima govori, stanje njihove savjesti, njihova uvjerenja...

Nerijetko, kako bi potvrdio svoje teze, autor stvara uzročno-posljedične odnose događaja, posežući čak i za teološkom perspektivom u tumačenju istih, pozivajući u pomoć “providnost Božju”.

Iako je u dobrom dijelu članka autor gotovo kirurški precizan i metodološki iskren u pojedinim slučajevima ne susteže se koristiti panegiričnim govorom u čast fra Pavla temeljeći ga između ostalog na neodređenim izrazima poput “iz dokumenata vidimo ”ili pak“ prominski đaci pričaju i pišu” ne upoznavajući čitatelje dovoljno o kojim je izvorima riječ. Autor tako zna i što je fra Pavao govorio i propovijedao “s oltara”, ponovno ne navodeći niti jedan izvor, homiliju. Autor fra Pavla smatra moralnim, duhovnim, karitativnim i politički najčvršćim osloncem Promincima, koji se upravo zbog toga našao na meti KPH i suradnika NOP-a te partizana. Nama pak ostaje zapitati se kojim je sredstvima autor to uspio uvidjeti? Dakle, postoji ogromna razlika između faktografije i njezine interpretacije.

Autor tako ne može pobjeći subjektivnog kuta iz kojeg iščitava izvore, odnosno od “institucionalnog gledanja i pisanja povijesti”, uvjetovanog ambijentom u kojem se nalazi. To se očituje u nedovoljno kritičkom i selektivnom pristupu izvještajima koji govore o ubojstvu fra Pavla Silova. Subjektivno čitatelju podastire drugi, duži izvještaj fra Petra Bačića od 15 kolovoza 1942 kao “jedino autentično pismeno izvješće” o ubojstvu i smrti župnika fra Pavla, tek usputno čitatelja upozna je da postoji i prvi, raniji izvještaj fra Petra od 8 srpnja 1942. Ostaje nam zapitati se zašto bi ostali izvještaji, primjerice oni NOP-a ili pak Kvesture u Zadru, bili manje povijesno autentični odnosno manje vrijedni naše pozornosti i sveobuhvatnije kritičke analize i promišljanja? Argument je autora kako bi ta izvješća iznosila samo “partizanska opravdanja i lažne tvrdnje”. Nije li na ovaj način autor članka prešao granicu kritičkog i objektivnog promatrača i postao odveć subjektivan i “katolički” povjesničar koji u smrti fra Pavla Silova, poput fra Petra, vidi “junaka i mučenika”?

Mi se pak pitamo slijedeće: nije li upravo Institucija ta koja traži od fra Petra Bačića izvješće? Nije li Institucija ta koja na neki način to izvješće i sama piše, jer fra Petar Bačić i sam je član Provincije, a sve pak s ciljem kako bi se u tragičnoj smrti fra Pavla Silova vidjelo mučeništvo a u kriznom vremenu patnje predstavilo sebe “zajednicom koja rađa mučenike”?

Upravo radi tih i sličnih pitanja koja još uvijek nemaju jedan cjelovit odgovor smatramo kako ovaj članak ipak zaslužuje biti objavljen kako bi prouzročio daljnju argumentiranu raspravu koja će pomoći proces razumijevanja ovog tragičnog događaja iz 1942. To je upravo ono što povijest kao takvu i čini zanimljivom te provokativnom znanstvenom disciplinom.